

Reg No 232

भारत वीर

प्रकाशक:

सीआसार्ड पुरुषोत्तम व्यास.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૮-૬૭ સંગ્રહ

પુસ્તકનું નામ ભાસ્કર

વિષય ૬૬૫૨.૩

પુ. શ્ર. ૫.

ભારત વીર

અનુવાદક: — “શ્યામસુન્દર”

પ્રકાશક: —

લીખાભાઈ પુરુષોત્તમ વ્યાસ

અધિપતિ:

“ પંચમહાલ રેવાકાંઠા વર્તમાન ”

ગાધરા (પંચમહાલ)

૦-૮-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
રત્નમહાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૨૧૮૨૧૭

આવૃત્તિ ૧ લી

પ્રત ૧૦૦૦

સંવત ૧૯૮૨

સને ૧૯૨૬

મુદ્રક:

રત્નલાલ બાલકૃષ્ણ ત્રિવેદી

“સરસ્વતી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ.”

ભટવાડી પોળ, ઉમરેઠ.

શ્રીયુત્ ભાઈશ્રી,

હર્ષદરાય ગણુપતરામ મહેતા.

બી. એચ.

શુભનિવાસ ઉમરેઠ.

આપ મારા પ્રથમ પરિચયમાં આવ્યા તેજ વખતથી આપની પ્રતિભાએ મને આકર્ષ્યો; આપના જ્ઞાન, અભ્યાસીપણું ને વિચારક પણું, બુદ્ધિ અને અથાગ શ્રમ સાથે સેવાકાર્ય જેવા ગુણોએ હું મોહ્યો.

મારા પ્રત્યે અને મારાં કાર્યો પ્રત્યે હંમેશા સહાનુભૂતિથી જોનાર અને ઘટિત સલાહરૂપી સહાય દેનાર સજ્જન બંધુને આવી અમોલી નાનકડી નવલિકા

ૐ ભારત વીર ૐ

સાદર સમર્પણ કરું ? સ્વીકારશો.

હીં હું છું આપનો,
ભીખાભાઈ.

પ્રકાશકનાં પુસ્તકો:

પ્રગટ થયેલાં

સીતા (પૂર્વાર્ધ) ૧-૦-૦
સીતા (ઉત્તરાર્ધ) ૦-૧૨-૦
ચુંબનો વર ૨-૦-૦
બાળક પુસ્તક ૧	(સિલક નથી)
બાળક પુસ્તક ૨ ૨-૦-૦
બાળક પુસ્તક ૩ ૨-૦-૦
રાષ્ટ્ર કીર્તન ૦-૪-૦
ભયંકર ભુજંગ ૧-૮-૦
મનોકામના સિદ્ધી ૧-૦-૦
કોકશાસ્ત્ર	[સિલક નથી]

હવે પછી પ્રગટ થનાર

વિષય વિષ [નવલ કથા]

લોભનો ભોગ [નાટક]

અંતર ગીત [કાવ્યો]

વાર્તા પચીસી [દુંકી દુંકી વાતો]

બાળકની વાતો [નાનકડું વાર્તા પુસ્તક]

પ્રસ્તાવના

આ નાનકડા પુસ્તકને તે પ્રસ્તાવના શી ? પણ પહેલી રીતિ કેમ ભૂલાય ? આ પુસ્તક ઐતિહાસિક છે. અને રસ જમાવટ થાય એવી શૈલીમાં લખાયલું છે. મૂળ હિન્દી પુસ્તકનો અનુવાદ રા. “શ્યામસુન્દરે” કરી આપી, મારા હસ્તક ચાલતા સાપ્તાહિક “પંચમહાલ રેવાકાંઠા વર્તમાન” પત્રમાં કટકે કટકે ચાલુ વાર્તા તરીકે આપવાની સરળતા કરી આપી, તેઓનો અને આ પુસ્તકના છાપનાર સરસ્વતી પ્રેસના માલિક રતીલાલ ત્રિવેદીનો પણ આભાર માનવાની તક લઉં છું.

આ વાર્તા મારા પત્રના વાચકોને ગમી; અને તે પુસ્તક રૂપે બહાર પડે તેવી ઘણાકોની ઇચ્છા હોવાથી આ સાહસ કર્યું છે. કિંમત પણ નજીવી છે. જેથી આનો લાભ વાર્તાના રસીયાઓ અવશ્ય લેશે:

જે કે પંચમહાલ જેવા સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં—અત્યંત પછાત ક્ષેત્રમાં મારા જેવો કંઈક સાહિત્યનાં પુલકાડ વાવે, અને તે પ્રતિકુળ હવામાનમાં કરમાય કે મહા મહેનતે ખીલવાને યત્ન કરે એમાં કેટલીય તકલીફ પડતી હશે. તે પ્રભુ જાણે; છતાં આ સાપ્તાહિક, બાળક દૈનિક અને અવારનવાર પુસ્તકોનો પ્રકાશનથી મારી માતૃભૂમિની સેવા અને તેમાં રહેતી ઉણપ પૂરી કરવાનું સાહસ કરું તો તેમાં પ્રભુ સાનુકુળ રહે એજ ઇચ્છા !!!

વટ સાવિત્રી. જેઠ સુ. ૧૩, ૧૯૮૨:

લીખાભાઈ વ્યાસ.

જરા વાંચો તો ખરા!

ગૂજરાતમાં અને મહા ગૂજરાતમાં પહેલ વહેલું પ્રસિદ્ધ થયેલું
સાંસારિક, ધાર્મિક ને નીતિ જ્ઞાન વર્ધક માસિક

ઋષિ-જીવન

સનાતન વેદ ધર્મના અસલ સિદ્ધાન્તો સ્ક્રમજીવતું,
ગાઠ નિદ્રામાં સુતેલા અથવા ભૂલા પડેલા આપણા ધર્મ-
બન્ધુઓમાં જાગૃતિનો સંચાર કરતું, દેશ કાળાનુસાર સનાતન
વેદ ધર્મનું રક્ષણ, પાલન અને પ્રચાર કરતું, પ્રાચીન-
અર્વાચીન ઋષિ-મહર્ષિઓના ઉજ્જવળ જીવની ઝાંખી કરાવતું,
ભારતવર્ષની બાળાઓની હૃદયસ્પર્શી દાદ લેતું, અને બાલુડાંને
સચ્ચાટ ઉપદેશ આપી ભાવી નાગરિકો બનાવવા કોશીશ
કરતું, તેમ સહકારના સુંદર મંત્રો સ્ક્રમજીવતું માત્ર આ
એકનું એક માસિક પત્ર છે શું આપ લેના આહુક થયા છો?

ન થયા હો તો આજેજ થઈ જાઓ.

વાર્ષિક લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સાથે માત્ર રૂ. ૨-૪-૦

ઋષિજીવન

લખો—

કાર્યાલય,

નૃસિંહલાલ શોભારામ ત્રિવેદી

કાલોલ, પંચમહાલ

સંપાદક-ઋષિ-જીવન

ઐ ઘડી મોજ

દરેક ઘરમાં છૂટથી વંચાય છે

—: કારણ કે :—

ઐ તદ્દન નિર્દોષ અને નીતિમાન ગમ્મત સાથે જ્ઞાન
આપનાર અકવાલિક પત્ર હોવાથી મુંબઈ ઇલાકામાં
સૌથી વધુ લોકપ્રિય ને વખણાયું છે.

—: એમાં છે શું ? :—

દરેક અંકમાં એક દ્વંદ્વી વાર્તા, એક રમૂજ સ્કેચ, એક રમૂજ
ચાલૂ વાર્તા, એક સંસારી કે સામાજિક નવલકથા તેમજ રસભરી
રોમાચક ડીટેક્ટીવ વાર્તા, ઉપરાંત સિનેમા, નાટક અને સાહિત્ય
તથા કળાની રસભરી ચર્ચા, ફેરા, ચિત્રો આદિ હંમેશ પ્રગટ થાય
છે. ઐ ઘડી મોજ સૌથી વધુ પેજમાં વિવિધ વાનગી આપવા માટે
ખાસ પસંદ કરવામાં આવે છે. એના તંત્રીઓ ગુજરાતના સુપરિચિત
રા. શયદા અને રા. સાદીક છે.

તમે આજેજ નમૂનાનો મફત અંક મંગાવો.

વાર્ષિક લવાજમ રૂપીઆ માત્ર ચાર. સાડા ત્રણ રૂપીઆ
વાળા ભેટના ખાસ પુસ્તક સાથે.

✽ અમારે ત્યાંથી દરેક જાતના પુસ્તકો પણ મળે છે. ✽

ઐ ઘડી મોજ, એમ. પી. બારીયા

બિલ્ડીંગ, પાયધુની, મુંબઈ ૩

લઘુવય વિષે ઉદ્ધાહ લીમ કે લીળમ ક્યાંથી જન્મશે ?
ન પળાય પ્રથમાશ્રમ પછી ત્રણ આશ્રમે એળે જશે;
ભાવિ પ્રજા દેખાય દુર્ગળ દેહ દિલથી સર્વદા,
નિર્ગળ યુવકથી ચંદ્ર ! દેશેદ્વાર શક્ય નથી કદા.

ભાવિક જનોનું પવિત્ર તીર્થક્ષેત્ર દાનવીરોને દાન દેવાનું એક માત્ર સુપાત્ર સ્થાન શ્રી ભૃગુપુર ઋષિનિવાસ

કે જ્યાં પ્રાણીશુ ક્ષત્રિય, અને વૈશ્ય કેમના બાળ-
કેને દાખલ કરવામાં આવે છે અને વિધવિધ ભાષાનું,
હુત્તર ઉદ્યોગનું, ધર્મનીતિનું અનુપમ શિક્ષણ આપી, મન
બળ સાથે તન બળ કેળવી સાચા સ્વદેશરક્ષક, સ્વધર્મપૂજક
સમાજ સેવક બનાવવામાં આવે છે. આ આદર્શ સંસ્થાને
નિભાવવા તમારી સહાનુભૂતિ અને આર્થિક સહાય આપો,
ધર્મભાગી બનવાની તક રખે ગુમાવતા.

લક્ષ્મી ચલિત અસ્થિર એ તો આજ છે કાલે નથી;
ઉભરાય અભરે એ સુપાત્રે સ્નેહભાવે દાનથી.
પુણ્યના કામમાં ઢીલ ન સંભવે, આજેજ પરોપકારી હાથ
લાંબાવો.

મણિલાલ ચુનીલાલ ગાંધી.

ઓ. મંત્રી, ભૃગુપુર ઋષિનિવાસ, ભરૂચ.

સમાજ શિક્ષક

સમાજસેવા એ તો પ્રભુસેવા છે,
કુમળાં બાળકો પ્રભુના પેગમ્બર છે.

બાળકોમાં ચેતનપ્રદ પ્રેરણાઓ ક્યાંથી આવે છે ?

પ્રાથમિક શિક્ષકોમાંથી—

ત્યારે પ્રાથમિક શિક્ષકોને કોઈપણ મદદ પહોં-
ચાડવી એ સમાજ સેવાનું એક અંગ સાધ્યા
બરાબર નથી શું ?

પ્રાથમિક શિક્ષકોની સાચી સેવા—

તેમની મનોભાવના અને સંકટો—

એ બધું જાણવા માટે તમારે આજને આજ

સમાજ શિક્ષક

દ્વિમાસિક પત્રનો રૂા. દોઢ ભરી ગ્રાહક થવું
જોઈએ. જાહેર બજાર માટે દર સસ્તા છે. ચાર
વરસથી પ્રાથમિક શિક્ષકોની એકધારી સેવા બજાવે
છે.

લખો—

ધી ‘સમાજ શિક્ષક’, નવસારી.

બાલકોનું સર્વાંગ સુંદર સચિત્ર નિયમિત સસ્તું

દર મહિને બહાર પડતું માસિક

બાલજીવન

તંત્રી:—રમણલાલ નાનાલાલ શાહ

આ માસિકમાં દર મહિને ૪૦ ઉપરાંત પાનાં અને ૧૫ થી વધુ ચિત્રો આવે છે. ગુજરાતી ભાષામાં બાલકો માટે આવું સુંદર અને છતાં આટલું સસ્તું બીજું કોઈ પણ માસિક નથી. એ ઉપરાંત દર વર્ષે દીવાળી ખાસ અંક, વાર્તા અંક, પટેલી અંક ગ્રાહકોને ભેટ મળે છે તે તો જુદા ! વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩) છુટકે ૦-૬-૦ પરદેશ રૂ. ૪)

બાલકો માટે નવાં પુસ્તકો સચિત્ર ને સુંદર

આનંદધારા ભાગ ૧ અને ભાગ ૨ છુટકા રૂ. ૦-૧૪-૦

અમારી વાર્તાઓ રૂ. ૦-૮-૦

અમારી બીજી વાર્તાઓ રૂ. ૦-૮-૦

બાલજીવન કાર્યાલય

બાજવાડા-ધોલ્લીકુઈ-વડોદરા.

મુંબઈમાં મેસર્સ વર્ધમાન, ત્રીપાડી, આર. વનમાલીદાસ, સી. જમનાદાસ અને બીજા જાણીતા ચોપડીઓ વેચનારાઓ “બાલજીવન” અને અમારી ચોપડીઓ વેચે છે.

કલ્પીયુગની કામધેનુ

જેવી રીતે કામધેનુ ગાય ઈચ્છીત ફળ આપે છે તેવીજ રીતે આ કલ્પીયુગમાં આ મુદ્ક ૨ શબ્દ અકસીર (૨૭૨૮૬)

મદન મંજરી ગોળીઓ

તેના સેવન કરનારને ઈચ્છા મુજબ તંદુરસ્તી બક્ષે છે આ દીવ્ય ગોળીઓ દેશી વનસ્પતી નાખી બનાવવામાં આવે છે અને તેના સેવનથી શારીરીક તથા માનસીક નબળાઈ દૂર થાય છે પેશાબ કે સ્વપ્નામાં જલુ વીર્ય બંધ થઈ વીર્ય વધુ થાય છે ખોરાકનું સારી રીતે પાચન થઈ હંમેશા દસ્ત સાફ આવે છે. આ ગોળીઓ ગુમાવેલી ગરદાઈ પાછી મેળવી આવવામાં સમબાણ રૂપ છે

કીં ગોળી ૪૦ ની ડબી ૧ નો ૩ ૧૫ (૨૭૨૮૬)

રમણ વિલાસીની વટીકા

વીર્ય સ્થંભન કરનાર અકસીર દવા કી ડબી ૧ નો ૩. ૧ એક

નપુંમકત્વારી ઘૃત. (૨૭૨૮૬)

આ ઘૃત લગાડવાથી ઈન્ડીનીદરેક જાતની નબળાઈ, વકેતા, ટુંકાપણું વિગેરે દરદો નાબુદ થઈ ખરું અને કાયમનું પુરુષત્વ પ્રાપ્ત થાય છે કીં ડબી ૧ નો ૩ ૧

મહેમદન ચૂર્ણ. (૨૭૨૮૬)

બીસ જાતના પ્રમેહમાંથી ગમે તે જાતનો પ્રમેહ (પરમા) લાગુ પડેલ હોય, પેશાબ અટકી અટકીને આવતો હોય તેમજ પેશાબમાં બળતરા થતી હોય અગર રસી નીકળતી હોય વીગેરે તમામ રોગ નાબુદ થઈ પેશાબ છુટથી આવે છે. પરમાથી ખીડાતા દરદીઓ માટે આ દવા અનુત સમાન છે. એક વખત વાપરી ખાત્રી કરવા ખાસ લલામણ છે કીં તોલા ૧૦ ના ડબાનો ૩ ૧૫ એક

આ સિવાય દરેક દવાની સંપૂર્ણ માહિતી માટે વૈદ્યવિદ્યા નામનું મોટું પુસ્તક આજેજ તદ્દન મફત મંગાવી વાચો.

રાજવૈદ્ય નારાયણજી કેશવજી.

હેડ ઓફીસ જામનગર (કાઠીઆવાડ) આન્ય.-૩૯૩ કાલ્યાદેવીરોડ, મુંબઈ ૨.
વડોદરા એજન્ટ:-સોમાજી લીંબાજી રાજમહાલ રોડ, રાધાકૃષ્ણની પોળ.
વલસાડ એજન્ટ:-જોશી એન્ડ કું. કેમીસ્ટ મેદન રોડ,
ઉમરેઠ એજન્ટ:-બી. એ. લક્ષ્મી કું. કે. પંચવટી.

નબળાઈનો નાશ કરનારી આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ

લોકોને શારીરિક અને માનસિક નબળાઈના પંજમાંથી બચાવવાને માટે પુર્ણ શક્તિ ધરાવનારી આ પ્રખ્યાત ગોળીઓ પાચન શક્તિની મંદતાને મટાડે છે, પેસાળ માર્ગનાં દરદો પર અતિશય અમ્લકારિક અસર કરે છે, સ્વપ્નમાં થતા ધાતુ પાતને તદ્દન મટાડે છે, આદ્યશક્તિને વધારે છે, સ્ત્રીના અટકાવ સંબંધી તમામ જાતની અનિયમિતતાને દુર કરે છે અને મનુષ્યોની જીંદગીને ફરી સજીવન કરવાનું તે એક જાતનું અમ્રત છે. તે લોકોને સુધારવામાં, જ્ઞાનતત્ત્વોને મજબુત કરવામાં, શરીરને બળવાન બનાવવામાં અને પુરી તદ્દુરસ્તી આપવામાં એક કૃતેહ્રમંદ ઇલાજ રૂપે સાબીત થયેલી છે.

કૌમત ગોળી ૩૨ ની ડબી એકનો રૂ. ૧) એક.

વધારે વીગત જાણવા માટે પ્રાઇસ લિસ્ટ મંગાવો કે જેમાં એક સારો ઉપયોગી નિબંધ પણ તમારા વાંચવામાં આવશે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી

જામનગર—કાઠિયાવાડ,

ભેટ ! ભેટ ! ભેટ !

નીચેનાં પુસ્તકો ખરીદનારને

બાળક

“ એક વર્ષ સુધી ભેટ ”

રૂપિયા પાંચ મોકલી લાભ લ્યો

બાળક પુસ્તક બીજું	રૂ. ૨-૦-૦
ગુંબનો વર	રૂ. ૨-૦-૦
સીતા (પૂર્વાર્ધ)	રૂ. ૧-૦-૦

અથવા

બાળક પુસ્તક બીજું	રૂ. ૨-૦-૦
ભયંકર ભૂજંગ	રૂ. ૧-૦-૦
મનોકામના સીદ્ધી	રૂ. ૧-૦-૦
સીતા (પૂર્વાર્ધ)	રૂ. ૧-૦-૦

બે સેટ પૈકી ગમે તે સેટ લેનારને માટેજ

લખો:—“ બાળક ” કાર્યાલય—ગોધરા.

વડોદરા રાજ્યના અને સરકારી કેળવણી ખાતામાં લાયબ્રેરી
ખાતામાં મંજૂર થયેલાં સાદી અને સરળ ભાષામાં લખાયેલાં
અનેક સુંદર અભિપ્રાયો મેળવી ચુકેલા રામાયણના
જન્મદુઃખી પાત્રની જીવનકથાનાં સ્ત્રી અને
ખાલોપયોગી ખાસ પુસ્તકો.
જન્મથી રાજ્યાભિષેક સુધીનું રામાયણ.

સીતા (પૂર્વાર્ધ)

મૂલ્ય રૂપિયો એક.
એન્ટીક કાગળ, રંગીન ચિત્રો, મજબૂત પુઠું.
થોડી નકલ સિલક છે.
સ્વ. પંડિત હર્ષિચંદ્ર વિદ્યાસાગર કૃત
કર્ણ રસથી તરબોળ “ સીતાવનવાસ ”
વાંચતાં વાંચતાં અશ્રુ સરવા લાગે છે.
એજ

સીતા (ઉત્તરાર્ધ)

મૂલ્ય બાર આના.
ત્રીજી આવૃત્તિ છપાઈ રહી છે.
રંગીન ચિત્રો, ઉંચા કાગળ ને છાપ, પાકું પુઠું.
આ બે પુસ્તકમાં રામાયણનો સાર છે.
દરેક કુટુંબમાં હોવાં જોઈએ.

લીખાભાઈ પુ. વ્યાસ

સંપાદક-‘ બાળક ’—ગોધરા.

પંચમહાલ રેવાકાંઠાનું એકનું એક

અને પહેલું સાપ્તાહિક પત્ર

પંચમહાલ-રેવાકાંઠા

વર્તમાન

વાર્ષિક લવાજમ સ્થાનિક રૂ. બે

બહારગામવાળા માટે રૂ. ત્રણ

તમે હજી ગ્રાહક થયા નથી?

શાની રાહ જુઓ છો ?

આટલું સસ્તું ને દર વરસે એકાદી સુંદર ભેટ

આપનાર આ એકજ પત્ર છે.

લખો :—

વ્યવસ્થાપક:-પંચમહાલ રેવાકાંઠા

વર્તમાન, ગોધરા.

પારસીઓ, હેસાઈઓ, પટેલો, ક્ષત્રિયો.

વાંકડાનો, પચઠણનો, કંઠીનો, રીતનો

આખાદ ચિતાર વાંચવો હોય તો

પાંચ અંકી, સાદી ને સરળ ભાષામાં લખાયલું, આખાલ
વૃદ્ધ વાંચી, સમજી શકે તેવું, ઉંચા એન્ટિક કાગળ,
સોનેરી પૂઠામાં તૈયાર થયેલું નાટક વાંચો-વચાવો

-વાંચી સંભળાવો-

લાયબ્રેરીનો શણગાર ! સસ્તું ! ઘરમાં રાખવા લાયક

સ્વ. નાટ્યકાર દ્વિજેન્દ્રલાલ રૌયના અંગનારી પરથી ઉદ્ભૂત.

ગુંજનો વર

ગજવાના વર કેવા હોય છે ? પુત્રીઓનાં શરીરો કેવી
રીતે હોમાય છે ? અને કેળવાયેલી પુત્રીના માળાપોની શી
દશા થાય છે ? તે ફક્ત આમાં જોઈ શકશો:—

પડતર કિંમત રખાઈ છે,

મૂલ્ય રૂપિયા બે (પોસ્ટેજ જુદું)

વી. પી. મંગાવવા કરતાં મ. ઓ. કરવાથી પોસ્ટમાં લાભ છે

ભારત વીર

પ્રકરણ ૧ લું

પ્રવક

સંસારમાં એક એકથી ચઢિયાતી અનેક વસ્તુઓ છે. કેાઇ આશ્ચર્ય-જનક કેાઇ મોહકારી, અને કેાઇ કષ્ટદાયી હોય છે. જે સંસારમા ભટકયો છે, જેણે ઇશ્વરની વિચિત્ર સૃષ્ટિના દશ્યોનું ધ્યાનપૂર્વક અવલોકન કર્યું છે, જેણે સંસારના ભિન્ન ભિન્ન પ્રદેશોમાં ભ્રમણ કરી તેમાના ભિન્ન ભિન્ન વિચિત્ર દશ્યોને જોઇ વિસ્મય, હર્ષ અને કષ્ટનો અનુભવ કર્યો છે, તે જ ઇશ્વરના અગમ્ય અને અનુપમ મહિમાનું અદ્વિતીય પાણું વર્ણન કરી શકે છે.

ભારતવર્ષના મધ્ય પ્રદેશમાં એક ન્હાનકડી નદી વહી રહી છે. તેની શોભા અપાર છે. તેનું નામ નાગનદી છે સુંદર તોહામણું નાગપુર શહેર તેના કિનારે વસેલું છે. તેનું દશ્ય અતિ મનોહર, લલિત અને આનંદદાયી છે. મ્હોટા મ્હોટા વિશાલાકાર, ગગનચુબિ મહાલયો નજરે પડે છે. મ્હોટા મ્હોટા દેવમંદિર પર સુંદર ચિત્રાવિચિત્ર ધ્વજો ફરકી રહી છે. નગરથી થોડેક દુર એક પર્વત આવેલો છે. તેનાં શિખર ઉપરનાં વૃક્ષો દૂરથી ઉજાત મસ્તકે ઉભેલા વીર પુરુષો સમા દિસતા હતા. ભગવાન સૂર્યનારાયણ પ્રતિ કચ્હારનાએ ગમન કરી ચૂક્યા હતા. પક્ષીઓનો મૃદુલ મનોહર ચીંચી શબ્દ પર્વતના શિખરસમૂહને વીધી ચારે બાજુ ફેલાતો હતો.

પર્વતનો શિરોભાગ સમતલ નહોતો; પરંતુ કોઈ સ્થળે હોયો તો કોઈ સ્થળે નીચો એમ અસ્તવ્યસ્ત હતો. આસપાસ સર્વત્ર પથરની મ્હોટી મ્હોટી શિલાઓ પડેલી હતી. ફરની એક શિલા પર એક મનુષ્ય બેઠો હતો. તેણે જમણા હાથની હથેલી પર મસ્તક ટેકવું હતું; અને જાણે ગંભીર વિચારમાં લીન થઈ ગયો હોય એમ લાગતું હતું. તે ગૌર વર્ણો હતો. તેની મુખાકૃતિ બળ્ય અને કાંતિવાન હતી. તેને જોતા માણસને તે કામદેવ હોય એમ લાગ્યા વિના રહે નહિ.

ઘોડી ક્ષણ બાદ એક સંન્યાસી ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમના અંગ ઉપર ગેરૂઆ રંગની કપડો હતી; અને તે પગની પાની સુધી નીચી હતી. તેમના એક હાથમાં કમંડલુ અને બીજામાં ત્રિશુલ હતાં. સંન્યાસીએ તે શિલા પર બેઠેલા યુવકને મંબોધી કહ્યું, “ કુમાર ! શું કરે છે ? ”

તે વ્યક્તિ કે જેનું નામ કુમાર હતું તે સંન્યાસીને અવાજ સાંભળી ચમક્યો અને શીઘ્રતાથી તેમને પ્રણામ કરી હાથ જોડી ઉભો થયો. સંન્યાસીએ પ્રેમપૂર્વક તેને આલિંગન કર્યું; અને તેઓ બંને પાસેના શિલાખંડ ઉપર બેઠા.

“ સ્વામિન્ ! કાંઈ નવીન સમાચાર મળ્યા કે ? ” કુમારે પૂછ્યું.

સંન્યાસી: “ તે વાત પછીથી થશે. તારા મુખ ઉપર વિષાદની છાયા કેમ જણાય છે તે પ્રથમ જણાવ. ”

કુમાર: તમારી ધાર્મિક વાતોએ મહને પાગલ બનાવ્યો છે. હું એ વાતની ચિંતા અને મહારી અજ્ઞાનતા ઉપર શોક કરી રહ્યો હતો; એટલામાં તો આપે મહને બોલાવ્યો.

સંન્યાસી: કુમાર ! ભૂતકાળને વિસરી જા. બની ગયેલી ઘટના માટે બર્થ શોય ન કર. ભવિષ્યનો નિમિત્ત માર્ગ દૂંઢ; જેથી ભારત તથા ભારતવાસીઓનું શ્રેય થાય, વત્સ ! તું તેજસ્વી છે. વીર છે. પરાક્રમી છે. તારે ચિંતા કરવાની આવશ્યકતા નથી. તું દેશભક્ત, ધર્મસેવક, શુભપ્રેમી તથા ન્યાયપ્રિય છે. તારે સર્વ બાબતો વિચાર કરી કાર્ય કરવું જોઈએ.

ભવિષ્યની સુખ પ્રાપ્તિ કાળે તું કટિબદ્ધ થા. વીતેલી અજ્ઞાનતા તથા બૂલને ત્હારા હૃદયપટ પરથી ભુંસી નાખ.

કુમાર: જેવી આપની આજ્ઞા. જે રીતે. જ્યહારે, જ્યાં અને જેવું કાર્ય કરવાને આપ કહેશો; તે હું પ્રાણુન્ટે પણ કરીશ. પ્રભો! આપની આજ્ઞા શિરોમાન્ય છે.

સંન્યાસી: ત્હારી પાસે અત્યારે કેટલા મનુષ્ય એકત્ર થયેલાં છે ?

કુમાર: પ્રભો ! આપ તો અધુરે જાણો છો; છતાં પૂછો છો ?

સંન્યાસી: હું આઠ દિવસ પહેલાં પચાસ યોદ્ધાઓને તો જોઈ ગયો હતો. શું અત્યારે પણ એટલાજ છે ?

કુમાર: ખીજા પાંચ વીર પણ આવ્યા છે. આપણા દળમાં દાખલ થયા છે.

સંન્યાસી: એટલે કુલ પંચાવન યોદ્ધા થયા ને ?

કુમાર: જી, હા.

સંન્યાસી: હવે ત્હારો શો વિચાર છે ?

કુમાર: પ્રભો ! આ વખતે દિલ્હી પર ચડાઈ કરી દુશ્મનોને હરાવી ધરાશાયી કરવા, અથવા તો સુદક્ષેત્રમાં પ્રાણુ વિસર્જન કરવા એજ મ્હારી ઇચ્છા છે.

સંન્યાસી: પુત્ર ! આટલી બધી વ્યગ્રતા કષ્ટદાયી નીવડે છે. અવસર જોઈને કાર્ય કરવું જોઈએ. ત્હારા માણસોની સખ્યા હજી બહુ થોડી છે.

કુમાર: કેણુ જાણુ ક્યારેય એ અવસર આવશે ! એ અવસર આવશે ના નહિ એની પણ શી ખાત્રી ? મહાત્મન ! હવે આ અત્યાચાર સભા જતા નથી. આ પવિત્ર ભૂમિનો તિરસ્કાર જોયો જતો નથી ધર્મનો નાશ થઈ રહ્યો છે. જાતિ વિનાશ થઈ રહ્યો છે. પ્રભો ! આ સૂકાયેલા તૃણમાં પ્રકટેલા અગ્નિને બુઝાવવો એ અશક્ય થઈ પડ્યું છે.

આટલું કહેતાં કુમારની આંખો રક્તવર્ણી થઈ ગઈ, હાથ ધ્રૂજવા લાગ્યા, અને તે ઉત્તત મસ્તકે ઉભો થયો. ત્હેનું વૃક્ષરથળ ઉછળવા લાગ્યું.

(૪)

સંન્યાસી: કુમાર ! આટલો બધો ઉશ્કેરાઈ ન જા. ધીરજ રાખ. ઇશ્વર આપણું ભલું કરશે. અને જરૂર સુઅવસર આપશે

કુમાર: સ્વામીન ! ત્હમરી આજ્ઞાનું હું ઉલ્લંઘન કરી શકતો નથી. અને આપની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ કાંઈ કાર્ય કરવા ઇચ્છતો નથી પ્રભો ! તે અવસર-તે ધર્મયુદ્ધનો સમય-તે માતૃભૂમિના નિમિત્તે રક્ત વહેવરાવવાનો શુભ દિવસ ક્યારે આવવાની આશા છે ?

સંન્યાસી: પુત્ર ! હું શિવાજી મહારાજ પાસે પૂના ગયો હતો. તેઓ ઔરંગઝેબની વિરૂદ્ધ સંગ્રામની તૈયારીઓ કરી રહ્યા છે.

કુમાર: એ મહાપુરૂષ યુદ્ધયાત્રા કાળે પ્રયાણ ક્યારે કરવાના છે ?

સંન્યાસી: હુંક વખતમાંજ. હું ફરીથી ત્યાં જવાનો છું ત્હેમની સાથે મસલત કરી ત્હમને સર્વને ત્યાં લઈ જઈશ. ત્યાં ગયા બાદ યુદ્ધ-કળાની અનેક માહિતી અને સૂચનાઓ મળશે.

કુમાર: પ્રભો ! એમ જ છે તો આજે જ અમને લઈ જવા એ ઉત્તમ છે.

સંન્યાસી: શિવાજી મહારાજને પૂછ્યા વિના એમ કરવું ઠીક નથી.

કુમાર: જેવી આપની આજ્ઞા.

આટલી વાતચીત પછી સંન્યાસી ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. કુમારે ત્હેમને રાત્રિભર વિશ્રામ લેવાને કહ્યું: પરંતુ તેઓ ન થોડ્યા. જોત જોતામાં સંન્યાસી દૂર નીકળી ગયા; અને પર્વતની નીચે ઉતરવા લાગ્યા. કુમાર પણ થોડી દૂર જાવ પોતાને માર્ગે ગયો.

પ્રકરણ ૨ જી

આંખો ઉઘડી

વિન્યાયણ પર્વતની ઉત્તરનો સમસ્ત પ્રદેશ મુગલ સામ્રાટ ઔરંગ-
ઝેબના અધિકારમાં આવી ગયો હતો. રાજલક્ષ્મી
હિન્દુ રાજ્યગૃહમાંથી મુસલમાનોના ઘરમાં ચાલી ગઈ હતી. ઔરંગઝેબ
દક્ષિણ પ્રદેશને અધિકારમાં લેવાને પ્રયાસ કરી રહ્યો હતો. અને મહાન
સૈન્ય એકત્ર થતું હતું.

શિવાજીએ પોતાનો અધિકાર દક્ષિણમાં ફેલાવ્યો હતો, અને ઔરંગ-
ઝેબ ત્રેના પ્રયત્નોને દાખી દેવા તનતોડ પ્રયાસ કરી રહ્યો હતો. પરંતુ
દક્ષિણના પહાડી માર્ગોથી પરિચિત ન હોવાથી શિવાજી ઉપર કાબુ મેળવવો
એ અશક્ય લાગતું હતું. આથી દક્ષિણના પહાડી માર્ગોની ખાતમી મેળવવા
માટે તેણે જાસુસો મોકલ્યા હતા.

સંન્યા થઈ હતી. સૂર્યાભગવાન અસ્તાચળે પહોંચી ગયા હતા. પૃથ્વી
ઉપર અંધકાર છવાતો હતો; પક્ષીગણ ચી ચીં અવાજ કરતાં અહીં તહીં
ઉડી રહ્યાં હતાં.

આવા સમયે ચાર સંન્યાસીઓ પૂનાની ઉત્તરે આવેલા એક ગાઠ
વનમાં બેઠા બેઠા વાર્તાલાપ કરતા હતા. તેમને દાઢી મૂછો હતાં. પ્રત્યેકના
હાથમાં કમંડલૂ અને અંગ ઉપર કંઈની હતાં. ચારે પોતાની વિદ્યુતસભી
ચંચળ દષ્ટિએ ચારે તરફ નીરખી રહ્યા હતા. થોડીવારે તેમાંના એકે કહ્યું
“ દોસ્ત મહમ્મદ ! ”

દોસ્ત મહમ્મદ: અરે અલીખાં ! તમે આ શું કરો છો ?

અલી: કેમ ? હું શું કરું છું ?

દોસ્ત: અસલ નામ દઇને શા માટે બોલાવો છો ?

અલી: તહમે ગભરાઓ છો શા માટે? અહિં કોઇ સાંભળી જાય એમ નથી.

દોસ્ત: પણ કોઇ સાંભળી જાય તો મુશ્કેલીમાં આવી પડીએ.

અલી: ખુદા હાકિમ છે; ડર શાનો ?

દોસ્ત: શું કહો છો ?

અલી: તહમે જાણો છો કે બાદશાહ ઔરંગઝેબ આટલી બધી મહો-
ખ્ખત તહમારી સાથે શા માટે રાખે છે ?

દોસ્ત: ના, ગિલકુલ નહિ.

અલી: તહમે હિન્દુમાંથી મુસલમાન બન્યા: અને ખૂબ ઇમાનદારી
અને વફાદારીથી સેવા બજાવો છો એ જોઈને તહમારા પર એ શીદા શીદા
રહે છે.

દોસ્ત: મહં એવી તે કેવી સેવા બજાવી છે ?

અલી: તહમે ઘણા સરલ માર્ગો દાખવીને મહાન દુશ્મનોને હરાવ્યા
છે. તહમે ન હોત તો અમારું અહિં સુધી આવવું શક્ય ન હતું. રસ્તામાં
જ જંગલી જનાવરોનો ભોગ થઈ પડત.

દોસ્ત: મહે મારા હિન્દુબાઈઓની ગર્દન પર ચમકતી તલવાર ચલાવી
છે અને નિમકહરાન બન્યો છું એથી બાદશાહ મહને મહોખ્ખતની નજરે
જૂએ છે એમ સ્પષ્ટ શા માટે નથી કહેતા ?

અલી: વાહ ! હજુ સુધી તહારા દીલમાંથી કાફરો પ્રત્યેની લાગણી
ભુસાઈ નથી.

દોસ્ત: અફસોસ ! દસહજાર અફસોસ ! હું કેવા નીચ કાર્યમાં પ્રવૃત
થયો છું !

અલી: દોસ્ત ! તું તો તદ્દન બેવકુફ જણાય છે. હેમુએ હિન્દુમાંથી
મુસલમાન બની કેવા કેવા કાર્યો કર્યા છે; અને કાળાપહાડે પોતાનો મજહબ
છોડી ઇસ્લામને માની કેટલાં મન્દીરો તોડ્યાં અને કેટલા કાફરોને માર્યા
છે તહેનો ખ્યાલ કર !

દોસ્ત: હમે કાવે તેટલી હેમુ અને કાળાપહાડની તારિક કરે; પરંતુ હું માતું છું કે હેમના જેવા નીચ સારી જહામા કોઈ નહિ હોય !

અલી: ભાઈ મુબારક ! જો તો ખરો ! દોસ્ત મહમ્મદને શું થઈ ગયું છે ? એનું ભેજું ગેપ થઈ ગયું હોય એમ લાગે છે.

મુબારક: કાફરોને મારવા એ જ બહેતર છે, હેમુ અને કાળાપહાડ જેવા નેક અને મજહૂબી ઇન્સાનોને કોણ નીચ કહી શકે એમ છે ?

દોસ્ત: સાબળ ! મહારાણા પ્રતાપસિંહે પોતાના મુલકને માટે કેવાં કેવાં કષ્ટ વેઠ્યાં, કેટલી તકલીફ ઉઠાવી અને પચ્ચીસ વર્ષ પર્યન્ત લાગત યુદ્ધ કર્યું. અકબરશાહ પણ એની બારે તારિક કરતા હતા.

મુબારક: ભાઈ મહોબ્બત ! તૂંજ કહે કે દોસ્ત મહમ્મદ ભૂલે છે કે નહિ ?

મહોબ્બત: ચાકસ એમાં સંશય નથી. હેના મગજમાંથી હજી કાફર પણાનું ભૂત લાગી ગયું નથી.

અલી: આવી વાતોને હવે બંધ કરો. પૂનામાં કય્યા છૂપા વેશે ફરવું. ગલીકુંચીઓ અને પહાડી રસ્તાની બાતમી કેવીરીતે મેળવવી એનો વિચાર કરીએ.

મહોબ્બત: આ પહેર્યો છે તે જ.

મુબારક: અને રાત્રી કયા પસાર કરીશું ?

અલી: હીક છે. પહેલાં એનો વિચાર કરવો જોઈએ, કારણ કે રાત્રીએ ફરતા કોઈ આપણને જોઈ જાય તો મહા અનર્થ થાય. સધળો ભેદ ફૂટી જાય.

મહોબ્બત: પૂનામાં એક દેવીનું મંદીર છે; હેમાં રાત્રી પસાર કરીશું અને દિવસે ભટકી ભટકીને સર્વ હકીકતની બાતમી મેળવીશું દોસ્ત મહમ્મદની શી સલાહ છે ?

આટલું કહી બધા દોસ્ત મહમ્મદ તરફ જોઈ રહ્યા; પરંતુ દોસ્ત મહમ્મદ તો આ સમયે રાતોપીળો થઈ રહ્યો હતો; હેની આંખમાંથી આંસુધારા વહી રહી હતી અને વક્સત્થળપરનું કપડું સાવ ભીંજાઈ ગયું

હતું. ત્હેની આવી દશા જોઇ સઘળાએ ત્હેનું કારણ પૂછ્યું.

દોસ્ત: ભાઈઓ ! મ્હેં આ સંસારમા અમખ્ય પાપકર્મ કર્યા છે. મહારૂં આ પાપપૂર્ણ શરીર દેવીના મન્દીર સુધી નહિ આવી શકે. હું નીચ, પાપી, અધર્મી, કુલાગાર અને પાખંડી છું, હું પ્રાણભયથી લાલચમા લપટાઇ ધર્મના લાગ કરી મુસલમાન ગન્યો છું. દેવીના પવિત્ર મન્દીરને હું હવે સ્પર્શ કરી શકું નહિ. ભાઈઓ ! હું અહિં આત્મહત્યા કરીશ અથવા તો બનાવટી વેશધારી સંન્યાસીને બદલે સાચો સંન્યાસી બનીશ. હું દેવીના મન્દીર પર્યંત નહિ આવું હું આ પવિત્ર ક્ષેત્ર પુનામા મહારા અપવિત્ર પગ કદાપિ નહિ મૂકું. આ વીગ્રપ્રસૂતા સાચ્યા દેશભક્તોથી પુનિત થએલી મહારાષ્ટ્ર ભૂમિમા હું પગ મૂકવાને લાયક નથી.

આટલું બોલતાં ત્હેનાથી ગ્દી પડાયું. ત્હેના ત્રણે સાથીઓ ત્હેની આ દશા જોઇ બહુ જ ગભરાયા. પોતાના કાર્યમા વિઘ્ન પડતું જોઇને તેઓ અત્યંત ગુસ્સે થયા અને ત્હેને જનનથી મારી નાખવાને તૈયાર થયા, પરંતુ કાંઇક વિચાર કરતા તેઓ તેમ કરતા આટકયા અને ત્હેને સમજાવવા લાગ્યા.

મહોબ્બત: દોસ્ત મહમ્મદ ! ત્હને આજે શું થયું છે ?

દોસ્ત: જ્ઞાનનો ઉદય થયો છે-બીજું શું થાય ? આજે મહારી આખો ઉધડી છે મહારા ઉદયમા પ્રકાશના કિરણો પ્રકટયાં છે.

અલી: એનામા ભૂત ભરાયું હોય એમ લાગે છે.

દોસ્ત: નહિ બદલે ઇશ્વર મહારો સહાયક થયો છે.

મુબારક: એ શું બકે છે ? ફરીથી કાફરોની મારક બોલવા લાગ્યો કે ?

દોસ્ત: કોણ કાફર ? હું કે ત્હમે ? ત્હમે જ મારી પાસે કાફરોના જેવું કાર્ય કરાવી રહ્યા છો.

અલી: કેવી રીતે ?

દોસ્ત: મહાગ દેશનું સત્તાનાશ કરનારાઓને કાફર નહિ તો બીજું શું કહેવું ? ત્હમેજ મને મહારા દેશનો દુશ્મન બનાવ્યો છે.

મુખારક: દોસ્ત મહમ્મદ ! અમે તહેને હમણાં મારી નાંખત: પરન્તુ પછી પાદશાહને શું કહેત ? એ તહારી નીમકહરામીની હકીકત સાંભળીને વિશ્વાસ ન કરે: અને અમને સૌને જૂઠ્ઠા રહમજે. આ કારણથીજ અમે તહેને મારતાં અચકાઈએ છીએ.

દોસ્ત: હવે હું મૃત્યુથી લેશ પણ ડરતો નથી. હું જીવનો રહીશ ત્યાંસુધી હવે દુખ સહન કરીશ. મહારા મૃત્યુમા જ ભલાઈ છે; પરન્તુ હું હમણા નહિ મરું. હું ઈશ્વર પાસે મહારા ગુન્હાની માફી ચાચીશ: અને તહેના નામનો જાપ જપતા પ્રાણુ સાગીશ જેથી ખીજા જન્મમા હું તહેની સેવાથી વંચિત ન રહું.

દોસ્ત મહમ્મદના ઉપરોક્ત શબ્દો સાંભળી ત્રણે ગુમચર તહેને મારવાને ઉભા થયા, પરન્તુ દોસ્ત મહમ્મદ પાસેની એક ઝાડીમા ચાલાકીથી છુપાઈ ગયો.

રાત્રીની ટ્રેલીક પ્રહ: વીતી ચૂકી હતી. વન અતિ ગાઢ હોવાને લીધે ત્યાં બહુજ અન્ધારું હતું. આથી દોસ્ત મહમ્મદ તહેમની નજરે ચઢ્યો નહિ. તે ત્રણે યવન જામુસ અત્યંત દુઃખિત થઈ પુન: પોતાના સ્થાને આવીને બેઠા,

અલી: બાઈ મુખારક ! આ કાફરે તો આપણને ભારે દગો દીધો.

મુખારક: હા ! આપણે એને આ જહામાંથી દૂર કર્યો હોત તો ઠીક થાત.

મહોબ્બત: પણ હવે આપણે શું કરશું ?

એટલામા દોસ્ત મહમ્મદે વૃક્ષની ઓથ પાછળથી કહ્યું, “ બાઈઓ ! શોક ન કરો; હું તહારી વિરુદ્ધ કાઈ નહિ કરું. મહારે હવે આ સંસાર સાથે જરાયે સંબંધ નથી રહ્યો. હું મહારા અપરાધની ક્ષમા માગી પ્રાણુત્યાગ કરીશ. હવે મહારો પત્તો કાઢને નહિ લાગે. તહેમને યોગ્ય લાગે તે હવે કરો. ”

આ સાંભળી ત્રણે યવનો જ્યાંથી તહેનો અવાજ આવ્યો હતો તે તે તરફ દોડ્યા. પરન્તુ બહુ તપાસ કરવા છતાંયે દોસ્ત મહમ્મદનો તહેમને

પત્તો ન મળ્યો, એટલે પાછા ફર્યા; અને દોસ્ત મહમ્મદની વાત પર વિશ્વાસ રાખી શહેરમા જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

મહોબ્બત: ભાઈ અલીખાં ! હવે અહીં રોકાવું દુરસ્ત નથી; કારણ કે વખત ઘણો પસાર થઈ ગયો છે. હવે જલદીથી મંદિર તરફ જઈએ; અને ત્યાંજ વિશ્રાન્તિ લઈએ.

અલીખા: ભાઈ ! એક બીજી વિટંબણા પણ છે.

મુબારક: શી ?

અલીખા: દોસ્ત મહમ્મદને મરાઠી સારી રીતે બોલતાં આવડતું હતું. આપણે બોલવા જઈશું અને બૂલ થશે તો મહા અનર્થ થશે.

મુબારક: તો આપણે કહીશું કે 'અમે ઉત્તર હિન્દુસ્થાનના રહેવાસી છીએ એટલે શુદ્ધ મરાઠી બોલી શકતા નથી '

મહોબ્બત: ભૂલે ચૂકે મહોમાધી 'અલાહ' 'ખુદા' અગર એવા બીજા શબ્દો નીકળી પડે તો બધાને આપણા ઉપર શક પડે. અને આપણે જોખમમા ચાલી પડીએ.

મુબારક: અલાહ માલિક છે.

અલીખા: આપણે એક કામ કરીએ તો ઠીક.

મુબારક: શું ?

અલીખા: આપણે સૌ મૌન ધારણ કરી ચાલીએ. કોઈ બોલાવશે તો ઇશારેથી વાતચિત કરીશું.

મુબારક: પણ કદાચ બોલવું પડે તો ?

અલીખા: તો લખીને વાત કરીશું.

મહોબ્બત: સાચું કહ્યું. જાસુસી કરવી એ કાંઈ છોકરાનો ખેલ નથી. તહેમા અનેક મુસીબતો સહન કરવી પડે છે,

ત્યાર બાદ ત્રણે જણ મૌનવ્રત ધારણ કરી પૂના શહેરમાં દાખલ થયા.

પ્રકરણ ૩ જી

દેશભક્તોનું દળ

રાત્રી એક પ્રહરથી અધિક વીતી ચૂકી હતી. આકાશમાં તારાપતિ રહ્યા હતા. નવીન લતાઓ તથા પાંદડાંઓ ચન્દ્રકિરણોની સાથે ઝૂકી ઝૂકી કીડા કરી રહ્યા હતા.

આ સમયે એક સંન્યાસી અતિ ત્વરિત ગતિએ પહાડ ઉપર ચઢી રહ્યા હતા. તહેમનું ધ્યાન અન્ય વસ્તુ પર ઠરતું નહોતું. કેવળ પર્વત ચઢવાનીજ તહેમને ધૂન લાગેલી હતી. એ સંન્યાસી આપણા પૂર્વ પરિચિત સંન્યાસીજ હતા અને પર્વત પણ એજ હતો. જ્યાં આપણે તહેમને કુમારની સાથે વાત કરતા દીઠા હતા.

સંન્યાસીને સૌ કોઈ ‘ચન્દ્રશેખર બાબા’ કહીને બોલાવતા. સર્વત્ર તહેમની પ્રતિષ્ઠા થતી. બહુધા લોકો સહમજતા કે તહેમનો જન્મ કેવળ યવનોના પંજમાંથી ભારતજનનીનો ઉદ્ધાર કરવાને માટેજ થયો હતો.

ચન્દ્રશેખર બાબા પર્વત પર થોડેક દૂર જઈ પશ્ચિમ દિશા તરફ ફર્યા; અને એક સ્વચ્છ નિર્મળ જળના ઝરણુ આગળ આવી પહોંચ્યા. ત્યાંથી ઉત્તર તરફ ચાલ્યા; અને એક અંધારી ગુફામાં દાખલ થયા. થોડા સમય બાદ એક સુંદર અને રમણીય સ્થાનકે જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં ઘણા મનુષ્યો એકત્ર થયા હતા; અને બેઠા બેઠા પરસ્પર વાર્તાલાપ કરી રહ્યા હતા. ચન્દ્રશેખર બાબાને આવેલા જોઈ બધાંએ ઉભા થઈ તહેમને પ્રણામ કર્યા. ત્યારબાદ ચન્દ્રશેખર બાબાએ એક યુવકને પૃથ્વી પરથી ઉઠાડી છાતી સરસો ચાંપ્યો. એ યુવક આપણો પૂર્વપરિચિત ‘કુમાર’ હતો.

આ પછી સધળાએ ઉભા થઇ ગંભીરનાદે ‘માતાનો જય’ ઉચ્ચાર્યો. જયનાદથી દશે દિશાઓ ગુંછ ઉડી. કુમાર તથા ચન્દ્રશેખર બાબા સાથે સાથે બેઠાઃ અને અન્ય સર્વે પણ નીચે બેસી ગયા.

કુમાર: પ્રભો ! શા સમાચાર લાગ્યા છે ? આપણને યવનોને મારી હટાવવાનો અવસર મળે એટલા માટે તુરંતજ યુદ્ધ આરંભવું એવી મહારી ઇચ્છા છે.

ચન્દ્ર: આટલા બધા અધીર થવામા લાભ નથી. ધીરજ રાખ; વિચારીને કાર્ય કરવાનું છે. પ્રથમ આ સૌ દેશવીરોને પૂછ કે તહેમનો શો વિચાર છે ?

કુમાર: (ઉડીને) પ્રિય બંધુઓ ! મહાગદ્ગદિતેથી વીરનરો ! તહમે આ દળમા દાખલ થતી વખતે જે પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી તેનું તહમને સ્મરણ છે કે ?

બધા: હા, ખરાખર યાદ છે.

કુમાર: પૂનામા શિવાજી મહારાજ સુગત્ર બાદશાહની વિરુદ્ધ ઉભા છે. આપણે પણ ત્યાં જઈ તહેમની સાથે ગળી જઈ યવનોની સ્થામા થવાનું છે તહમારા સૌનો શો વિચાર છે ?

બધા: આપની આજ્ઞા શિરોધાર્ય છે. આપનો વિચાર એજ અમારો વિચાર.

કુમાર: વીર પુરુષો ! હું આજ્ઞા રાખું કે તહમે તહમારા ધર્મથી વિચલિત નહિ થાઓઃ ભારત ભૂમિ જેવી પવિત્ર ભૂમિમા જન્મ લીધાનું સાર્થક કરશો.

એટલામાં એક નટ શાર્દૂલ ઉત્તન મસ્તકે ઉભો થયો અને બોલ્યો, “સ્વામીન્ ! આપની આજ્ઞા હોય તો હું આ સમા તરફથી કાઠક કહું.”

ચન્દ્રશેખર: ઘણી ખુશીથી કહો. દરેક મનુષ્ય પોતાને જે કાંઈ કહેવાનું હોય તે કહેવાને સ્વતંત્ર છે.

બોલવા ઉભા થયેલા પુરુષનું નામ ધર્મસિંહ હતું.

ધર્મસિંહ: આ સંસાર સ્વપ્નવત્ અને અસાર છે; પરંતુ કેવળ સુકાર્ય અને સુકિર્તિજ સાર તથા ચિરસ્થાયી છે. જે પુરુષે માતૃસેવા અને

માતૃભક્તિથી વિમુખ છે, ધર્મકર્મના વિચાર વિહોણો છે તેનો જન્મ ફાકટ-વ્યર્થ-મિથ્યા છે. તે મનુષ્ય નામને લાયક નથી. તેનું જીવન આ સંસારમાં પશુ જેવું છે.

અધા: સાચ્યું કહ્યું.

ધર્મસિંહ: સંસારમાં દરેકને મરવાનું તો છેજ. આહે આજ મરે કે થોડા દિવસ પછી. જન્મ ધારણ કરી માતાની મુક્તિ કાળે આત્મવિસર્જન કરવામાં કૃતસંકલ્પ નહિ અને તે પાપી, આડાલ, નારકી અને નરતનુની પ્રતિષ્ઠા ગુમાવનાર છે. પ્રભો ! અમે ધર્મપૂર્વક પ્રતિજ્ઞા કરીએ છીએ કે આ પુનિત જનનીના વક્ષ:સ્થળ પર અમારા શરીરમાં રક્તનું એક બિંદુ પણ રહેશે ત્યા સુધી યવનોના પગ પડવા નહિ દઇએ.

સર્વ: અમે પણ એ પ્રતિજ્ઞાથી બંધાયે છીએ.

ધર્મસિંહ બેસી ગયો. ચન્દ્રશેખર બાપા બહુ આનન્દ પામ્યા અને એકવાર તીવ્ર દૃષ્ટિએ સર્વ તરફ જોઇ ઉભા થયા.

ચન્દ્ર: આજે હું તમને અધાને માતાની સેવા અર્થે તત્પર જોઈને અત્યંત આનન્દ પામું છું. જે દિવસ સમસ્ત મહારાષ્ટ્ર પ્રદેશ માતાને કાળે પ્રાણને હથેલીમાં રાખી ઉઠી ઉભો થશે તે દિવસ અતિ આનન્દનો હશે. **જનની જન્મભૂમિસ્થ સ્વર્ગાદપિ ગરીયસી** । તે કારણે જે સ્વર્ગ મેળવવાને યોગ્ય હોય અને જેના પર હસ્થરનો અખડ અનુગ્રહ હોય છે એ ભાગ્યવાન પુરુષ જ હોય છે. ખોસો ' માતાની જાય. '

સૌએ આ મહામંત્રને ઉચ્ચ સ્વરે વધાવ્યો. આ શબ્દગર્જના દિગ્-દિગ્માંતરમાં વ્યાપી ગઇ તો પ કુટવાથી જેટલો અવાજ થાય છે-પર્વતના ટુકડે ટુકડા થઇ જવાથી જે પ્રચંડ અવાજ થાય છે-જંગામાખી પર્વતના વિસ્ફોટનનો અવાજ જેટલો મિપણ થાય છે એથીએ અધિક અવાજ તે ગર્જનાનો થયો.

સઘળા ત્યાથી ઉઠી એક વિસ્તૃત ગુફામાં દાખલ થયા. આ ગુફા પ્રથમ તો અન્ધકારમય જણાતી હતી; પરંતુ થોડા સમયમાં પ્રકાશમાન થવા લાગી. ધીરે ધીરે શત્રુદલ સંહારિણી ભગવતિની દિવ્ય પ્રતિમા સન્મુખ દેખાવા લાગી. અહિં ભગવતીની ભક્તિ ઉપજાવનારી, ભવતાપનાશિની વિશાળ, સુંદર અને અલૌકિક પ્રતિમા હૃદયને પુલકિત કરી રહી હતી.

(૧૪)

વન્દન કરીએ જગતજનનીને !

સૂણુજે વિનતી માત બવાતી ! માતા જગચશની દાતાઃ
અગમ અનુપમ મહિમા ત્હારો, વેદ તથા નહિ જ્ઞાતાઃ વન્દન૦
વિપદગ્રસ્ત સેવક જ્ય્હારે જનની ! ધ્યાન ધરંતા ત્હારુંઃ
આત્રી માત સંકટની વેળા રક્ષણ કરતી તું જ અમારુંઃ વન્દન૦
ખપ્પર, અસિ, ત્રિશલધારિણિ ! ક્ષણભર અમને તું જોઃ
દુષ્ટ મંહારિણિ તું માતા ! છે મહિમા અગમ્ય ત્હારો જોઃ વન્દન૦
રાક્ષસ જ્ય્હારે સતાવે જનની ! સુરનર મુનિ જનને માતા !
ખપ્પર ખડ્ગ હસ્તમાં ધારી, ઘૂમંતી તું રણ મહિ ત્રાતા ! વન્દન૦
દનુજ સુરારી પળમાં ત્હેં તો શોધી શોધી મંહાર્યાઃ
સુભટ મહાખળ વીર અનેકો દુષ્ટ હતા તે સૌ માર્યાઃ વન્દન૦
રક્તમીજ, ચામુંડ સુભટ જે મહાખળી ને દુઃખદાઈઃ
સુરનર મુનિને બચતું કારણ થર થર કાપે હે માઇ ! વન્દન૦
ધર્મ કર્મનાં મૂળ જ્ય્હારથી માતાઃ ડગમગ કરવા લાગ્યાઃ
ધીર વીર ત્હારે બુદ્ધિ મુમંચમ ભારત તજીને લાગ્યાઃ વન્દન૦
દેવ તારે મળી સાથે માતા ! પૂજન કરતાં ત્હારુંઃ
અભય દેતી ભયભીતને તું, પ્રકટી દર્શન દઇ ન્યારુંઃ વન્દન૦
જઇ સમરમા માતા ! ત્હેં મચાવ્યો મહા સંગ્રામ લહિઃ
ખચ્યો દનુજ એક પણ ના, રહ્યો જીવીત એકકે નહિઃ વન્દન૦
સદા ભક્ત પ્રતિપાલિનિ માતા ! તવ ચરણ દળી નમીએઃ
આવ્યું મંકટ ભારત પર ત્હાં તુજ શરણે વિરમીએઃ વન્દન૦
યવનરાજ નિશ્ચર છે માતા ! ભારતમાતાને દુઃખ આપેઃ
ભારતના સંતાન તણા એ ક્ષણ ભરમા શીર કાપેઃ વન્દન૦
દયામયી હે માતા મહારી ! રક્ષા કરી ભારતને તારોઃ
સદા સદા ચરણનો સેવકઃ મહિમા માત મહા ત્હારોઃ વન્દન૦
સ્તુતિ પૂર્ણ થતાં માતાને મસ્તક નમાવી સૌ ઉભા થયા, અને
વિશ્રામ અર્થે અન્ય સ્થળે ચાલ્યા ગયા.

પ્રકરણ ૪ થું

પ્રભાત સુંદરી

પ્રાતઃકાળ થયું હતું. માણસોનો અવરજવર થતો હતો. વૃક્ષો કોયલના કુક અને પપૈયાના પિયુ પિયુ શબ્દથી ગુંગ રહ્યાં હતા. ભુવન- ભારકર પોતાના ન્યોતિર્મથી કિરણો પ્રસારતા મધ્ય આકાશે ચઢી રહ્યા હતા. એટલો હળ લઇ પોતાના બળદો સાથે ખેતરોમાં જઇ રહ્યા હતા.

પૂતાના એક ભાગમાં એક વિશાળ સુંદર અને વિસ્તૃત મકાન હતું. એ મકાનની આસપાસ ત્રણ બાજુએ સુંદર બાગ આવી રહેલો હતો. ઉદ્યાનમાં આવવા જવાનો માર્ગ મકાનની અંદર પણ હતો. આ પુષ્પોદ્યાન ઘંટની ચણેલી ઉંચી દીવાલોથી ઘેરાયેલ હતું. તહેમા ખહાર જવા આવવા સારું એક ફાટક પણ હતું. ફાટકની સહામેજ એક તળાવ હતું.

આ પ્રમોદવનની છટા ન્યારી હતી. સ્થળે સ્થળે અનેકવિધ પુષ્પ ખીલેલા હતા. આખું ઉદ્યાન સુંગધથી મધમધી રંધું હતું.

શરદઋતુના જેવા ખીલેલા પૂર્ણચન્દ્રના જેવી સ્વરૂપવાન બાલા એ મકાનના ખંડમાં કાંઈક વિચારતી બેઠી હતી. તે નીલવસના સુંદરીના મુખની જ્યોતિ, સમસ્ત શરીરની કાન્તિ અને ગંગોત્તી સુઘટતા અલૌકિક હતી. તેનું સર્વાંગ આભૂષણોથી વિભૂષિત હતું. તે પોતાના ગાલ પર કર-કમલ રાખી નીચી દૃષ્ટિએ અચલ ભાવે બેઠી હતી. કાંઈ કાંઈ વારને ઉચ્ચ દૃષ્ટિએ દાર તરફ દૃષ્ટિપાત કરતી. તહેનાં વિશાળ નેત્રો જ્યાં કરતાં ત્યાં તીરનું કામ કરતા. મનુષ્ય હૃદયમાં તે નયનો શિવાળીના ત્રીજા નયનનું કામ કરતાં જો કામદેવ હોત તો અહીંજ બગીચે ભરમ થઇ જાત. આ સુંદરીની

ઉમ્મર સોળ વર્ષથી અધિક નહોતી. ત્હેનું નામ પ્રભાતસુંદરી હતું.

થોડી ક્ષણ બાદ અન્ય ત્રણ સ્ત્રીઓ હસતી હસતી ત્યાં આવી પહોંચી. તે વિશાલાક્ષી એ સૌને જોઈને આનન્દથી પ્રવ્રુલ્લિત થઈ હસવા લાગી. થોડા સમય સુધી બધાં એક બીજા સહામુ જાઈ હસતાં રહ્યાં. આખરે ત્હેનામાથી એક સખી પદ્મકુમારી બોલી: “ પ્રભાત તું અહીં ક’હારની બેસી છે ? ”

પ્રભાત: હુ તો ક’યા જુગનીએ અહિં બેસી બેસી ત્હમारी વાટ જોઈ રહી હતી.

પદ્મ: (બીજી સખીને સંકેત કરી) આ લલિતાએ મોડું ક’યું.

લલિતા: વાહ ! પોતાનો દોષ બીજાને માથે દોળતા કીક આવડે છે ?

પ્રભાત: હવે એ વાત જવાદો કાલે ત્હેં જે પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી ત્હેનું ત્હને સ્મરણ છે કે ?

પદ્મ: કોને કહો છો ?

પ્રભાત: ત્હનેજ સ્તો.

પદ્મ: ચિત્રાનું આલબ્ધ તો મોહિની પાસે છે.

પ્રભાત: કેમ બ્હેન મોહિની !

આમ કહી ત્હેના હાથમાંથી આલબ્ધ ઝુટવી લે છે. મોહિની પ્રભાતનો હાથ પકડી બોલી “ પહેલાં કહો કે આ બધાં ચિત્રા ત્હમારે શા માટે જોવાં છે ? ”

પદ્મ: (હસીને) એનો સ્વયંવર થવાનો છેને ! એટલે.

લલિતા: એટલે પોતાના પતિને પહેલેથીજ પસંદ કરી રાખવો છે એમજને

પ્રભાત: (નાક મચકોટી) પદ્મા ! તું રોજ રોજ હાસ્યરસમા પ્રવીણ થતી જાય છે હોં !

મોહિની: તો પછી સ્પષ્ટ કહી દોને કે ચિત્રા શા માટે જુવો છો ?

પ્રભાત: ભારત વર્ષના વીર અને મહાપુરુષોના ચિત્રો જોવાથી લાભ નથી ? જે મહારાષ્ટ્રવીર અને ભારતવીરનાં જીવન ચરિત્રો મ્હેં વાંચ્યાં છે ત્હેમનાં ચિત્રો જોવામા શું હાનિ છે ?

(૧૭)

પદ્મ: મવનોના ચિત્રો નિરખશો કે નહિ ?

પ્રભાત: ત્હારી પામે છે એ બધાંય ચિત્રો હું જોઈશ.

પદ્મકુમારીએ આલબમ ઉઘાડી ચિત્રો બતાવવાનો આરંભ કર્યો.

પ્રભાત તે જોતી ગઈ અને પદ્મકુમારી તે દરેકના નામ સૂચવતી ગઈ.

પદ્મ: (એક ચિત્ર બતાવીને) જૂઓ આ ચિત્ર !

પ્રભાત: આ પુરૂષ કોણ છે ?

પદ્મ: પંજાબપતિ રાજા પૌરવ.

પ્રભાત: એણે સિકન્દરનો માર્ગ રોકવાને યથાસાધ્ય પરિશ્રમ લીધો હતો. એ ભારત હિતૈષી-સ્વદેશ પ્રેમી છે. ત્હેને મહારા અનેકાનેક પ્રણામ છે. (ચિત્ર બાજુએ મુકે છે.)

પદ્મ: આ વીર વિક્રમ છે.

પ્રભાત: એ યશસ્વી વીર પુરૂષને પણ પ્રણામ છે. (ચિત્ર બાજુએ મુકે છે.)

પદ્મ: આ દિલ્હીપતિ રાજા પૃથ્વીરાજ છે.

પ્રભાત: એ ક્ષત્રિયકુલજન્ય છે. (પ્રણામ કરી બાજુએ મુકે છે.)

પદ્મ: આ મહાબળી ભારતમાતાનો સુપુત્ર મહારાણો પ્રતાપ છે.

પ્રભાત: અહા ! આ ધવલ કીર્તિમાન વિખ્યાત રાણાજી છે. ત્હેમને કોટિશઃ પ્રણામ છે.

આ પ્રમાણે પદ્મકુમારીએ ઘણા ચિત્રો બતાવ્યા જેને પ્રભાતસુંદરી પ્રણામ કરી કરીને બાજુએ મુકતી ગઈ. અને અકબર, માનસિંહ, ટોડર-મલ શાહજહાં તથા ઓરંગઝેબ વગેરેનાં ચિત્રો જોઈ કોઈને દુષ્ટ, કોઈને કુલાંગાર, કોઈ આવો કોઈ તેવો દત્યાદિ અનેક શબ્દોથી વધાવી સર્વ ચિત્રો બાજુએ મુકતી ગઈ.

પ્રભાત: સખિ ! ત્હેં તો બહુ ચિત્રો એકઠાં કર્યાં છે. હવે ખીજાં નથી ?

પદ્મ: ના.

પ્રભાત: ત્હારું આલબમ બતાવ તો ખરી. હું જોઈ કે ખાલી થયું છે કે નહિ.

એમ કહી આલગમ ઝુટાવવા જાય છે. પદ્મકુમારી “હરે કાંઈ નથી પ્રભાત !” કહી આલગમ લઈ દૂર જઈ ઉભી. પ્રભાત આશ્ચર્યચકિત થઈ એકી દશે લેના સ્થાનું જોવા લાગી. આખરે લેણે વિદ્યુદ્વેગે ઉઠી લેના હાથમાથી આલગમ ઝુટારી લીધું; અને તે લંઘાડી માંહેથી એક ચિત્ર કાઢ્યું.

તે ચિત્ર વિચિત્ર હતું. તે જોતાંજ પ્રભાતનું હૃદય કંપવા લાગ્યું મસ્તકમાં ઝણઝણાટ થવા લાગ્યો.

પ્રભાત: પદ્મા ! આ ચિત્ર લે' શા સારું સંતાડી રાખ્યું હતું ? મલા કહે તો ખરી !

પદ્મ: એ તો એમજ.

પ્રભાત: આ કયા વીર પુરુષનું ચિત્ર છે ?

પદ્મ: ત્હમે કેાનું માનો છો ?

પ્રભાત: હું તો સમજું છું કે આ તો કામદેવનું ચિત્ર છે અથવા તો સૌન્દર્યની કલ્પિત પ્રતિમા છે. કારણ કે લેણું પ્રત્યેક અંગ મનને મોહ પમાડે છે. શરીરના જે અંગ પર નેત્ર દરે છે ત્હાંથી દષ્ટિ ઉઘડતી જ ગમતી નથી.

પદ્મ: એટલા માટેજ એ ચિત્ર ત્હમને નહોતું આપ્યું. કારણ કે એ જોતાંજ રજેને ત્હમે મોહિત થઈ જાઓ.

પ્રભાત: નહિ, નહિ, એનો વાસ ત્હારા હૃદયમાં છે એથીજ એને તું વિપ્રદું નહોતું કરી શકતી.

પદ્મ: એ તો ચ્હેરા ઉપરથીજ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે.

પ્રભાત: કેના ચ્હેરા પરથી ?

પદ્મ: ત્હારાજ તો !

પ્રભાત: મ્હારા ચ્હેરા પર શું છે ?

પદ્મ: અરિસો લઈ જાઓ એટલે જણાશે કે શું છે ?

મદન: અરિસાની શી જરૂર છે ? એનું હૃદયજ અરિસા જેવું છે.

(૧૯)

પ્રભાતઃ મ્હારા મુખ ઉપર કેવા પ્રકારનો ભાવ છે તે તો કહે.

પદ્મઃ (લલિતા પ્રતિ દૃષ્ટિપાત કરી) લલિતા ! તું જાણે છે ને કે સૂર્ય જ્યારે પાણીને વરાળ રૂપે ખેંચે છે ત્યારે આકાશમાં મેઘની વૃદ્ધિ થાય છે.

લલિતાઃ હા, હું બરાબર જાણું છું.

પદ્મઃ તે વાદળાં વૃષ્ટિરૂપે પૃથ્વી પર પડે છે અને પુનઃ વરાળરૂપે આકાશમાં જઈ વાદળાં બંધાય છે.

મદનઃ હા. બરાબર છે.

પદ્મઃ આજ પ્રભાતનું મુખકમળ મલિન અને મેઘાચ્છન્ન કેમ દેખાય છે તે જાણે છે ?

લલિતાઃ હા. વૃષ્ટિ થવામાં થોડી ક્ષણનીજ વાર છે.

પ્રભાતઃ હા. કહેતાં જાઓ-મ્હોં ઉદાસ અને મલિન કેમ છે ?

પદ્મઃ હવે નહિ કહું. ત્હમે ગુસ્સે થાઓ છો.

પ્રભાતઃ નહિ સખિ. હું ગુસ્સે થતી નથી; પરંતુ ત્હારી વિજ્ઞાનની વાતો સાંભળવાને ઉત્સુક થઈ રહી છું.

મદનઃ હા ખરેખર ! શું કારણ છે વારં ?

પદ્મઃ આ ચિત્રપટ પ્રતિ કંઈ દૃષ્ટિએ જોઈ રહી છે તે તું કહી શકીશ ?

મદનઃ હા, હા, ખરેખર ! આ પ્રકારે પ્રેમપૂર્ણ દૃષ્ટિએ જોવાથી પ્રેમ રસની જે વૃષ્ટિ થાય છે તે પુનઃ મુખમયંકથી આકર્ષાઈ મેઘરૂપ બંધાય છે.

લલિતાઃ (હસીને) હા, ખરેખર ! ત્હારું કહેવું સત્ય છે.

પદ્મઃ એટલા માટેજ આજે પ્રભાતનું મુખ મલિન અને મેઘાચ્છન્ન જણાય છે.

મદનઃ વાહ સખિ ! તું તો મહા બુદ્ધિમતિ થઈ છે ને શું ?

પ્રભાતઃ પદ્મકુમારીને કોણ જાણે કોણે એવી વિદ્યા શીખવી છે.

પદ્મ ! જે પુરૂષનું આ ચિત્ર છે ત્હેની પાસેથી તું એ વિદ્યા શીખી છે કે શું ? તું એને જાણે છે ? ત્હારે એની સાથે પરિચય છે ?

પદ્મ: હું એને ઓળખતીયે નથી ને વિદ્યાએ નથી શીખી. પરંતુ ત્હારે માટે હું જરૂર એને મળવાને જઈશ.

પ્રભાત: મ્હારે માટે કે ત્હારે માટે ?

પદ્મ: ત્હમારે માટે.

પ્રભાત: હવે એ બધી વાત જવા દો. પહેલાં કહે કે આ ચિત્ર કયા મહાપુરુષનું છે ?

પદ્મ: હા જરાખર છે, સત્ય હકીકત કહેતા સહુને ખુરું લાગે છે. આંધળાને આંધળો, લંગડાને લંગડો કહેવાથી જેમ તે ગુસ્સે થાય છે તેમ તુંયે આ ચિત્ર પર મોહિત થઈ છે એમ કહેવાથી ક્રોધિત થાય છે.

પ્રભાત: લે ત્હાં ચિત્રપટ ! કોણ જાણે શું થે છે કે આજે તું આવીને આવીજ વાતો કર્યા કરે છે

લલિતા: (હસીને) પદ્મ ! બિચારી પ્રભાતને આટલી બધી વ્યાકુળ કેમ અનાવે છે ? બિચારી આ ચિત્રપટ પર અંકિત થયેલી મૂર્તિનું નામ ઠામ જાણવાને કિત્સુક છે અને તું નાહક એને તલસાવે છે.

પદ્મ: હા. બહેન પ્રભાત ! તું આનું નામ જાણવાને વ્યાકુળ છે કેમ ?

પ્રભાત: કોઈ મહાવીર પુરુષનું નામ જાણવાને હું પ્રયત્ન કરું તો એમાં શું ગુન્હો કરું છું ?

પદ્મ: આ વીર પુરુષનું નામ 'જગદીશકુમાર' છે. બોલ, ખીજું કાંઈ પૂછવું છે ?

પ્રભાત: ત્હેનું નિવાસસ્થાન કય્હા છે ?

પદ્મ: નાગપુર. અઘપિપર્યંત ઘણા લોકો ત્હેને પીછાનતા નથી. પરંતુ હુંક સમજમાજ ત્હેનું નામ સકળ સંસારમાં વિખ્યાત થશે, ત્હેને લોકો 'કુમાર' કહીને બોલાવે છે; અને એ નામેજ એ ઓળખાય છે.

પ્રભાત: ખરેખર ?

પદ્મ: હા. અત્યારે એ દેશભક્ત, વિરશિરોમણિ, મહારાષ્ટ્રસાક્ષી ભારતમાતાની સેવાને અર્થે કટિબદ્ધ થઈ ખૂદાર પડ્યો છે. પરિવાર તમા

ગૃહનો ભાગ કરીને તે પર્વત શિખરે પર નિવાસ કરે છે. ભારતજનનીતા યવનોના અભ્યાસાર્થે ઉદ્ધાર કરવાને કારણે એણે અસિધાગાત્રન ગ્રહણ કર્યું છે.

પ્રભાત: એ મહાપુરુષનું ચિત્ર તહે કચ્છાથી મેળવ્યું ?

પદ્મ: એક વાર એક વૃદ્ધ સ્ત્રી ચિત્રો વેચવા આવી હતી. તેની પાસે અસંખ્ય ચિત્રો હતાં. આ ચિત્ર પણ એમાજ હતું.

ઉપરોક્ત વાર્તાલાપ દરમિયાન પ્રભાતે ચિત્રપટ દેખા સરસું ચાંપ્યું. અને એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખ્યો. પ્રભાતની આ દશાએ સહુ સખીઓના હૃદયમાં એક નવીન ચિન્તા તથા ઉદ્વેગને ઉત્પન્ન કર્યા. ‘પ્રભાતના હૃદયમાં કુમાર પ્રત્યે પ્રેમ ઉદ્ભવ્યો છે’ આ વિચાર સખીઓના હૃદયમાં આપો આપ ખડો થયો. “આ આકસ્મિક પ્રેમથી પ્રભાતને કેણ જાણે કેવાં ય દુઃખ સહન કરવા પડશે ” આ ચિન્તા સહુને વ્યાકુળ કરવા લાગી.

પદ્મ: (મદનને) તારો ભાઈ પણ આ મંડળીમાં સામીલ છે ખરું કે ?

મદન: હા. તે પણ દેશોપકારક’ મંડળીમાં દાખલ થયો છે; અને જગદીશકુમારની સાથેજ રહે છે.

પ્રભાત: એની મારફત તહે કુમારનો પરીચય થયેલો કે ?

મદન: ના એક દિવસ હું સૌ ચિત્રો પદ્મ પાસેથી માગીને જોતી હતી તેવામાં મહારા ભાઈ આવ્યાના સમાચાર મહેને મળ્યા. હું ચિત્રો પડતાં મુકી તેને મળવા ગઈ.

પ્રભાત: તેને મળવા જવામાં તહે એટલી બધી તત્પરતા કેમ હતી ?

મદન: એ ઘણે દિવસે કોઈ કોઈ વાર આવે છે મારે.

પ્રભાત: પછી ?

મદન: ચિત્રો પડેલાં જોઈને તે ભાઈએ જોવા માગ્યાં. કુમારનું ચિત્ર તેના હાથમાં આવતાજ તે એકાએક ચમક્યો. મહેને ચિત્ર કચ્છાથી મળ્યું એ પૂછ્યું. મહેં કહ્યું ‘પદ્મકુમારીને ત્હાથી જોવા લાવી હતી’ એના વિષે પૂછતાં જણાવ્યું કે એ દેશોદ્ધારક મંડળીના નાયક જગદીશકુમારસિંહનું હતું.

પ્રભાત: તારો ભાઈ એ મંડળીમાં શા માટે દાખલ થયો ? એ તો

(૨૨)

શિવાજીની અધીનતામાં રહીને પણ ચવનેને ભારતવર્ષમાથી કાઢી મુકી શકત; અને ભારતમાતાની સેવા બજાવી શકત.

મદન: એ શા વિચારથી કુમારની સેવામાં દાખલ થયો એ હું જાણતી નથી.

પ્રભાત: તે અહિં ક્યારે આવનાર છે ?

એટલામાં મદનમોહિનીની ન્હાની જોઈને કેતકી ત્યાં આવી ચડી. કેતકીને જોઈને મદને પૂછ્યું, “ કેતકી ! કેતકી ! તું અહિં ક્યાંથી ? ”

કેતકી: આજે બાપ આવ્યો હતો.

મદન: તો શું કહ્યું ? મદને બોલાવી તો નથીને ?

કેતકી: તે તો ગયો એ ખરો.

મદન: કાંઈ કહ્યું નહિ કે ?

કેતકી: તે તો કહેતો હતો કે તે દશ દિવસ થયાં અહિં આવ્યો હતો.

મદન: દશ દિવસથી ? તો પછી એ ઘેર કેમ નહોતો આવતો ?

કેતકી: તે કોઈ જંગલમાં રહે છે આજે તે રાયગઢમાં મહારાજ શિવાજીની પાસે જવાનો હતો.

મદન: ત્યારે હવે બાપની સાથે મેળાપ નહિ થાય કે ?

કેતકી: આજે તો તે ઘેંથી તુરતજ ચાલ્યો ગયો. મહેં તો રોકવાને ક્યું; પણ તે તો ગયોજ. મહારજ કાંઈ ન ચાલ્યું.

મદન: હવે તું ક્યાં જાય છે ?

કેતકી: પ્રભાતની માતાએ કોણ જાણે શા માટેય મદને બોલાવી છે હું તેમની પાસે જઈ છું.

આટલું કહી કેતકી ચાલી ગઈ.

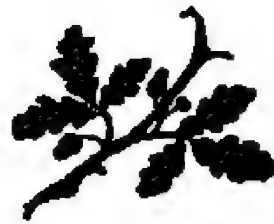
મદન: આજ એક સુઅવસર હાથથી ગયો.

પદ્મ: કેમ ?

મદન: બાપને મળાયું હોત તો કુમાર સાથે પ્રભાતનું મીઠન કરાવવામાં સુગમતા પડત.

પ્રભાત: સખિ ! મહેં જેને મ્હારા આરાધ્ય દેવ માન્યા છે; જેની મર્તિ મ્હારા મનમન્દિરમાં રથાપી છે, જેનો હું પતિ તરીકે સ્વીકાર કરી ચૂકી છું ત્હેની સાથે મ્હારું મીલન નહિ થાય કે ? સખિ ! હું પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે હું પરણીશ તો તે કુમારનેજ. અન્યથા આ જન્મ કૌમારવ્રત ધારણ કરી જીંદગી વ્યતીત કરીશ.

સખીઓએ પ્રભાતને હસાવવાની ચેષ્ટા કરી; પરન્તુ પ્રભાત ક્રોધ રીતે ન હસી પણ લલિતાએ એક ઉપાય અજમાવ્યો. ત્હેણે મદનને ગલ-ગલિયાં કર્યાં, મદન હસતી હસતી પદ્મકુમારીને ગલગલિયાં કરવા લાગી. પદ્મકુમારી પણ હસતાં હસતાં પ્રભાત પર પડી અને ગલીપચી કરવા લાગી. પ્રભાતને હસવું આત્મા વિના રહ્યું નહિ; પરન્તુ આ બધી લીલાને અન્તે પ્રભાતની બંનેય આંખો અશ્રુપૂર્ણ જણાતી હતી.

પ્રકરણ ૫ મું

અનુરાગ

સૂર્યનારાયણ અસ્તાયણ પ્રતિ ગમન કરી રહ્યા હતા. આકાશમાં એક તારલો ચમકતો હતો. વૃક્ષોની ઢાયાથી નિર્જન સ્થળ કરતાં વાટિકાઓ કાંઈક વધુ અંધકારચય ભાસે છે.

કમળ ખીડાતાં હતાં પરંતુ કુમુદીની પ્રકુલિત થઇ વાયુ સાથે ક્રીડા કરી રહી હતી. અનેકવિધ પક્ષીઓ વૃક્ષની ડાળીઓ બેઠા બેઠા સુલલિત સ્વરે કલ્લોલ કરી રહ્યાં હતાં. પ્રભાતસુંદરીના પ્રમોદવનની અનુપમ છટા નીરખીને હૃદય વિકસતું.

પ્રભાત પોતાના ભુવનની પાસેના પ્રમોદવનમાં પોતાની સખીઓની સાથે આવી રહી હતી. તે રૂપલાવણ્યમયીનું મુખકમળ આજે મલિન દીસતું હતું તહેણે પોતાના દીલનું દર્દ છૂપાવવાને આનંદનો કૃતિમભાવ મુખપર ધારણ કર્યો હતો. પરંતુ ચન્દ્રની કાલિમા કાંઈ છૂપાવી છૂપતી હતી?

તહેની આવી રિથિતિ જોઈને તહેની સર્વ સખિયો પણ દિદાસ બની. પ્રભાત વાટિકાની મધ્યમા આવી રહેલા સંગેમરમરના એક સુંદર ચબૂતરા પર બધી સખિયોની સાથે બેઠી. જિમરના ગુંગરવથી અને પુષ્પપરિમલથી ઉદ્ધાન અત્યંત રમણીય લાગતું હતું.

પ્રભાત ક્ષણભર ગંભીર વિચારમાં રૂપી ગઇ અને પછી બોલી 'પદ્મ :

પદ્મ: શું કહ્યું જાહેન !

પ્રભાત: હું તારાથી કાંઈ છૂપાવતી નથી એ તો તું જાણે છેને ?

પદ્મ: હા. એમાં જરાયે સંદેહ નથી.

પ્રભાત: હું તહેને એક વાત પૂછું છું.

પદ્મ: કય ?

પ્રભાત: તે દિવસે તહે જે ચિત્ર બતાવ્યું હતું-

પદ્મ: (વાતને કાપી નાખી) હા, હાં, યાદ આયું. પેણું કુમારનું ચિત્રને ?

(૨૫)

પ્રભાત: હા.

પદ્મ: એ ચિત્રના સંબંધમાં તું શું પૂછવા માગે છે ?

પ્રભાત: તહે ક્રેમ કરીને જાણ્યું કે એ ચિત્ર જગદીશકુમારનું છે.
અને એજ અસારે પોતાના ધર્મરક્ષણાર્થે કટિબદ્ધ થયા છે ?

પદ્મ: એ હકીકત તમને મદનમોહનિને પૂછો.

પ્રભાત: મદનમોહનિની ! તું શું કહે છે ?

મદન: સાખ ! તું મહારા બાઈ નણવિજયસિંહને તો ઓળખે છેને ?

પ્રભાત: હા. પેલો ઘણા દિવસથી કચ્છાંક ચાલ્યો ગયો છે તેજ ને ?

મદન: હા, તેની મારફતજ કુમારનો પરિચય મળે મળ્યો હતો. તું આટલી જાંવી બાકુળ ન થા. હું તારું મિલન કુમાર સાથે કરાવી આપીશ.
હું તારી સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે કોઈપણ પ્રયત્ને હું તારો અને કુમારનો મેળાપ કરાવી આપીશ.

પદ્મ: સખિ ! હું પણ પ્રતિજ્ઞા લઉં છું કે હુંયે તારો અને કુમારનો મેળાપ કરાવી આપીશ: અને ઇશ્વર કૃપાથી મહારાષ્ટ્ર ક્ષત્રિય કન્યાની આ પ્રતિજ્ઞા નિષ્ફળ નહિજ જાય.

મદન: પ્રભાત ! ધીરજ રાખ. ઇશ્વરની ઇચ્છા હશે તો તારું અને કુમારનું મિલન થવામાં વિલંબ નહિ થાય.

પ્રભાત: મહારા નયનોના તારા ! મહારા હૃદયમન્દિરમાં ચિરાન્તતા દેવ !
તહે શીઘ્ર દર્શન આપી આ અમાગિની પ્રભાતના હૃદય કમળને વિકસિત કરો.

લલિતા: સખિ ! હવે આપણે ધર તરફ જવું જોઈએ: કારણ કે આજે બહુ વિલંબ થયો છે અને ઠંડી પણ વિશેષ લાગે છે.

પ્રભાત: સખિ ! જો તો ખરી ! પેલા કદમ્બવૃક્ષની પાસે શું છે ?
ચન્દ્રદેવ પૂર્વ આકાશમાં ઉદય પામતા હોય એમ જણાય છે.

પદ્મ: ચન્દ્ર નથી એ તે કોઈ મનુષ્ય હોય એમ લાગે છે.

લલિતા: તહેનું મુખ આગ્નિ સમું પ્રજ્વલિત-દેદીપ્યમાન જણાય છે.
સ્વર્ગલોકમાંથી કોઈ દેવ મૃત્યુલોકમાં ઉતરી આગ્યા હોય તેમ લાગે છે.

(૨૬)

પદ્મ (લલિતાને) સપ્તિ ! જો તો ખરી એ કાણ છે ?

મદન: હું પણ જોઉં છું.

આટલું કહી મદનમોહિની પણ લલિતાની સાથે કદમ્બવૃક્ષ તરફ દોડી. વૃક્ષની પાછળ ઉભેલા પુરૂષે મદનમોહિનીને પોતા તરફ આવતી જોઈ લજ્જા અને ભયથી મસ્તક નમાવ્યું; અને અનેક પ્રકારના પુષ્પોથી લચી રહેલા વૃક્ષોની ઘટામાથી નિરખતા નયનો ફેરવી લઈ શીઘ્રતાપૂર્વક બહાર નીકળી જવાને ઉદ્ધમ થયો. એટલામાજ મદનમોહિની તોની પાસે જઈ પહોંચી અને પૂછ્યું: “ મહાશય ! આપ કાણ છો ? ”

પુરૂષ: હું ગમે તે હોઉં પરંતુ આ ઉદ્યાનમા હું આજ્ઞા વિના દાખલ થયો તે માટે અત્યંત ફિલગીર છું. મહેને ક્ષમા કરજો. આ ઉદ્યાન સ્ત્રીઓને માટે છે એ હું જાણતો હોત તો કદાપિ અંદર દાખલ થવાનું સાહસ ન કરત.

લલિતા: આપનું નિવાસથાન કયાં છે ?

પુરૂષ: સત્ય કહું તો મારું નિવાસસ્થાન અહિં નથી, અને એટલા માટેજ હું આ ઉદ્યાનને સ્ત્રીઓનું પ્રમેદન ન સહમજ્યો.

મદન: આપનું નિવાસસ્થાન કયું તે જણાવશો ?

પુરૂષ: હું નાગપુર રહું છું.

મદન: ત્હમારે અહિં આવવાનું કેમ થયું ?

પુરૂષ: અમે ઘણા માણસો છીએ; અને રાયગઢ શિવાજી મહારાજ પાસે જઈએ છીએ.

લલિતા: આપનું નામ શું તે કહેશો ?

પુરૂષ: મહાર નામ જાણીને ત્હમારે શું રામ છે ? હું હવે અહિંથી જાઉં છું.

મદન: ત્હમારું નામ જણાવવામા હરકત શી છે ?

પુરૂષ: કાંઈજ નહિ, મહાર નામ જગદીશ.

મદન: શું આપજ શ્રી જગદીશકુમારસિંહ કે ?

પુરૂષ: (વિસ્મય પામી) હા: પણ એ ત્હમે કેમ જાણ્યું ?

મદન: કુમારસિંહ ! આપ કૃપા કરી મહારે એક કાર્ય કરશો કે ?

કુમાર: શું છે ? કહો.

મદન: મહારી સખી પ્રભાત-જે આ ઉદ્યાનની સ્વામિની છે-તે આપને મળવાને વ્યાકુળ થઈ રહી છે.

કુમાર: (વધારે આશ્ચર્ય મુગ્ધ થઈ) મહેને મળવાને માટે ?

મદન: હા, હા. ત્હમને જ.

કુમાર: નહિ, નહિ. આવી ગાંડી ગાડી વાત મહારી પાસે ન કરો.

મદન: જરા કૃપા કરી પધારો તો ઘણું સારું (આંગળી ચીંધીને) જૂઓ ! પ્રભાત ત્યાં બેઠી બેઠી આપના મુખચન્દ્રની ચાતકદ્રષ્ટિએ માર્ગ-પ્રતિક્ષા કરી રહી છે.

કુમાર: હું કોઈ પણ સ્ત્રી સાથે વાત કરવા ઇચ્છતો નથી. કદાચિત કોઈની નજર પડે તો વળી ઉપાધી વળગે.

આટલું કહી કુમાર બહાર જવાને આગળ વધ્યો: પરન્તુ મદનમોહિની અને લલિતાએ ત્હને પકડી પ્રભાતની તરફ બેઠ્યો: અને પ્રભાતની પાસે લઈ ગઈ. કુમાર પણ એક શબ્દ બે બોલ્યા વિના ત્હમની સાથે ધસડાઈ આવ્યો. ત્હનું મન પણ પ્રભાતને દૂરથી જ જોતાં ચંચળ થયું હતું. કુમાર પ્રભાતની સન્મુખ ઉભો રહ્યો. તે એકાએક કાંઈ બોલવાનું સાહસ કરી ન શક્યો.

પ્રભાત અને કુમારની દ્રષ્ટોદ્રષ્ટ મળતાંજ કુમારની દશા અત્યંત શોચનીય થઈ ત્હના શરીરમાં અગ્નિની જ્વાલા ભભૂકી ઉઠી. પ્રભાતની અગ્નિબાણ સમી નયન કટારીથી વીંધાઈ કુમાર ચંચળ બન્યો. ચારે તરફ આંધારું છાઈ રહ્યું. વાકશક્તિ અદ્રશ્ય થઈ ગઈ: સ્મરણશક્તિ ભૂંસાઈ ગઈ. કુમાર પોતાને મરૂભૂમિમાં આવી ઉભો હોય એમ માનવા લાગ્યો.

રતિપતિ ! ત્હારું વદન અત્યંત વિકરાળ છે. આજે આ વીર કુમારની દશા પણ ત્હારા પાશમાં પ્રસાવવાથી અત્યંત શોચનીય થઈ હતી. જે વિદ્યુત સમી ચમકતી તલવારને જોઈને ઉત્સાહિત થઈ હસતો: અને અન્યને પણ ઉત્સાહિત કરતો: વીરહાક સાંભળી જેનું વક્ષસ્થળકુલાતું હતું: દુશ્મનોના અસંખ્ય દળને જોઈને રણસંગ્રામમાં સિંહની માફક નિર્ભયપણે ધૂમતો હતો: તે આજે એક સ્મરણીના નયનશરથી વીંધાઈ દીન ભાવે ઉભો હતો.

ને તલવારોના ખણખણાટ સાબળી ઉઠળી પડતો; પોતાના શરીરમાંથી વહેતા રક્તમાં સ્નાન કરતો શત્રુઓને ધરાશયી કરતો. આજે તે કોમલાંગી રમણીની સન્મુખ કાઠના પૂતળા સમો ડભો હતો.

કુમાર નજર આવ્યા બાદ પ્રભાતે મદનમોહિનીને પૂછ્યું: “આ પુરુષ કોણ છે: અને ક્યા હેતુથી આ ઉદ્યાનમાં પ્રવેશ કર્યો હતો?”

મદન: (હસીને) તેઓ ઉદ્યાનમાં ચોરી કરવા આવ્યા હતા.

કુમાર સુપાસુપ ઉભો ઉભો એકી ટશે પ્રભાતની સુન્દરતા નિરખી રહ્યો હતો.

પ્રભાત: “તું એમને મ્હારી કને શા માટે લાવી? શાની ચોરી કરતા હતા એ?”

મદન: તું જ એમને શોધતી હતી તો! એ તો ત્હારા હૃદયનો ચોર છે:

પ્રભાત: (અચ્ચ થઈ) શું? શું કહ્યું? આ તુ શુ ગકે છે? શું આ કુમાર પોતે છે?

આટલું કહી પ્રભાતે કુમાર તરફ દૃષ્ટિ ઢાળી. ત્હેના તરફ જોતાજ પ્રભાતના હૃદયમાના પ્રેમાસ્રોતનો ગંધ તૂટી ગયો. તે કુમાર તરફ એક દૃષ્ટિએ જોઈ રહી. ભય અને લજ્જા પ્રેમના અગાધ જલમા ડૂબી ગયા. પ્રભાતને સુધાશુના! સુધા કિંણતું પાન કરવાની દૃષ્ટિ થઈ આવી; પરંતુ એ સાહસ એનાથી થઈ શક્ય નહિ. કેવળ એના હૃદયની વ્યાકુળતા વધતી ચાલી.

પદ્મ: (હસીને) પ્રભાત! હવે ત્હારા ચિત્તચોરની સાથે કેમ બોલતી નથી?

પ્રભાત કાંઈ ન બોલી.

મદન: અમારી હાજરીમા બોલતા શરમાતી હોય તો કહે. અમે ચાલ્યા જઈએ.

પ્રભાત કાંઈ ન બોલી.

પ્રકરણ ૬ કું.

તપાસ

આજ પૂનામાં સર્વત્ર શાન્તિ હતી. ઘરનાં આરણ્ય લગભગ બંધાઈ ગયાં હતાં. બધાંય બંધ જણાતાં હતાં. દુકાનદારોની દુકાનો બંધ હતી. ભૂખ્યા કુતરાઓ ચારે બાજુએ દોડતા નજરે પડતા હતા. સ્થળે સ્થળે યવન મિષાઇઓ અહિં તહિં નજર કેંકતા ઉભા હતા.

પૂનાના એક મુખ્ય માર્ગે થઇ અમંખ્ય યવન યોદ્ધાઓ શસ્ત્રોથી સજ્જ થઇ કચ્છાંક જતા હતા. એમને મોખરે એક યવન સરદાર ખુલ્લી તરવાર લઇ ચાલતો હતો. મ્હોટી મુછો અને લાંબી ભરાવદાર દાઢીના વાળ ત્હેના મ્હેરાને વધુ ભયંકર બનાવતા હતા. અંગે અંગે વીરતા ટપકતી હતી.

એની સાથે બીજા ત્રણ પુરૂષો પણ હતા; અને ત્હેમણે દાઢીમૂછો મુંડાવેલાં હતાં. એ ત્રણે આપણા પૂર્વ પરિચિત જાસુસ હતા. હસી હસીને વાતો કરતા, તરવારો અમકાવતા, છાતી ફુલાવતા, તેઓ નગરની બહાર નીકળ્યા; અને એક ગાઢ જંગલમાં આવેલા પર્વત પર ચઢવા લાગ્યા. પર્વતના વાંકાચૂંકા માર્ગે થઇ આ ન્હાની ટોળકી એક ગુફા પાસે આવી પહોંચી. ત્યારબાદ સૌને બહાર ઉભા રાખી ત્રણે જાસુસો સરદાર ક્ષત્રેહખાંન સાથે એ અન્ધકારમય ગુફામાં ઉતર્યા. થોડે દૂર જતા તેઓ પ્રકાશમાન સ્થળે આવ્યા. આ સ્થળ અત્યંત સુંદર અને વિશાળ હતું; પરંતુ તદ્દન નિર્જન હતું.

બહુ તપાસને અન્તે કોઇનો પત્તો મળ્યો નહિ; એટલે નિરાશ થઇ તેઓ ગુફાની બહાર આવ્યા. ક્ષત્રેહખાંનએ કહ્યું: “ત્હમે જાસુસી શું ધૂળ કરવાના હતા? દુશ્મનો કયલા રહે છે ત્હેનીયે ખજર નથી?”

અલીખાં: હુજૂર! મ્હને ચોક્કસ યાદ છે કે દુશ્મનોએ આ ગુફામાં પડાવ નાખ્યો હતો.

ક્રત્તેહ: જો એમજ હોત તો આપણે અત્યારે ખાલી હાથે પાછા ફર્યા ન હોત. કાંતો દુશ્મનના રક્તથી આપણી તલવાર તૃપ્ત થાત: અથવા તો દુશ્મનોને ગિરફતાર કર્યા હોત.

અલી: હુજૂર! આપણી ભૂલ નથી. જૂઓ. આ પથ્થર પર લેમણે જે નિશાન કર્યું હતું તે હજુએ એમનું એમ છે.

ક્રત્તેહ: તો પછી તેઓ ગયા ક્યાં ?

મહોબત: આપણા આવવાના સમાચાર સાંભળી તેઓ ક્યાંક ખીજે રથજે ગયા હોય તો તે સંભવિત છે.

અલી: નહિ. આપણા આવવાની ખબર એમને આટલી બધી વહેલી પડે એ તદ્દન અસંભવિત છે; અને તે છતાંયે ખબર પડી હોય તો તુરત નહાસી દૂટવું મુશ્કિલ છે.

ક્રત્તેહ: એટલે એતો નક્કીજ કે તેઓ આ પહાડ પર ક્યાંક મંતાયા હશે.

મહોબત: હા. એ સંભવિત છે.

ક્રત્તેહ: તો પછી વખત શા માટે ગુમાવો છો ? પહાડના દરેકે દરેક ભાગમાં ફરી વળો.

આ હુકમ સાંભળતાંજ સૌ સિપાઇઓ શત્રુની શોધમાં ચાલ્યા.

કેટલાક દિવસો પહેલાં ઉપરોક્ત ત્રણે જાસુસો સન્યાસીના વેષમાં આ પર્વતની શુદ્ધ પર્યન્ત કુમાર અને ચન્દ્રશેખર બાબાની પાછળ પાછળ આવ્યા હતા; અને દશ દિવસ પર્યન્ત રોકાયા હતા.

આ પર્વતપ્રદેશમાં કુમાર તથા તેની સેનાને શોધતાં શોધતાં સિપાઇઓ થકી ગયા: સન્ધ્યા પડી સૂર્યભગવાન અસ્તાચળે પહોંચી ગયા. પર્વતમય અરણ્ય ઘેર અન્ધકારે ઘેરાઇ ગયું: અને કોઇનો પત્તો ન મળ્યો. એટલામાં એક ખૂણામાંથી માણસની ખૂમ સાંભળી સર્વ સિપાઇઓ એ દિશા તરફ દોડ્યા; અને જોયું તો એક વાઘ એક યવન સિપાઇને મ્હોંમાં લઇ ચાલ્યો જતો હતો. એ મનુષ્યને ઝોડાવવાને સૌ દોડ્યા. પરન્તુ વાઘ તો કોણ જાણે ક્યાંએ અદૃશ્ય થઇ ગયો, તેનો પત્તો ન મળ્યો.

કત્તેડ: (સૌને) હવે દુશ્મનની તપાસ કરવાનો યત્ન ન કરો. આ જંગલ વાઝ વડે જેવાં ખૂની જનવરોથી ભરપૂર છે. અહિંથી જલ્દી ચાલો.

અલી: હુજૂર ! જે દુશ્મનો અહિં હોત તો અત્યારસુધીમા ત્હેમનો પત્તો મળ્યા વિના ન રહેત.

આટલી વાતચીત પછી કત્તેડખાએ સીટી બજાવી; અને છૂટાછવાયા યવન યોદ્ધાઓ ત્હા એકત્ર થયા. સૌ સાથે પર્વત પરથી ઉતરી એક મયદાનમાં આવી પહોંચ્યા. આ સ્થળ-નિર્જનસ્થાન-આજે અનેક પ્રકારના જનવરોથી ઉભરાયેલું હતું. અનેક તંબુઓ તાણેલા હતા. આ તંબુમાં અમુખ્ય સિપાઇઓ નજરે પડતા હતા. તંબુની બહાર સશસ્ત્ર યવન યોદ્ધા ફરી રહ્યા હતા.

થોડીવારમાં એક વિશાળ તંબુમાં સરદાર કત્તેડખા તથા ત્રણે જસુ-સોએ પ્રવેશ કર્યો. દ્વારપાલ કાંઈ ન બોલતાં ઉભો રહ્યો; અને કત્તેડખાની સેના એક બીજા તંબુમાં ચાલી ગઈ. કત્તેડખા અને ત્રણે જસુસ તંબુના બીજા ભાગમાં એક વીર પુરુષ દેખાતો હતો ત્હેની પાસે આવ્યા. ત્હેની વિશાળ આંખો રક્તવર્ણી હતી; રંગ ગોરો; પરંતુ દાઢીમૂછોને લીધે ચહેરો ભયંકર લાગતો હતો.

એટલામાં કોઇએ સીટી બજાવી. કુમાર ચમકીને ચારે તરફ જેવા લાગ્યો; અને દીર્ઘનિઃશ્વાસ નાખી પછળ હટ્યો. કોઇ કાંઈ બોલ્યું નહિ. કુમારે ઉદ્ધાનમાંથી બહાર નીકળતા પાછા ફરી જે ત્રણવાર જોયું બહાર જઈ ત્હેણે જોયું તો તળાવની પાસે કેટલાક મનુષ્યો એકત્ર થયાં હતાં. પાસે આવતાં ચન્દ્રશેખર બાબાએ પૂછ્યું:— “ કુમાર ! તું અત્યાર સુધી ક્યાં હતો ? ”

કુમાર: ‘ ગુર ! હું આ વાટિકામાં ભમતો હતો.

ચન્દ્ર: આમ ઉદાસ કેમ બન્યો છે ?

કુમાર: (હસીને) સંસારની લીલા જોઈને.

ચન્દ્ર: આ સમય લીલાઓ જોવાનો નથી. સમયાનુસાર કામ કર. તું શી લીલા જોતો હતો કુમાર ?

(૩૨)

કુમાર: (વાત ઉડાવી દઇ) બધાએ આવી ગયા કે શું ?

ચન્દ્ર: કોણ જાણે તું કેવીએ લીલા જોવા ગયો હોઇશ ! ચાલ આપણુ બધાને શીઘ્ર રાયગઢ તરફ જવાનું છે.

આ હકીકત સાંભળતાં જ કુમાર અશ્વારૂઢ થયો, અને સર્વ યોદ્ધાની સાથે રાયગઢ તરફ ચાલ્યો.

કુમારનો માર્ગ સુખપૂર્વક ન કપાયો. તે લાખજો પ્રકારની ચિન્તા તરંગોમા હિંચોળા ખાતો ચાલ્યો જતો હતો. મનમાંજ વિચાર સ્ફુર્યો: “ એ રમણી કોણ હતી તે ન જણાયું. મહેને આ મહાન સેવાવ્રતમાંથી ભ્રષ્ટ કરવાને ઇન્દ્રની માયા તો નહિ આવી હોય ? એ સૌન્દર્યમયી રમણી રતી અથવા રંગભા તો નહિ હોય ? અવશ્ય એ માયાજ હતી. તે માયા મહેને આ દેશસેવાથી વિમુખ કરવા માટે રચાઇ હોય એમ લાગે છે. પ્રભો ! દયા કરજો ! જો એ માયા હોય તો એની ચિન્તામ્હારા હૃદયમાંથી દૂર કરજો: જો ખરેખર કોઇ રમણીજ હોય તો મ્હાં મિલન-જીવનમિલન એ ચન્દ્રાનનીની સાથેજ કરજો: એજ પ્રાર્થના છે ! ”

કુમારના ચાલ્યા ગયા બાદ મદનમોહિનીએ ક્રાંતક બન્ધ કર્યું, અને સર્વે સખીઓ...પ્રભાતના નિવાસ સ્થાને ગઇ. પ્રભાત શય્યા પર બેસી કુમારની ચિન્તા કરવાલાગી: અને સૌ સખીઓ ત્હેને ગલગલિયાં કરવા લાગી.

સરદાર ક્ષત્રેહખાંએ અદ્ભુત પૂર્વક ત્હેને સલામ કરી. ત્રણે જાસુસોએ પણ અપ્પત્ર વદને સલામ ભરી: અને તે વીર પુરુષ શાહસ્તખાંની પાસે બેઠાં.

શાહસ્ત: ક્ષત્રેહખાં ! શા સમાચાર છે ? મને લાગે છે કે પંખી પિંજરમાંથી ગયું છે.

ક્ષત્રેહ: હા. સત્ય કહ્યું. પંખીને ફસાવા જતાં ઉલટો આપણો એક માણસ ફસાઇ પડ્યો.

શાહસ્ત: (ગભરાઇને) શું દુસ્મનોના હાથે આપણો એક માણસ માર્યો ગયો ?

ક્ષત્રેહ: નહિ હજાર ! એ ઉદરડાઓની તે શી તાકાત કે આપણી સ્થામે આવે ?

શાહસ્ત: તો પછી શું બન્યું?

શત્રુ: દુશ્મનોનું તો નામ નિશાન કાંઈ નથી. અમે તો આખો દિવસ શોધી શોધીને હેરાન થઈ ગયા.

શાહસ્ત: કેમ અલીખાં! તમે તો કહેતા હતાને કે દુશ્મનોને દીઠા છે! કાંઈ જૂતાવળને તો દીઠી નહોતી ને?

અલી: મહેરબાન! અમે જ્યારે સંન્યાસીના સ્વાંગમાં ધૂમતા હતા ત્યારે અમે એક સંન્યાસીને ત્યાં જતાં જોયો હતો. અમે પણ છૂપાઈને એ સંન્યાસીની અને બીજા લોકોની વાતો સાંભળી હતી.

શાહસ્ત: તેઓ શી વાતચીત કરતા હતા?

અલી: મુસલમાનોને કાંઈ પણ રીતે હિન્દની ખુદા કાઢવા જોઈએ? એ હકીકતજ મુખ્ય હતી.

શાહસ્ત: આજે એ બધા કંઈ આલ્યા ગયા?

અલી: અમારા આલ્યાની હકીકત જાણી તેઓ નહાસી ગયા હોય એમ લાગે છે.

શાહસ્ત: સંભવિત છે; પરંતુ હવે શું કરીશું?

અલી: હજૂર! કાંઈ પણ હથિયારબંધ માણસને શહેરમાં દાખલ ન થવા દેવો એવો હુકમ સિપાઈઓને આપો. શહેર ખુદાજ તહેની તપાસ કરી અંદર દાખલ થવા દે.

શાહસ્ત: એ હુકમ તો મહેં ક્યારનો ય આપ્યો છે.

અલી: એ હીક કયું.

શાહસ્ત: તમે સૌ સાવચેત રહેજો; અને દુશ્મનોની હિલચાલ પર નજર રાખતા રહેજો શહેરમાંથી ક્યા માણસો દુશ્મનોને ભળતા છે એની તપાસ કરજો. દુશ્મનો ક્યાંય છૂપાય નહિ; અને અવસર જોઈ ચડાઈ લઈ આવે એની ખાસ ધાનજી રાખજો.

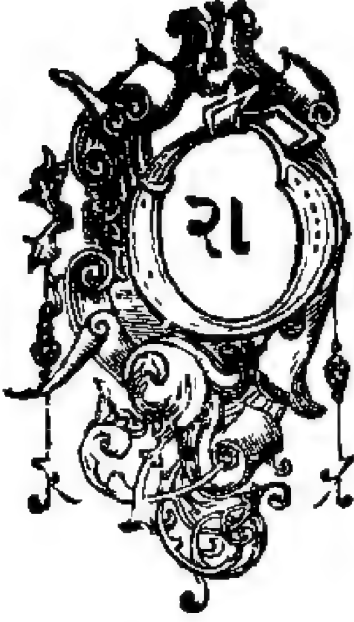
અલી: વાર. હવે અમે રજા લઈએ છીએ.

શાહસ્ત: જાઓ; અને હોશિયારીથી કામ કરો.

ત્યારબાદ ત્રણે ગુપ્તરૂપે સલામ કરી ચાલતા થયા; અને અંધારામાં અદૃશ્ય થઈ ગયા.

પ્રકરણ ૭ મું

શિવાજી

ત્રિ ઘણી પસાર થઇ હતી. કૃષ્ણપક્ષની રાત્રિ હોવાથી ચારે દિશાઓ અંધકારમય હતી.

આજકાલ શિવાજી રાયગઢનો ત્યાગ કરી સિંહ-ગઢમાં રહેતા હતા. આજે તે એક વિશાળ ભુવનમાં અસંખ્ય મનુષ્યોની મધ્યમાં બેઠા હતા મહારાજ સિંહાસન પર વિરાજમાન હતા: અને તહેમની નજીક એક સંન્યાસી બેઠા હતા. તે આપણા પૂર્વપરિચિત ‘ચન્દ્રશેખર બાબા’ હતા મહારાજની એક બાજુએ પ્રતાપરાવ ગૂજર જે સેનાપતિ હતો. અને સંન્યાસીની પાસે કુમાર જગદીશ બેઠા હતા. આ ઉપરાંત બીજા અસંખ્ય વીર વીરાસન લગાવી ઢાલ તરવાર લઇ બેઠા હતા.

કેટલીક ક્ષણ બાદ શિવાજીએ દરેક પ્રતિ દષ્ટિ ફેરવી. એ દષ્ટિ એવી હતી કે કોઇ મનુષ્ય એ ઝીલવાને સમર્થ ન હતો- ત્યાર બાદ શિવાજીએ કહ્યું: “પ્રિય બંધુઓ ! આજકાલ આપણે એક મહાવ્રતની પૂર્ણાહુતિ કરવાને તત્પર થઇ રહ્યા છીએ એ હકીકત તો સુવિદિત જ છે એ વ્રતનું સંપૂર્ણ પણે પાલન કરી યશ તથા ધન પ્રાપ્તિ કરવી એમ નથી: પરંતુ અનેક અત્યંત ઉચ્ચ અલભ્ય વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ કરવાની છે. એ વસ્તુઓ કય છે ? “ધર્મની રક્ષા. દેશની રક્ષા. દેવતાઓની રક્ષા. જાતિની રક્ષા, ગૌ બ્રાહ્મણની રક્ષા તથા વૈભવની રક્ષા ! કદાપિ કોઇ કહે કે આ સવની રક્ષાથી શો લાભ ? તો એ પ્રશ્ન પણ ઉડે કે તમારા જીવનનો શો હેતુ ? ભાઇઓ ! સંસારમાં માતા પિતા ભાઇ ઇત્યાદિ કોઇ કોઇમાં નથી રહેતાં; કેવળ યશ અપયશજ રહે છે. માટે આપણે આપણા કર્તવ્યથી વિમુખ ન થતાં; આત્મ સમર્પણ કરી આપણો જીવનોદેશ સફળ કરીએ. જ્ય માતા બવાનીની ! ”

(૩૫)

આ અંતીમ મંત્ર સૌ કોઈએ ઝીલી લીધો. ત્યાર બાદ પ્રતાપરાયે ઉભા થઈ કહ્યું: “વીરવર ! આ ભારતજનની યવનોના અભ્યાચારથી કંપી રહી છે. નિરંતર ગોવધ થતો જોઈ ત્રણે લોક કંપી રહ્યાં છે. ભારતનાં વીર સંતાનોને યવનોનો સેવામાં જતા જોઈ: પૃથ્વી રસતાળમાં જતી જાય છે. હાય ! એને ઉગારનાર કોઈ નથી ! ગૌબ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય તથા વૈશ્યોનો દિનપ્રતિદિન હાસ થતો જાય છે, સતીમાધ્વીઓનું સતીત્વ નષ્ટ થતું જાય છે કોણ એવો પાતકી નરાધમ, હશે કે જે આ કષ્ટના નિવારણ કાળે શરીરમાં રક્તનું ટીપું રહે ત્યાં સુધી કૃત-સંકલ્પ નહિ બને ? બોલો, જય ભવાનીની ? ”

પુનઃ આ અંતિમ વાક્ય સૌએ ઉચ્ચાર્યું. પરંતુ એ અવાજ શોક મિશ્રિત હતો. સૌનાં નયનોમાથી અશ્રુગિન્દુ વૃષ્ટિની માફક ટપકવા લાગ્યાં. થોડી વાર સુધી સમસ્ત જીવનમાં શાન્તિ ફેલાઈ રહી. ત્યારબાદ જગદીશ કુમારે ઉભા થઈ કહ્યું. “ મિત્રો ! શીઘ્રજ વીરતાની પત કા કેવળ મહારાષ્ટ્રમાં જ નહિ: પરંતુ સમસ્ત ભારતવર્ષમાં ફરકાવો, નહિ તો આ દેશને ચન્દ્રસમાં સુખદાયક પ્રદેશનો યવન રૂપી રાહુ ગ્રામ કરી જશે. મહારાષ્ટ્રના સામ્ય સપુનો ! ઉઠો, વિલંબ ન કરો. યવનોનું એક દળ પૂનામાં જઈ પહોંચ્યું છે. હવે જો કોણનો પણ વિલંબ થશે તો સમસ્ત મહારાષ્ટ્ર યવનોના હાથમાં જશે. ”

આટલું બોલી કુમાર બેસી ગયો. અંતે સંન્યાસી ઉભા થયા. તેઓ બોલ્યા, “ મહારાષ્ટ્રના વીર શાહુલો ! આ સમય તમારા વીર ધર્મની પરીક્ષાનો-કસોટીનો આવી પહોંચ્યો છે. વીરવર ! આ વીરપ્રસૂતા જનનીની સેવા કરવામાં જ જીવનનું સામ્યું ફળ છે. કહ્યું છે કે:

‘ કિન્તેન યાતુ જાતેન માતુઃ યૌવનહારિણા ।
 આરોહતિ ન ચઃ સ્વસ્ય વંશસ્યાગ્રે ધ્વજો યથા ॥
 પરિવર્તિનિ સંસારે મૃતઃ કો વા ન જાયતે ।
 જાતસ્તુ ગરિયતે સોઽવયઃ સ્ફુરેન્ન ધિયાધિયઃ ॥ ’

(૩૬)

તહમારી સંખ્યા શત્રુની સંખ્યા કરતાં થોડી છે: પણ તેથી શું ? શું સિંહ કદાપી હરતીસમુહને જોઇ બચેલીત બને ખરો ? કદાપી નહિ. કહ્યું છે કે:

અત્યુત્કટે ચ રૌદ્રે ચ શસ્ત્રો પ્રાપ્તે ન હીયતે ।

ધૈર્યં યસ્ય મહીનાથો ન સ યાતિ પરાભવમ્ ॥

વીરગણ ! આ અસહાય માતૃભૂમિની રક્ષાને કાળે કટિબદ્ધ થાઓ. મગ્વાનું તો જન્મ ધારણ કર્યો તે દિવસનું લખેલુંજ છે. ધર્મથી વિચલીત થતા નર્કમાં પડશો. સંગ્રામમાં મૃત્યુ થશે તો વંકુડમાં જશો; અને તહમારો કિર્તિધ્વજ ફરફરશે.

હતો વા પ્રાપ્સ્યસિ સ્વર્ગે જિત્વા વા નેચ્ચસે મહીમ્ ॥

જય દુર્ગે ! ”

સંન્યાસીના એસી ગયા બાદ ક્ષણભર સૌએ મૌન પકડ્યું. તહાર પછી પ્રતાપરાવે શિવાજી મહારાજને પૂછ્યું: મહારાજ! ઔરંગઝેબથી જે શત્રુએના શાઘસ્તખાંતી આધિનતા નીચ આવી છે તેણે આપના પુત્રીત ભુવન આગળ પડાવ નાખ્યો છે; જેમાં આપે આપનું બાળપણ ગાળ્યું હતું તેને માટે આપની શી આશા છે ? હું ઇચ્છું છું કે હમણાંજ જઈને એમનો હરકોઈ પ્રકારે નાશ કરું.

શિવાજી: આવા કાર્યમાં ઉતાવળ કરવાથી લાભને બદલે હાનિ થવાનો વિશેષ સંભવ રહે છે. વીરતાપૂર્વક એ વીર, પરાક્રમી તથા અસંખ્ય શત્રુઓનો નાશ કરવાનો છે.

ચન્દ્રશેખર: વીર શિરોમણી ! આપ શત્રુસૈન્ય સાથે યુદ્ધ કયા પ્રકારે કરવા ધારો છો ?

શિવાજી: મહારાજ ! તેઓ ધર્મયુદ્ધ નહિ કરતાં સદાયે જીવકપટથી ભારતવર્ણનો નાશ કરી રહ્યા છે, આપણે થોડી સંખ્યાએ મહાન સૈન્ય સાથે બાથ ભીડી છે: એટલે કળથી કામ લેવાનું છે.

ચન્દ્રશેખર: સાચું કહ્યું: રાજનિતીનો એવોજ મત છે.

શિવાજી: આપણે એ પ્રમાણે કામ ન લઈએ તો આપણા સૈન્યનો ક્ષણભરમાં વિનાશ થઈ જાય.

ચન્દ્રશેખર: આપનું કહેવું તદ્દન સાચું છે. મહારો મત પણ એવો જ છે. દુષ્ટોને કોઈપણ પ્રકારે હાંકી કાઢવા જોઈએ. મોગલ સેના ફેટલાયે દિવસોથી પૂનામાં આવીને પડી છે ત્હેને નહસાડવાનો શાંદ્ર ઉપાય યોજવો જોઈએ.

શિવાજી: થોડાક વીર યોદ્ધાઓને લઈ ગુપ્ત રીતીએ નવામને મારી હટાવીએ અને પછીથી ત્હેના સૈન્યને અત્ય સમયમાં પરાસ્ત કરીએ એમ હું ઇચ્છું છું.

સંન્યાસી: થોડા મનુષ્યની સંખ્યાવડે શામસ્તખા સુધી પહોંચવું એ કઠિન છે; મુશ્કેલી બરેલું છે.

શિવાજી: મહારાજ ! આપની કૃપા અને માતા દુર્ગાની દયાથી હું ત્યાં સુધી નિર્વિઘ્ને પહોંચી જઈશ.

ચન્દ્રશેખર: કદાચિત કોઈ પણ પ્રકારે પૂનામાં દાખલ થઈ શકો: પરંતુ છેક શામસ્તખાં સુધી પહોંચવું અશક્ય છે; કારણ કે ત્હેની આસપાસ સખ્ત ખેરો છે.

શિવાજી: મહારાજ ! એના નિવાસ્થાન પર્યન્ત પહોંચવું કઠિન છે. ત્યાં પહોંચ્યા પછી યોજાર.

ચન્દ્રશેખર: રક્ષકોને મારીને પણ અન્દર દાખલ થશે કે શું ?

શિવાજી: નહિ. એમ કરવાથી શત્રુસેના ચારે તરફ આવી પહોંચશે તો પછી મહારી જાતને બચાવવાનું પણ મુશ્કેલ થઈ પડે. એની સેના ફેટલેક દૂર પડાવ નાખી બેઠી છે એ એક રીતે સાફ છે: આપણા લાભની વાત છે.

ચન્દ્રશેખર: તો પછી શું કરશો ?

શિવાજી: એક ગુપ્ત માર્ગ છે તે દ્વારા જઈ પહોંચીશ.

ચન્દ્રશેખર: ત્યારે તો આપણી ધારણા સહજમાં પૂર્ણ થશે. સાથે ફેટલા માણસોને લઈ જવા ધારો છો ?

શિવાજી: વીસ પચ્ચીસ માણસો બહુ થશે.

ચન્દ્રશેખર: (આશ્ચર્યથી) અસ !

શિવાજી: હા.

ચન્દ્રશેખર: અહિંથી ઉપડવાનું ક્યારે નક્કી કર્યું છે ?

શિવાજી: બે ત્રણ દિવસમાં જરૂર.

આ વાતચીત સાંભળતાંજ એક ચોદ્દો ઉભો થયો અને બોલ્યો,
“ મહારાજ! આપની આજ્ઞા વિના અમે કંઈ કરી શકીએ તેમ નથી;
પરંતુ યવનો પૂનામાં આવ્યાનું સાંભળી બે ત્રણ દિવસ રોકાઈ રહેવું એ
અસહ્ય લાગે છે. જો આજ્ઞા હોય તો અમે એમને પૂનાની બહાર હાકી
કાઢીએ. યવનોના અપવિત્ર આચાર વ્યવહારથી સમસ્ત મહારાષ્ટ્ર ભૂમિ
અપવિત્ર બની જશે. ”

શિવાજી: વીરવર! દૈયું ધરો. દુર્ગા માતાનું સ્મરણ કરો. તે શાંતિ
આપશે અને આપણા કાર્યમાં સાહાય્ય કરશે. ઉતાવળથી કાર્યમાં હાનિ
પહોંચે છે. સુઅવસર જોઈ કાર્ય કરવું એજ ઉચિત છે.

“ આપની આજ્ઞા શિરોમાન્ય છે ” કહી તે વીર બેસી ગયો.
સૌએ મળીને “ જય દુર્ગા ” નો ભીખણ નાદ કર્યો; અને સભા વિસર્જન થઈ,

પ્રકરણ ૮ મું.

ઝપાઝપી.

આ જની રાત્રી અત્યંત અંધકારમયી લાગતી હતી. સમસ્ત જગત ધોર નિદ્રામાં અચેત થઈ પડ્યા હતા. પહેરેગીરો કોઈ કોઈ વાર ખૂમ પાડી રાત્રીની નિસ્તબ્ધતાનો ભંગ કરતા હતા.

આ વખતે એક વરઘોડો પૂના તરફ ચાલ્યો જતો હતો. મશાલો બળતી હતી. એમાં માણસો વીસ પચીસથી ઝાઝા ન હતા. તેમાં એક મનુષ્ય અશ્વારૂઠ હતો. સાથે મહારાષ્ટ્રીય પાંધડી પહેરી હતી; અને દરેકના મુખ ઢાંકેલાં હતાં. તેઓ બધા ક્રમશઃ પૂનામાં દાખલ થયા.

આજકાલ શાઈસ્તખા પૂનામાં રહેતો હોવાથી બહારનાં લોકોને અન્દર દાખલ થવાની અત્યંત મુશ્કેલી પડતી હતી. કોઈ શસ્ત્રધારી પૂનામાં દાખલ થઈ શકતો નહિ; અને કદાચ કોઈ આવતો તો મુગલ સિપાઈ તેને ફેદ કરતો. આ વરઘોડાને પણ સિપાઈઓએ અટકાવવા ધાર્યું પરંતુ સૈને નશામાં જોઈ પાગલ ગણી જવા દીધા.

વરઘોડો ધીરે ધીરે એક વિસ્તૃત ગાઢવાટિકામાં જ્યાં શાઈસ્તખાં પોતાના સૈન્ય સાથે પકાવ નાખી રહ્યો હતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો; અને ત્યાંજ અટક્યો. સઘળી મશાલો બુઝાવી નાખવામાં આવી. સર્વત્ર અંધકારમય થઈ રહ્યું; ચારે તરફ નિસ્તબ્ધતા છવાઈ ગઈ.

શું આ લોકો હુંટારા તો નહિ હોય? જો વરઘોડો હોય તો પછી મશાલો બુઝાવી નાખવ તું શું પ્રયોજન? એકાએક દૂરથી આગના બડકા દેખાવા લાગ્યા. મુગલ તંબુઓમાં સર્વ વસ્તુઓ બળતી જણાતી હતી. મારો કાપોના પુકાર સંભળાતા હતા.

મનુષ્યો ઝપાઝપીમાં ધવાઈને પૃથ્વીપર પડતા હતા. શયનો ઢગલો

થઇ પડ્યો હતો. રક્તધારા વહી રહી હતી. વીરોની વીરહાક સાંભળીને હૃદય વિદીર્ણ થતું હતું.

ત્રણ માણસો એકાએક બીજી બાજુએ દોડ્યા. તેઓ કેણુ હતા ? શિવાજી મહારાજ એમની પાછળ પ્રતાપરાવ ગૂર્જર અને કુમાર હતા. એ ત્રણે જણુ શાહસ્તખાં રહેતો હતો તે મકાનની પાછળના ભાગમાં ગયા. એ મકાનને લગોલગ એક વૃક્ષ હતું. એના પર ત્રણે જણુ ચઢ્યા: અને મકાનની છત ઉપર જઇ પહોંચ્યા. ઉપરની છત ઉપરથી ફૂદી નીચે પડ્યા: અને એક ગુપ્ત માર્ગે થઇ એક ચોરડીમા આવ્યા. શાહસ્તખાં હાથમા તલવાર લઇ ખહાર જવાને તૈયાર થઇ ઉભો હતો. તેની નજીકમાં ઘણુ યવન સિપાઇઓ ઉભા હતા. ત્રણે વીર સિંહની માફક એના પર તૂટી પડ્યા. શાહસ્તખા શિવાજીને ત્યાં જોઈ ગભરાઇ ગયો. આખરે એણે તલવાર ઉઠાવી. પરંતુ એ ધા શિવાજીએ ઢાલ પર ઝીલી લીધો. સર્વ મુગલ સિપાઇઓ માર્યા ગયા. શાહસ્તખાં ખહારીએ થઇ નહાસવા ગયો. શિવાજીએ તેના ઉપર ખડગ ફેંક્યું જે તેને ન વાગતા તેના હાથની જે આંગળીઓ કપાઇ ગઇ. શાહસ્તખાનો પુત્ર માર્યો ગયો. શાહસ્તખાં જે માર્ગે થઇ નાઠો તેજ ખહારીએથી ત્રણે વીર ફૂદી ખહાર આવ્યા: પરંતુ અંધકારને લીધે શાહસ્તખાનો પત્તો ન મળ્યો.

પછી શિવાજી મહારાજ પોતાના માણસો હતા ત્યાં જઇ પહોંચ્યા. પૂનામાં હિલચાલ મચી રહી. સર્વ યવનસેના એકત્રિત થવા લાગી; પરંતુ શાહસ્તખાનો પત્તો ક્યહાંયે ન મળ્યો.

આ તરફ શિવાજીની સેનાએ મુગલ સેના પર હુમલો કર્યો. આવી રીતના મહાગૃધ્રીય સેનાના આગુધાર્યા આક્રમણથી યવનસેના ગભરાઇ ગઇ; અને નહાસવા માંડ્યું તેઓના નહાસી ગયા બાદ મહારાષ્ટ્રીય સેના આનન્દ-પૂર્વક “ દુર્ગા ” ની સ્તુતિ કરી ત્યાંથી પોતાના સ્થાનકે જવા પાછા ફર્યા.

પ્રકરણ ૯ મું.

વિરહિણી.

સુંદરી પ્રભાત પ્રતિદિન શોકની સીડીનું એક એક પગથિયું ચઢતી જતી હતી. જે રાતે શિવાજીએ શાહસ્તખાને મારી નહસાડી મૂક્યો હતો. ત્હેને બીજેજ દિવસે સ્થવારના પ્રભાતને ખબર પડી કે શિવાજીની સાથે કુમાર પણ આવ્યો હતો. કુમારના આવ્યાના સમાચાર સાંભળી તે અત્યંત વિવ્હળ બની. પોતાની અંતરવ્યથા જ્યહારે તે દબાવી ન શકી ત્યહારે ત્હેણે પદ્મકુમારીને બોલાવી; મદનમોહિની પણ આવી પહોચી. મદનમોહિની આવી પહોચતા પ્રભાતનું હૃદય કાંઈક શાન્ત થયું; અને તે બોલી: ‘મદન! કાલે રાત્રે અહિં વિકટ યુદ્ધ થયું હતું એ વાત ખરી કે?’

મદન: હા, શિવાજી મહારાજે યવન સરદાર શાહસ્તખાને મારી નહસાડ્યો છે.

પ્રભાત: એમની સાથે ત્હારો બાઈ પણ આવ્યો હતો; નહિ?

મદન: હા, અને સાથે કુમાર પણ આવ્યા હતા.

પ્રભાત: લ્હડાઈમાં આ તરફનાં કેટલાં માણસો માર્યા ગયાં?

મદન: એની કાંઈ ખરાબર ખબર નથી; પરંતુ કેટલાક માણસો મર્યા છે એ વાત ચોક્કસ છે.

પ્રભાત: ત્હારો બાઈ તો કુશળ છે ને?

મદન: હા, એ તો કુશળ છે.

પદ્મ: અને કુમાર?

મદન: એ પણ સકુશળ છે; પરંતુ તલવારનો એક ધા ડાબા હાથ પર લાગ્યો છે.

પ્રભાત: (દ્વઃખપૂર્વક) ધા બહુ ઉડો લાગ્યો છે કે?

(૪૨)

મદન: ના. એક સાધારણ ઝટકો લાગ્યો છે.

પ્રભાત: તે અહિં છે કે ચાલ્યા ગયા છે ?

મદન: એ સૌ રાત્રેજ શિવાજી મહારાજની સાથે સિંહગઢ તરફ ચાલ્યા ગયા છે. જતા પહેલા બાધ મળ્યો હતો: અને આ બધા સમાચાર કહ્યા હતા.

શિવાજીની સાથે જગદીશના ચાલ્યા જવાની હકીકત સાંભળી પ્રભાતને અત્યંત દુઃખ થયું: એની આખો આસુથી ભરાઈ આવી. ચતુર સખિયોએ એને સાત્વના આપી નવીન જીવનનો સંચાર કર્યો.

પ્રભાત હમેશની મુજબ નિત્ય પ્રમોદવનમા આવતી અને મંગેમર-મરના ચખૂતરા પર બેસી કુમારનું રમણ કર્યા કરતી, અને અનેક તરંગો રચતી. તે હમેશા દિવસ ગહેલાવવા આવતી; પરંતુ તહેને બદલે વિરહાગ્નિ પ્રદીપ્ત થતો.

આ પ્રમાણે કેટલાક દિવસ વીયા. આજે પૂર્ણિમા હતી. પ્રભાત પ્રમોદવનમા ચખૂતરા પર બેસી જગદીશનું રમણ કરતી હતી રદામેનુ દ્વાટક ખુદ્દું હતું પણ દત્યાદિ સખિયો આજુબાજુમા ટહેલતી હતી.

પ્રભાત પોતાના મન:વિચારમા મગ્ન હતી એવામા પાછળથી કોઈએ ખૂમ પાડી: “પ્રભાત !” પ્રભાત ચમકી. તહેની વિચારમાલાના મલુકા તૂટી ગયા. પ્રભાતે પાછળ જોયું તો મદનમોહિની ઉભી હતી તહેણે મદન-મોહિનીને પૂછ્યું: ‘મદન ! શું કાંઈ આવ્યું છે કે ?’

મદન: ના.

પ્રભાત: તો તું અહિંઆ કેમ આવી ?

મદન: હમે શા વિચાર કરતા હતા ?

પ્રભાત: કાંઈ પણ નહિ.

મદન: આખો મીચી શું બોલ્યા કરતી હતી ? ખૂમો શા માટે પાડતી હતી ?

પ્રભાત: (મુખ નીચું કરી) એ તો અમથી.

ઉપર મુજબની વાતચિત થયા બાદ મદનમોહિની ચાલી ગઇ. પ્રભાત કરી પાછી વિચારસાગરમાં ડૂબી ગઇ. તેના વિચારસાગરની ધારા એટલી બધી તીવ્ર હતી કે તેને મન સ્થિર રહી શક્યું નહિ જલપ્રપાતના તરંગોની માફક સર્વ ચિન્તાઓ દૂર કરી તેને મન કુમાર તરફ ખેંચાતું વહેતું હતું. તેની આવી રશા જોઇ તેની સખિયોને તે ઉન્માદિની બની જવાનો ભય લાગ્યો. પ્રભાત કુમારનું નામ લઇ તેની હાજરીમાં વાતો કરતી હોય તેમ બોલવા લાગી. પ્રભાતને આમ બોલતી સાબળી પદ્મકુમારી ત્યાં આવી અને ધીમેથી બોલી, “ પ્રભાત ! ” પ્રભાત પોતાના આરાધ્ય દેવની પ્રતિમા નિરખી રહી હતી. કુમાર જાણે તેની સન્મુખ ઉભો હોય તેમ તેને એકાદશે નિરખતી હતી.

પદ્મકુમારીએ તેને ખૂબ પાડી સારે તે ચમકી. તેણે માન્યું કે કુમારે તેને ખૂબ પાડી. તે અટપટ ઉભી થઇ અને પદ્મકુમારીને બાઝી પડી. પદ્મકુમારીએ જહી જઇ ખૂબો પાડી. સૌ સખિયો ત્યાં દોડી આવી. અબળા પ્રભાતને ઉડવામાં જે શ્રમ પડ્યો હતો તેથી થાકી જઇ તે તુરતજ બેસી ગઇ અને લાફવા લાગી.

પ્રથમ તો બધી સખિયો ગભરાઇ, પરંતુ એનું કારણ પ્રભાતના હૃદયની નિર્બળતા સ્વભાવ સૌ શાન્ત થઇ. પ્રભાતે લજવાઇ નીચું જોયું.

મદન: પદ્મ ! તેને ખૂબો કેમ પાડી ?

પદ્મ: પ્રભાતને ભૂત તો નહિ વળગ્યું હોય એ વિચારથી હું ગભરાઇ ગઇ હતી; હજી મહારૂં હૃદય તો ધડકે છે

મદન: એ કુમારની ચિન્તામાં હશે: અને તેને કુમાર કદપી તેને બાઝી પડી હશે.

બધી સખિયો ત્યાં બેઠી; પરંતુ પ્રભાતને તેના મનની સ્થિતિનું કારણ પૂછવાનું કેમ સાહસ કરી શકી નહિ સખિયોએ તેને સાન્તવના આપી; પરંતુ નિષ્ફળ. આથી તેને સાંથી ભુવનમાં લઇ જવાને તત્પર થઇ. પદ્મ વાટિકાનું કાટક બંધ કરવા ગઇ; પરંતુ પાસે એક અશ્વરોહીને

(૪૪)

આવતો જોઈ તે ઉભી રહી ત્હેને ઉભી રહેલી જોઈ મદનમોહિનીએ પૂછ્યું;
‘ પદ્મ ’ ફાટક બંધ કરતાં તું ઉભી રહી શા માટે ? ”

પદ્મ: કાંઈ નહિ. હું હમણાંજ આવું છું.

મદન: તું શું જોઈ રહી છે ત્યાં ઉભી ઉભી ?

પદ્મ: કોઈ ઘોડેસ્વાર આ તરફ આવતો જણાય છે. તે કોણ છે એ જોવા હું અહિં ઉભી છું.

મદન: કુમાર તો નથી ને ?

પ્રભાત: (ઉચ્ચ જોઈ) કુમાર ! કુમાર ક્યાં છે ?

મદન: એક મનુષ્ય ઘોડેસ્વાર થઈ આ તરફ આવી રહ્યો છે. કદાચ કુમાર પણ હોય.

આટલું કહી મદનમોહિની લલિતાથી છૂટી પડી અશ્વારોહીને જોવાને પદ્મકુમારી પાસે જઈ ઉભી. ઘોડેસ્વાર નજીક આવતાં તે બન્નેની ખાત્રી થઈ કે તે કુમાર હતો. કુમારના આવ્યાના સમાચાર સાંભળી પ્રભાત પ્રકુલિત થઈ. ઘોડીવારમાં તે ઘોડેસ્વાર ફાટકમાં દાખલ થયો. પદ્મ અને મદનમોહિની હસતી હસતી પ્રભાતની પાસે દોડી આવી. કુમાર ન્હાનકડી લતાઓને કચરતો પ્રભાતની નજીક આવ્યો.

કુમાર ! આ શું ? આજે તું નિર્ભય શાયા જણાય છે ? શું આ રણભૂમિ છે ? શું અહિં પણ તારા વિકટ શત્રુઓ છે ? આ તો સ્ત્રીઓની વિહારવાટિકા છે. તો પછી આટલો ઉતાવળો શા માટે ? પ્રથમ તો રણ-સ્થળમાં શત્રુઓ અને વીર પુરુષોની મધ્યમાં, ફૂદી પડતો હતો; આજે સુકુમાર લલનાઓની મધ્યમાં આટલી અધીરાઈએ શા માટે પ્રવેશે છે ? શું તારો સ્વભાવ પલટાઈ ગયો ? નહિ-નહિ-હવે સ્હમજાયું. જે શરથી ચત્તી, યોગી, સંન્યાસી, તથા તાપસગણ પણ વીંધાઈ જાય છે; તે શરના આગ્રાતથી તું જે વીંધાયો લાગે છે.

(૪૫)

કુમાર ! ત્હારા સમા સીધા, સાદા, વીર ધાર્મિક પુરૂષના હાથે
આવા કાર્યની આશા ન હતી: આમાં ત્હારો દોષ નથી; પરન્તુ મૃગનયનોને
આટલા સુંદર બનાવનારનો છે.

કુમાર નીકટ આવી પહોચતાં જ પ્રભાત ઉભી થઇ; અને અન્યોઅન્ય
ભેટી પડ્યાં. ઉતાવળે ઉઠવા જતાં પ્રભાતના સાળુનો છેડો એક ઝાખરાંમાં
ભરાઇને ફાટી ગયો; પરન્તુ પ્રભાતને ત્હેની ખબર ન પડી થોડી ક્ષણ
પર્યન્ત એક બીજાં તરફ જોઇ રહ્યાં. રાત્રિ અધિક પસાર થઇ હોવાથી
સખિયો, પ્રભાત તથા કુમારને ભુવનમાં લઇ ગઇ.

પ્રકરણ ૧૦ સુ.

પુનઃ વિચાર.

પ્રેમ શું છે? સાકાર છે કે નિરાકાર? એ દેવ છે કે દાનવ? પ્રેમ-પ્રેમ છે. હૈનેા ખીન્ને પ્રતિશબ્દ નથી. તે અનન્ત છે, અગમ્ય છે, સીમા વિહીન છે. જેના હૃદયમા હૈનેા વિકાસ નથી તે મનુષ્ય નહિ પરન્તુ કાષ્ટમૂર્તિ છે.

પ્રભાત તથા કુમારનો પ્રેમ ઉત્કૃષ્ટ હતો કે નિકૃષ્ટ તે અમે કહી શકતા નથી.

સુકુમારી પ્રભાતનુ હૃદય અતિ ક્રોમળ હતું. એ પ્રેમવશ હતું કુમારની દશા પણ એવીજ હતી. એનામા જેટલા હિસાહ, પરાક્રમ અને સુન્દરતા હતા; એથી વિશેષ પ્રેમની માત્રા હતી એ ખંનેની વાસ્તવિક દશાનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે.

ભુવનમાં આવ્યા બાદ ખંને ક્ષણવાર શાન્ત રહ્યા આખરે પ્રભાતથી ચૂપ રહેવાયું નહિ. તે બોલી: “હૃદયેશ્વર! ત્હમે મ્હને ભૂલી ગયા કે શુ?”

કુમાર: “પ્રિયે! મ્હારાથી સર્વ કંઈ ભૂલી જવાય; પરન્તુ ત્હાર મુખકમળ કદાપિ વિસરાય ખરું કે?”

પ્રભાત: આટલા દિવસ પર્યંત ત્હમે ક્યાં હતા?

કુમાર: શરીર તો અન્ય સ્થળે હતું; પરન્તુ હૃદય અહિયાં હતું

પ્રભાત: ત્હમે એક બે દિવસમાં ન આવ્યા હોત તો હું જરૂર મરી જાત. નાથ! હવે મ્હને ત્હમારાથી અળગી ના કરશો.

કુમાર: હૃદયેશ્વરી! મ્હારા પ્રાણ તો ત્હારા નયનશરથી વીધાઈ ગયા છે. મ્હારામા ઉઠવાની કે ચાલવાની તાકાત પણ રહી નથી.

એટલામાં એક પક્ષીનો કર્કશ સ્વર સંભળાયો. કુમાર અમકયો અને ચારે તરફ જોવા લાગ્યો.

(૪૭)

કુમાર: (સ્વાગત) શું સહવાર થયું ચૂક્યું? હું મહારી જાતને પણ વિસરી ગયો? મહારે કર્તવ્ય પણ ચૂક્યો? હું ક્યાં છું? ઇન્દ્રલોકમાં કે મૃત્યુલોકમાં? આ ઇન્દ્રની વાટિકાના વૃક્ષ તથા પુષ્પ જાણાય છે કે પ્રભાતના પ્રમોદવનનાં? હા, આ તો પ્રભાતનું ભુવન છે. પ્રભાત! પ્રિય પ્રભાત! મહારે બહુ જરૂરી કામ છે. હું તુરંતજ સિંહગઢ જઈશ.

પ્રભાત: હજી સહવાર થયું નથી.

કુમાર: દેવી! હું કોઈને કહ્યા વિના ચાલ્યો આવ્યો છું ગુરુદેવને જાણર પડે તો ગુસ્સે થાય.

પ્રભાત: ત્યારે હું કેમ જીવી શકીશ?

કુમાર: (તેને ભેટી આલિંગન કરીને) સુકુમારી પ્રભાત! આટલી બધી અધીર શા માટે? વીર કન્યા હોઈ ગભરાય છે શું? સમય કેવો છે તે જો. ચારે તરફ યવનો ફરી વળ્યા છે. સ્વાતંત્ર્યરક્ષા કરવી કઠિન થઈ પડી છે. વ્રતના પરિપાલનમાં વિઘ્ન નાખવું ઉચિત નથી. ઇશ્વરકૃપાએ હું તુરંતજ આવી મળીશ. હું પ્રતિજ્ઞા લઉં છું કે લગ્ન કરીશ તો તારી સાથે: અન્યથા કૌમારવ્રત ધારણ કરી આખી જીંદગી ગુજારીશ.

પ્રભાત: હું જે પ્રતિજ્ઞા લઉં છું કે અધર્મિર્મણી નહિ બનું: અસતિ નહિ બનું: બનીશ તો આપની દાસી બનીશ.

કુમાર: પ્રિયે! હું ઉદ્યાન આગળથીજ ચાલ્યો જવાનો હતો: પરંતુ તારી સખીઓના આગ્રહથીજ અહિં સુધી આવ્યો. હવે મહેને વિલંબ થાય છે. ઇશ્વરકૃપાએ હું શીઘ્ર ચારી મળીશ.

એટલામાં પદ્મકુમારી, મદનમોહિની, લલિતા વગેરે મીઠાઈ તથા ફળ આદિ લઈ આવી પહોંચ્યાં.

પ્રભાત: પદ્મ! તું કયા ગઈ હતી?

પદ્મ: અહિંઆંજ હતી. હ્યો આ ભોજન.

પ્રભાત: રાત્રિ કેટલી પસાર થઈ હશે?

પદ્મ. હજી રાત્રિ ઘણી બાકી છે.

કુળકુળાદિ ખાધાં ખાદ કુમાર જવાને ઉઘટ થયો. તેણે કહ્યું, “મહારે અત્યંત જરૂરી કામ છે: સૂર્યોદય પહેલાં મહારે ત્યાં પહોંચી જવું જોઈએ” આટલું કહી તે ઉઠ્યો.

પ્રભાત: (હાથ પકડી) પ્રાણેશ ! ત્હમે જે કાર્ય માટે આત્મા હતા તે પૂર્ણ થયું કે ?

કુમાર: હું કેવળ ત્હને મળવા માટેજ અહિં આવ્યો હતો.

પ્રભાત: હવે પાછા કચ્છારે મળશો ?

કુમાર: પ્રિયે ! હું ત્હારાથી ક્ષણભર માટે પણ દૂર થવા નથી ઇચ્છતો; પરંતુ મહાવ્રતના પરિપાલન માટે મહારે ગયા વિના છૂટકો જ નથી. સેવાવ્રતથી વિમુખ થતાં, જાતિમર્યાદા, ધર્મ સર્વથી વિમુખ થવું પડે.

પ્રભાત: હૃદયેશ ! નહિ, કદાપિ નહિ. આપના ધર્મથી વિમુખ ન થશો. જાતિ, મર્યાદા અને ધર્મરક્ષાને કાળે પ્રાણ આપવા પડે તો ફિકર નહિ. હું વિધવા બનું, આપના વિરહે બળી મરી જાઉં તો બલે. ત્હમારા દેશસેવાના મહાવ્રતમાથી ક્ષણ માટે પણ વિમુખ ન થતા.

કુમાર: દેવિ ! આજે હું સમસ્ત સંસારમાં સર્વથી સુખી છું; અને ત્રણે લોકમાં સર્વથી સુખી દિવસ ત્હારી સાથે લગ્ન થશે તે થશે. વાસ્તવિક રીતે તું એક વીરકન્યા છે.

આટલું કહી કુમાર ત્હાથી ચાલ્યો. પ્રભાત અને ત્હેની સખીઓ થોડે સુધી ઝાપા આગળ આવ્યાં. કુમાર અશ્વારૂઢ થઈ પોતાના માર્ગે વળ્યો. પ્રભાત, કુમાર દેખાયો ત્યાંસુધી ત્હેના તરફ જોઈ રહી. આખરે તે ફરીથી ખિન્ન બની અને સખીઓ સાથે ભુવનમાં પાછી ફરી.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

વિવાહની વાત.

“લક્ષ્મી ! લક્ષ્મી ! હું ક’હારની ત્હને બોલાવું છું; પણ તું તો સાંભળતી જ નથી !” એ વૃદ્ધા સ્ત્રીએ મ્હોટેથી ઉપરોક્ત શબ્દો ઉચ્ચાર્યા.

વૃદ્ધાની અવસ્થા આશરે ૪૦ વર્ષની હતી તે સુંદર સ્વચ્છ શય્યા પર બેઠી હતી; અને લક્ષ્મીને ખૂબ પાડતી હતી. વૃદ્ધાનું નામ હતું સરસ્વતી.

લક્ષ્મીએ પાસે આવી કહ્યું, “મા ! શું કહો છો ?”

સરસ્વતી: તું શું કરે છે ?

લક્ષ્મી: પ્રભાતને જન્મવાનું પીરસતી હતી.

સરસ્વતી: એ ક્યહારે આવી ?

લક્ષ્મી: હજી હમણાંજ.

સરસ્વતી: ત્હણે જન્મ લીધું કે ?

લક્ષ્મી: હા.

આટલી વાતચીત પછી વૃદ્ધા ચૂપ થઈ; અને લક્ષ્મી ત્યહાંથી ચાલી ગઈ. થોડીવારમાં પ્રભાત ત્હેની સંબોધની સાથે ત્યાં આવી વૃદ્ધાની નજીકમાં આવી બેઠી. વૃદ્ધાએ પૂછ્યું: “બેટા ! તું હમણાંની ઉદાસ કેમ રહે છે વાર ? તબીયત તો સારી છે ને ?”

પ્રભાત: મા ! કેટલાક દિવસથી શરીરને અસુખ હતું.

સરસ્વતી: શું થયું હતું ? અસુખ હતું તો કહ્યું કેમ નહિ ?

પ્રભાત: જરા જરા તાવ આવતો હતો; પરંતુ હવે ઉતરી ગયો છે.

સરસ્વતી: તબીયત બગડે છે તો શા માટે કહેતી નથી ?

પ્રભાત: ત્હમે ઘડીએ પલકે એકદમ ગભરાઈ જાઓ છો એટલે.

એટલામાં લક્ષ્મી ત્યાં આવી પહોંચી.

પ્રિય પાઠક ! આ લક્ષ્મી અને સરસ્વતી કેણુ તે જાણવાને તું આતુર હશે; તો હું ત્હેનું ઓળખાણુ આપું છું. સરસ્વતી પ્રભાતની માતા છે અને લક્ષ્મી ત્હેની-પ્રભાતની બોબાઈ. પ્રભાતના પિતાનું નામ જનકરાવ અને બાઈનું નામ વિરેન્દ્રકુમાર.

લક્ષ્મીએ આવી વૃદ્ધાને કહ્યું, “ મા ! હવે પ્રભાતજ્ઞેનનો વિવાહ જલદી કરવો જોઈએ. ’

સરસ્વતી: આજેજ મ્હેં વિરેન્દ્રના પિતાને કહ્યું હતું.

લક્ષ્મી: તો ત્હેમણે શું કહ્યું ?

સરસ્વતી: તેઓ સારા ધરની તપાસમા છે.

લક્ષ્મી: જેમ અને તેમ જલદી થાય તો સારું.

સરસ્વતી: આ વર્ષે તો જરૂર વિવાહ થઈ જશે.

આટલું કહી સરસ્વતીએ પ્રભાત તરફ જોયું. પ્રભાત માથું નીચું નાખી બેઠી હતી. સરસ્વતીએ માની લીધું કે લજ્જાવશ થઈ ત્હેણે નીચું જોયું હતું. તે કંઈ બોલી નહિ, અને કંઈ જરૂરી કામ યાદ આવવાથી ત્હાથી ઉઠી બીજે ચાલી ગઈ.

હવે લક્ષ્મીએ પ્રભાતનું માથું ઉઘું કરી કહ્યું, ‘ જ્ઞેન ! ગભરાઓ છો શા માટે ? હવે વિવાહ તુરતમાંજ થઈ જશે. ’ લક્ષ્મી આટલું બોલી એટલામાંજ પ્રભાતના નયનો અશ્રુપૂર્ણ જોઈ તે ગભરાઈ.

લક્ષ્મી: રડો છો શા માટે ? વિવાહની વાતથી ડરો છો કે શું ?

પ્રભાત: ના, હું રોતી નથી: આખમા કસ્તર પડ્યું છે.

લક્ષ્મી: વાહ ! બેઠા બેઠા આખમા કસ્તર પડ્યું ! નહિ, નહિ, પ્રભાત ! ત્હમે વિવાહની વાતથી ડરો છો.

પદ્મા: હવે શા માટે ? પ્રભાતનો તો સ્વયંવર થવાનો છે !

પ્રભાત: પદ્મા ! હવે તું પણ મશ્કરી કરવા માંડી ?

લક્ષ્મી: સ્વયંવર થવાનો છે સ્વયંવર ! (હસીને) પ્રભાતનો સ્વયંવર થવાનો છે ? ક્યહારે ?

(૫૧)

પદ્મ: સ્વયંવર થયે તો ધણાય દિવસો થઇ ગયા.
પ્રભાત: તું ચે કાંઇ પાગલ થઇ હોય એમ લાગે છે ?
લક્ષ્મી: હા, હા. સાચું કહ્યું. એની વાત કાંઇ સહમજની નથી.
પદ્મ: મ્હારી વાત અલારે નહિ સહમજય; પરન્તુ પ્રભાતનો વિવાહ
સંબંધ બીજો થશે ત્યારેજ સહમજશે.
લક્ષ્મી: એટલે તું શું કહે છે ?
પદ્મ: પ્રભાતનો સ્વયંવર તો થઇ ચૂક્યો છે.
પદ્મની વાતો સાંભળી પ્રભાત બહુ ગુસ્સે થઇ; અને બોલી: “પદ્મ !
હવે તું બહુ બોલે છે હો ! હું તો મ્હારે આ જાઉં ! ” આટલું કહી તે
ત્યાંથી ઉભી થઇ અને પોતાના ઓરડામાં ચાલી ગઇ. લક્ષ્મીએ તેને રોકવા
માંડી; પણ તે ઉભી ન રહી.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

વિચિત્ર સમાચાર.

કુમાર ! આજકાલ તું બહુ ચિન્તાતુર અને ઉદાસ જણાય છે
તેનું શું કારણ ? ” એક શીલાપર
એઠેલા એક સંન્યાસીએ પોતાની નજીક એઠેલા યુવકને કહ્યું.

આ સંન્યાસી અને યુવક કોણ હતા તે વાંચકો સહમજ્યા હશે.
સંન્યાસીની વાત સાંભળી કુમારે કહ્યું “ પ્રભો ! હું ચિન્તાતુર છું એ વાત
સાચી; પરંતુ તેનું કારણ તો સ્પષ્ટ છે. ”

સંન્યાસી: શું કારણ છે, બેટા !

કુમાર: સ્વામિન ! આપણે યવનોને આ દેશમાંથી મારી હાંકી
કાઢવાને માટે ‘દેશોદ્ધારક મંડળી’ સ્થાપી છે. શિવાજીને યવનોનો વિપક્ષી
જાણી અમે અહિં સુધી આવ્યા; પરંતુ આજે મહારાજ યવનરાજને
અધીન થઈ ચાલ્યા ગયા. હું થોડા દિવસ બહાર ગયો એટલામાં તો બધું
પલટાઈ ગયું. જે શિવાજી સ્વતંત્રતાનો ઉપાસક હતો તે આજે યવનોને
અધીન થઈ રહ્યો છે હાય ! અફસોસ ! જેને અમે વીરકુલતીલક-આર્યકુલ
ગૌરવ માનતા હતા તે યવનોને અધીન થઈ બીજાપુરના નવાબની મદદ
ગયા ! પ્રભો ! આ કારણેજ માફ હૃદય વ્યથ થઈ રહ્યું છે. હૃદયમાં સંતા-
પની જાળા પ્રકટી છે. ભૂખ, તરસ, નિદ્રા મર્ગનો વિનાશ થઈ રહ્યો છે.
હવે હું અહિં રહેનાર નથી. અન્ય રથે જઈ વીર યોદ્ધાઓને એકત્ર કરી
યવનોનો હું ધ્વંશ કરીશ.

સંન્યાસી: પુત્ર ! શોકથી વિહ્વલ થઈ અશ્રુપાત ન કર. ધીરજ
રાખ. શિવાજી પોતાની ઇચ્છાથી યવનોને અધીન થયા નથી. તું પણ તે
વખતે હાજર હોત, તો હૈમને કેટલાક દિવસો માટે યવનોને અધીન થઈ
રહેવા માટે સંમતિ આપત. ધીરજ રાખ ત્હારી ઇચ્છા પૂર્ણ થશે.

કુમાર: અવશ્ય થશે. અને ઇશ્વરેચ્છા હશે તો તુરતજ હુંક સમયમાં ભવાનીની દયા હશે તો થોડા દિવસોમાં યવનોને મારીશ. દુર્ગાની કૃપાથી ભારતને યવનોના ત્રાસથી મુક્ત કરીશ. માતા ! હવે ત્હારોજ આશરો છે !

સંન્યાસી: વીર કુમાર ! તું શિવાજીને માટે શુ ધારે છે ? એ ત્હેની પ્રતિજ્ઞાથી કદાપિ વિચલિત થાય ખરો કે ?

કુમાર: એ પ્રશ્ન પુછવાની આવશ્યકતાજ કચ્છાં છે ? તે તો વિમુખ થયાજ છે. તેઓ માનુસેવાથી વચિત થયા છે. વીરતા તથા પરાક્રમને કલંક લગાડી ચૂક્યા. નીચનું દાસત્વ સ્વીકાર્યું. હા ! વીર શિરોમણી શિવાજી ! ત્હમારા તરફની આવી આશા તો સ્વપ્નેય રાખી નહોતી.

સંન્યાસી: વત્સ ! તું શું બોલે છે ? શિવાજીની પવિત્ર કીર્તિને કલંકનો ડાઘ લગાવે છે ? વિના વિચારે ક્રોધના ચરિત્રમા કલંકનો ડાઘ લગાવવો એ મહાપાપ છે. પ્રથમ ત્હેની દક્ષતા તરફ, પવિત્ર ધર્મ તરફ, અને આર્યજાતિની અખંડ સેવાનો ખ્યાલ ટૂરી જો. ઔરંગઝેબની અધિનતામાં જવા તરફ નહિ; પરંતુ એના રહસ્ય તરફ જો.

કુમાર: હવે હું કાઈ વિચારી શકતો નથી. હું આતરરહસ્યને કચ્છાથી સમજી શકું ? હું તો પ્રત્યક્ષ જોઈ રહ્યો છું કે આજે આ ઐશ્વર્ય શાળા નગર શિવાજી વિના તેજવિહોણું થઈ રહ્યું છે. એની સંપૂર્ણ શોભા નષ્ટ થઈ રહી છે.

સંન્યાસી: પ્રથમ તું શાંત થા. ધીરજ રાખ. હું સર્વ હકીકત જણાવું છું.

કુમાર: કહો.

સંન્યાસી: કેટલાક દિવસ પહેલાં શાહસ્તાખાં આ તરફ ચઢી આવ્યો હતો; અને ત્હમે ત્હેને મારી હાંકી કાઢ્યો હતો એ યાદ છે કે ?

કુમાર: એ તો હું જીવનપર્યંત નહિ ભૂલું.

(૫૪)

સંન્યાસી: ત્હેને ખીજેજ દિવસે શાઇસ્તખા ત્હેનું મ્હોટું લશ્કર લઇ અહિં ફરીથી આવ્યો હતો તે વખતે શિવાજીએ વીરતા દાખવી હતી યા નહિ.

કુમાર: અવશ્ય ! અવશ્ય ! એ વીરતા પ્રશંસનીય હતી.

સંન્યાસી: એ સમયે યવનોની સેનામાં કેાઇ હિન્દુ હતા કે ?

કુમાર: ત્હેની મ્હને ખબર નથી.

સંન્યાસી: ત્હારા જાણવામાં કેાઇ નહોતું ?

કુમાર: નહિ.

સંન્યાસી: જ્ય્હારે તું નાગપુર ગયો હતો ત્ય્હારે યવનોએ ફરીથી મ્હડાઇ કરી હતી એ વખતે રજપૂત અને યવન બંને હતા. મહારાજ જય-સિંહને અધિન ક્ષત્રીયસેના હતી અને દિલ્લેરખાને અધિન યવનોસેના. ત્હેમની સ્થામે યુદ્ધ થયું હોત તો હિન્દુસેના લડત અને મરત કે નહિ ?

કુમાર: અવશ્ય મરતજ.

સંન્યાસી: તો પછી હિન્દુ સન્તાનનો વધ થાત યા નહિ ?

કુમાર: થાત તો ત્હેમાં શું ? જે નીચની સાથે રહે તે ગમે તેટલો ઉચ્ચ હોય તો પણ તે નીચ જ છે. તેઓ ધર્મનો ત્યાગ કરી યવનોની સેવામાં પ્રવૃત્ત થયા છે તો પછી ત્હેમને મારવામાં દોષ શો ?

સંન્યાસી: સાચ્યું કહ્યું. પરન્તુ શિવાજી મહારાજની પ્રતિજ્ઞા છે કે બને ત્યાં સુધી આર્ય સન્તાન પર શસ્ત્ર ન ઉગામવું.

કુમાર: શું મહારાજે યવનોનું દાસત્વ સ્વીકારવાની પણ પ્રતિજ્ઞા લીધી છે કે ?

સંન્યાસી: એ દાસત્વ તો નામ માત્રનું છે. તેઓ હિન્દુઓ સાથેનું યુદ્ધ નિવારવા તથા જયસિંહને યવનોની સેવાથી વિમુખ થવાની શિક્ષા આપવાને ત્હેમને જઈ મળ્યા છે.

કુમાર: ત્યારે શું ત્હમારી સૌની સમ્મતીથી મહારાજે આ કાર્ય કયું છે ?

(૫૫)

સંન્યાસી: હા. કદાપિ મહાગજ યુદ્ધ કરત તો ઘણા આર્ય સન્તાનો માર્યા જત અથવા તો મહારાષ્ટ્રની સ્વતંત્રતાનો લોપ થાત. આમ કરવાથી એક તો વિકટ યુદ્ધ બંધ થયું અને ખીજું મહારાષ્ટ્રને કોઈ જતની હાનિ થઈ નથી.

કુમાર: નિસ્સન્દેહ ! મહારી અજ્ઞાનતા હવે દૂર થઈ હવે આપ કયા જવાના છો ?

સંન્યાસી: હું યવનોનો જરાય વિશ્વાસ નથી કરતો. શિવાજીને ખીજપુરના નવાજ સાથે મળી ગયો જોઈ. ઔરંગઝેબ પોતાનો અધિકાર જમાવવાને કદાચ સૈન્ય મોકલે. એની તપાસમા જઈશ.

કુમાર: અને પાછા ક્યારે આવશે ?

સંન્યાસી: તે ચોક્કસ કહી શકતો નથી.

આટલું કહી ચન્દ્રશેખરબાબા એક બાજુ ચાલ્યા ગયા. કુમાર પણ થોડીવાર પછી પોતાના નિવાસસ્થાને ગયો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

કેદની ખખર.

એક યુવક પોતાની શય્યા પર પડ્યો પડ્યો રૂદ્ધ કરતો હતો. એના નયનોમાથી અવિરલ જલધારા વહી

રહી હતી. પાદક ! આ યુવક કેણુ હતો અને એકાંતમા શા માટે રૂદ્ધ કરતો હતો ? એનું વિશાળ લલાટ તો આપણે કદીક દીઠું હતું. એ આનનઆહુ તેજસ્વી વીર યુવકને આપણે જરૂર કચ્છાંક નિરખ્યો છે. હા. નાગપુરમાં પ્રભાતના પ્રમોદ વનમા ! પ્રભાતના પ્રાસાદમાં ! શાષ્ટસ્ત્રામાં સાથે ચુદ્ધ કરતાં એ એનો દાઢો છે. એને ચન્દ્રશેખરબાબાની સાથે અનેકવાર વાર્તાલાપ કરતાં દાઢો છે. કુમાર વીર, ધીર, ગમ્ભીર તથા સાહસી હોવા છતાં તે રૂદ્ધ શા માટે કરતો હતો ? શું પ્રભાતના વિયોગને લીધે ?

વિયોગની આગ મહા ભયંકર હોય છે. જેના હૃદયમા એ પ્રકટે છે ત્હેને એ ખુઝાવવી મુશ્કેલ થઈ પડે છે. શરીર પીત્તવર્ણુ થઈ જાય છે. રૂધીર સુકાઈ જાય છે અને મનુષ્ય હાડપિંજરવત બને છે.

થોડી ક્ષણ પર્યાંત કુમાર આ દશામાં વિચાર કરતો બેસી રહ્યો. પછીથી તે ઉઠ્યો અને સજ્જ થઈને અશ્વારુઢ થઈ પૂના તરફ પ્રયાણ કર્યું. પોતાને કચ્છાં જવું હતું અને પોતે કચ્છાં જતો હતો એનું ભાન કુમારને લેશ પણ ન હતું. અશ્વ સુપચાપ પૂરપાટ ચાલ્યો જતો હતો.

“પ્રભાત સાથે મીલન થશે યા નહિ ! પ્રભુ ! દયા કરી મ્હને મ્હારી પ્રભાત મેળવી આપજો. પ્રભાત અવશ્ય મ્હારા વિચાર કરતીજ બેઠી હશે. કદાચ રૂદ્ધ કરતી હશે તેનું દ્વાર બંધ હશે તો હું શું કરીશ ? હું આવ્યો છું એની ખખર એને કેવી રીતે પડશે ? ત્હેને હું કેવી રીતે મળાશ ? કદાચ તે ત્હાં ન હોય તો હું એને કચ્છાં શોધીશ ? કદાચ એના પિતાને

(૫૭)

ખબર પડે તો મ્હને પકડી લેઈ મ્હાં અપમાન કરે તો ! ” ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના તરંગો ઉઠાળતો કુમાર ચાલ્યો જતો હતો. થોડે દૂર ગયા બાદ કુમારે અશ્વને વધુ ત્વરિત ગતિએ દોડાવ્યો.

પૂના હવે બહુજ નિકટ હતું. સહામેથી કેટલાક સીપાઈઓ આવતા કુમારની નજરે પડ્યા. એ સૌ કુમારને જોતાંજ ત્હેના તરફ દોડી આવ્યા અને સૌએ કુમારને નમન કર્યું.

કુમાર: મ્હેં સાંભળ્યું હતું કે ત્હમે સૌ શિવાજી મહારાજની સાથે દિલ્હી ગયા હતા અને અહિં ક્યાંથી ?

એક સિપાઈ: અમે ત્યાંથીજ પાછા ફરીએ છીએ.

કુમાર: શી માટે ?

સિપાઈ: ઔરંગઝેબે શિવાજી મહારાજને કેદ કર્યા છે.

આ સમાચાર સાંભળતાંજ કુમારનું હૃદય વેગપૂર્વક ધબકારા કરવા લાગ્યું. ત્હેની આંખો રક્તવર્ણ થઈ ગઈ. મુખમાથી અગ્નિ ઝરવા લાગ્યો. એક વાર તે પ્રભાતને વિસરી ગયો. ત્હેણે તત્કાલ અમકાવી કહ્યું: શું શિવાજી મહારાજ ગિરફતાર થયા છે ? ત્હમે એ હકીકત સાંભળવા છતાંએ ત્હમે જીવો છો ? ધિક્કાર ! ત્હમારી વિરતાને ધિક્કાર હજો ! ત્હમારું જીવતર ધૂળ છે ! મહારાષ્ટ્રીય વીર હોવા છતાંએ ત્હમને મરતાં ન આવડ્યું ? આર્યવીરોના યશનો ઉદ્ધાર કરતાં ત્હમને નહોતું આવડતું ? કદાચ ત્હમે હિન્દુ ન હોત મહારાષ્ટ્રદેશીય વીર ન હોત તો અત્યારે હું ત્હમારા સૌના રાઇ રાઇ જેવડા દુકડા કરી નાખત: શિવાજી મહારાજના અનુચર ન હોત તો અત્યારે આ પૃથ્વી ઉપર હયાત ન હોત.

સિપાઈ: (હાથ જોડીને, કંપીને) મહારાજ ! શિવાજી મહારાજની આજ્ઞાથીજ અમે પાછા ફર્યા. તેઓ પોતે યુક્તિપૂર્વક શાંત છુટીને આવશે. કુમાર ! આજ લગી અમે શિવાજી મહારાજની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન નથી કર્યું: એટલે આ વખતે પણ ન કરી શક્યા.

(૫૮)

કુમાર: તહે સૌ આટલાજ છો કે ?

સિપાઈ: જી ના. બીજા લોકો પાછળ આવે છે.

આટલી વાતચિત પછી કુમારે અશ્વને દોડાવી મુક્યો. હવે પૂનાનો માર્ગ મૂકી તે બીજે માર્ગે જતો હતો.

x x x x

દિલ્હીની ચારે બાજુએ સખ્ત પહેરો હતો. પ્રત્યેક ફાટક પર અસંખ્ય સિપાઈઓ નજરે પડતા. રાત બહુ વીતી ન હતી ફાટક બંધ થવાને થોડી ક્ષણનીજ વાર હતી. તે બંધ થયા પછી ખહારનું માણસ અંદર અગર તે અંદરનો માણસ ખહાર જઈ શકે તેમ ન હતું.

કુમારે પહેરેગીરો તરફ દુર્લક્ષ્ય કરી અંદર પ્રવેશ કર્યો. પહેરેગીરોએ તહેને રોક્યો અને પૂછ્યું. ‘તું કોણ છે ?’ કુમાર તહેનો ઉત્તર ન આપતાં આગળ ચાલ્યો. આ જોઈ એક સિપાઈ ગુસ્સે થઈ ગાળો દેતો તહેના તરફ ધસ્યો. કુમારે તલવારથી તહેવું મસ્તક ઘટ્ટી જીદુ કરી નાખ્યું. આ જોઈને બીજા સિપાઈઓ કુમાર ઉપર તુટી પડ્યા, અને ઘેર યુદ્ધ મચી રહ્યું. કુમાર વિદ્યુત્ વેગે યવનનો સંકાર કરવા લાગ્યો. લગભગ પચાસ યવન સિપાઈઓ હતા. આખા દિલ્હીમાં કોલાહલ મચી રહ્યો. આ હકીકતની શિવાજીને પણ ખબર પડી.

કુમાર એટલી ત્વરાથી ધા કરતો અને દાવ બદલતો કે એકાદ યવન સિપાઈ એક ઝપાટે તલવારને ભેટી પડતો કુમારની આ વીરતા જોઈ યવન સિપાઈઓ ગભરાઈ ગયા. લગભગ વીસ યવન સિપાઈઓ કપાઈ મૃવા. કુમાર હવે થાકી ગયો હતો. તહેનામા પૂરતી સ્ફુર્તિ ન રહી. તહેને પણ ધા પડ્યા હતા. અશ્વના શરીરમાંથી પણ રક્તની ધારા વહ્યા કરતી હતી. શરીર રક્તથી તરબોળ થઈ ગયું હતું. આખરે તે અચેત થઈ પૃથ્વી પર પડ્યો. સર્વ મુગલ સિપાઈઓ એની પાસે દોડી આબ્યા. કુમાર અચેત બન્યો હતો: મરણ પામ્યો ન હતો. તે તુરત જ સચેત બની ઉભો થયો,

(૫૯)

પરન્તુ પાછો મુઝા ખાઈ જમીન પર પટકાઈ પડ્યો. કોઈએ કહ્યું: “એને મારી રાઈ રાઈ જેવડા ઢુકડા કરી નાંખો.” કોઈએ કહ્યું. “એને ઢેદ કરી બાદશાહની પાસે લઈ ચાલો-” કોઈએ તરવાર ઉઠાવી, તો કોઈએ બાલો ઉઠાવ્યો. આખરે સૌ એકમતે ત્રેને જીવતો જ બાદશાહની પાસે લઈ જવાને સંમત થયા.

અત્યાર સુધીમા તો અહિં અમંખ્ય માણસો એકત્ર થયાં હતાં. કોઈએ કહ્યું: “હજી તો આ છોકરું છે પણ મહાવીર છે.” કોઈએ કહ્યું: “તે મરી ગયો.” કોઈ બોલ્યું “એ જીવે છે.” કોઈએ કહ્યું: “અત્યંત સુંદર છે.” કોઈ બોલ્યું “એ શિવાજીનો કોઈ સિપાઈ હશે.” સૌ પોતપોતાના તર્કવિતર્ક રજુ કરતા હતા.

સમસ્ત ઈલ્હીમાં આ હકીકતની ખબર ફેલાઈ ગઈ એટલે ચારે તરફથી લોકોએ વીર યુવક કુમારને જોવા આવવા લાગ્યાં. ત્યાં બીડ એટલી સખ્ત જમી કે ત્રેમાંથી બહાર નીકળવું અશક્ય હતું. સિપાઈઓ લોકોને વિખેરવા લાગ્યા છતાં એ બીડ ઓછી ન થઈ. એક જતા દસ માણસો આવતા. આખરે યવન સિપાઈઓ અચેત અને રક્તથી તરબોળ કુમારને પાલખીમા નાંખી બાદશાહ પાસે લઈ ચાલ્યા.

—♦♦♦♦♦—

ॐ

નીકળતો, તો તે મુસલમાન થઇનેજઃ અન્યથા તે કારાગારમાંથી બહાર નીકળવા પામતો જ નહિ.

આજ મહાવીર મહારાષ્ટ્ર તિલક, નરકેસરી, ઔરંગઝેબને ત્યાં બંદીવાન હતો. એના શરીર પર જ્યાં ત્યાં મલમપટ્ટા લગાવેલા હતા. ચન્દ્ર સમું ચમકતું શરીર ડાઘા ડાઘા વાળું જણાતું હતું. તે મહામુશ્કેલીએ એ ચાર ડગલા ચાલતો. ત્રેતું શરીર બહુજ દુર્બળ બન્યું હતું: પરંતુ હૃદયની દૃઢતા તથા સાહસ પ્રથમ કરતાં વધારે મજબૂત બન્યા હતાં.

એના ભોજન વગેરેનો પ્રબંધ એક રાજપૂતને સોંપવામાં આવ્યો હતો. કોઈ કોઈવાર જયસિંહ પણ તેની ખબર લીધા કરતો, પરંતુ કુમાર ત્હેની સાથે કાંઈ બોલતો નહિ: ત્હેના રહામે મીઠ પણ માંડતો નહિ. જે રાજપૂત કુમારના ભોજન વગેરેનો પ્રબંધ કરતો હતો. તે સજ્જન જણાતો હતો. એનું નામ ભૈરવસિંહ હતું. કુમાર ભોજનમાં કેવળ દૂધ અને ફળ જ લેતો. કારાગૃહની ચારે કોર શસ્ત્રધારી સિપાઈઓ પહેરે દેતા ફરતા હતા. ભૈરવસિંહને કુમારની સાથે બોલવાની આજ્ઞા ન હતી. તે મુંગાની માફક આવતો અને ભોજન મૂકી આવ્યો જતો. કોઈ કોઈ વાર ત્હેની સાથે એક બીજો માણસ પણ આવતો. તે કુમારના ધા ઉપર મલમપટ્ટા કરીને રસ્તે પડતો.

આ પ્રમાણે ફેટલાક દિવસો વીલ્યા. હવે કુમારને સંપૂર્ણ આરામ થયો હતો. પ્રથમતું બળ લેનામાં આવ્યું હતું: નવો ઉત્સાહ અને નવી

આશાનો સંચાર થયો હતો: પરંતુ કોઇ કોઇ વાર તે ચિન્તામય બનતો.

આજે કુમાર શય્યા પર ઉઠીને બેઠો હતો. પ્રાતઃકાળનો શિતળ મન્દ પવન મનને પ્રકૃલિત કરતો હતો. કુમાર કોઇ ગંભિર વિચારસાગરમાં ડુબી ગયો હતો. અને આ સ્થિતિમાં બેસી રહેતાં દસ વાગી ગયા. સૂર્ય પણ આકાશમાં ઉંચે આવ્યો હતો. એટલામાં ભૈરવસિંહ બારણું ખોલી અંદર આવ્યો અને દૂધ તથા ફળફળાદી મૂકીને પાંછો કરતો હતો: કુમારે ત્હને રોકીને પૂછ્યું:,, બાપ ! મહારી એક વાત સાંભળીશકે ? ”

ભૈરવ ઉભો થયો અને બોલ્યો, “ ત્હમારે શું કહેવું છે ? ”

કુમાર: શું તું રાજપુત છે !

ભૈરવ: જી હા.

કુમાર: તો પછી યવનોતું દાસત્વ શા માટે સ્વીકાર્યું છે ?

ભૈરવ: મહારાજ ! જો હું ન હોત તો ત્હમે અત્યાર સુધીમાં ત્હમારા ધર્મથી વિમુખ થયા હોત ” આટલું કહીને ભૈરવ બારણું બંધ કરી ચાલ્યો ગયો.

કુમારને કેદ કરવામાં આવ્યો હતો એ સ્થળ સાધારણ કેદખાનું નહોતું. પરંતુ એક સુંદર વિશાળ ભુવન હતું. ત્હમાં અનેક ઓરડીઓ હતી. કુમાર ત્યાંથી બીજી ઓરડીમાં ગયો. અને હાથ મ્હોં વગેરે ધોષ જમવા બેઠો. ભોજન કરી રહ્યા બાદ તે અનેક પ્રકારના તરંગો કરતો ઓરડીમાં આંટા દેવા લાગ્યો. “ ભૈરવસિંહને હું રાજપુત કહું, યવનોનો દાસ કહું કે ધર્મબ્રષ્ટ હિન્દુ સ્હમણું ? તે જરાયે બોલતો નથી. મુંગાની માફક આવીને તે ચાલ્યો જાય છે. દુષ્ટો મહારી સાથે રમત કરી રહ્યા છે. વારંવાર મ્હને કતલ કરવાની ધમકી આપવામાં આવે છે. કોઇ કહે છે કે ઇસ્લામ ધર્મનો સ્વીકાર કરી લ્યો. કોઇ કહે છે કે ઉમદા કુદ્દૅબમાં ત્હમારું લગ્ન થશે. અરે દુષ્ટો ! મ્હને ડરાવીને ત્હમને શો લાભ થવાનો છે ? શું હું ધર્મથી વિમુખ થઈશ ? ત્હમારા કહેવાથી હું ઇસ્લામનો અંગીકાર કરીશ ? હું શું મ્હોતથી

૩૩' હું ? હું એકવાર મરી રહ્યો હતો. શરીરમાંથી ઘણું લોહી વહી ગયું હતું. ઉઠવાનીયે શક્તિ ન હતી. પરંતુ ન મર્યો. અવસર પ્રાપ્ત થશે અને ભવાનીની કૃપા હશે. ચન્દ્રશેખર બાબાની વાત સામ્યી પડશે તો જરૂર હું આ બન્દીખાનામાંથી નીકળી જઈશ અને મહારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરીશ. મહને લહમને મુસલમાન બનાવશે ? શું મહને ચાંડાલ કરતાંયે નીચ સહમજ્જે છે ? ચાંડાલ પણ ધર્મને ખાતર મરી રીટે છે. હું જયસિંહ નથી. નથી યશવંત—

એટલામાં કેદખાનાની ઓરડીનું દ્વાર ખુલ્લું અને કેટલાક મુસલમાનોએ પ્રવેશ કર્યો. કુમારે હસીને કહ્યું. “હું મરવાને આવું કે ? ”

એક સિપાઈ: મૌલાના સાહેબ આવે છે.

બીજો સિપાઈ: ખુદ બાદશાહ આલમગીર પણ સાથે છે ?

એટલામાં બાદશાહ અને એક મૌલાના દાખલ થયા અને પોતાના બિઠાવેલાં આસને જઈ બેઠા. કુમાર શાન્ત બેસી રહ્યો. ઔરંગઝેબ કુમારને તદ્દન બેદિફર અને નિડર જોઈ ખૂબ ગુસ્સે થયો.

ઔરંગઝેબ: ઓ નાલાયક ! તું જાણતો નથી કે હું કોણ છું ?

કુમાર: આપ દિલ્હીના બાદશાહ છો.

ઔરંગઃ દિલ્હીનો શા માટે, સારા હિન્દુસ્તાનનો.

કુમાર: પણ મહારાષ્ટ્રના નહિ.

ઔરંગઃ રાજ જ અમારે ત્યાં કેદ છે તો પછી મહારાષ્ટ્ર મહારા કબજામાં કેમ નહિ ?

કુમાર: એક શિવાજીના કેદ થયાથી શું વળ્યું ?

મૌલાના: કુમાર ! હું કહું તે ધ્યાનપૂર્વક સાંભળ. હું કહું તે બરાબર સહમજ્જવાનો યત્ન કરજે.

કુમાર: બહુ સાહે. કહેા.

મૌલાના: તું બહાદુર સિપાઇ છે. અમે તહારી હત્યા કરવા માગતા નથી.

કુમાર: તો મહેને મુક્ત કરો.

મૌલાના: તું ઇસ્લામ મંજૂરનો સ્વીકાર કર અને ઐશઆરામમાં જિંદગી ગુજાર એવી અમારા અંતરની અભિલાષા છે.

કુમાર: એવા ઐશઆરામથી લાલ શો? જિંદગી થોડા દિવસની છે તો પછી ધર્મબ્રષ્ટ શાને થાઉં?

મૌલાના: તહને શાહી લશ્કરનો સિપાહસાલાર બનાવવામાં આવશે.

કુમાર: હું પ્રાણાન્તે પણ ઇસ્લામનો સ્વીકાર નહિ કરી શકું.

મૌલાના: તહારી વીરતા, સુંદરતા જોઇ તહને મારતાં દિલ ખટકે છે. એટલા માટેજ કહું છું કે જીવ ન કર.

કુમાર: હું એક વાર નહિ પરંતુ અનેક વાર તહમારી વાતનો ઇન્કાર કરું છું.

મૌલાના: તારે તું મરવાજ ઇચ્છે છે? હું હજુય કહું છું કે જીવ કરવી ઇષ્ટ નથી. જલ્લાદને હાથે મરવા કરતા મહારી વાતનો સ્વીકાર કરી લે.

કુમાર: હું જલ્લાદને હાથે મરવા તૈયાર છું.

મૌલાના: વાહરે ધર્મન્યુસ્ત હિન્દુ! તહને ખમર નથી કે આવી જીવ કરતાં ફેટલાય હિન્દુઓની કતલ થઇ છે?

કુમાર: હું બધુંય જાણું છું.

મૌલાના: તારે શો જવાબ આપે છે.

કુમાર: હું પણ કતલ થવા માગું છું.

ઔરંગઃ સહમજી લેજો. હવે તું કેમ રીતે બચી શકશે નહિ. મહે તહને જોરજુલમથી મુસલમાન બનાવવાનું ઇષ્ટ ધાર્યું ન હોતું. જ્યારે તું ધાયલ હતો, બળહીન હતો તારે એક હિન્દુ મારફત તહને ખોરાક મળતો. હવે તું કબુલ નહિ થાય તો લોખંડના પિંજરામાં બંધ કરી બહીથી મારી નંખાવીશ.

(૧૪)

કુમાર: આપ ફૂલ મૂખત્યાર છો. આપની ઇચ્છાનુસાર વર્તી શકો છો.

ઔરંગ: તું તદ્દન બેશિક્કર છે.

કુમાર: હું મહારાષ્ટ્રનો વતની છું.

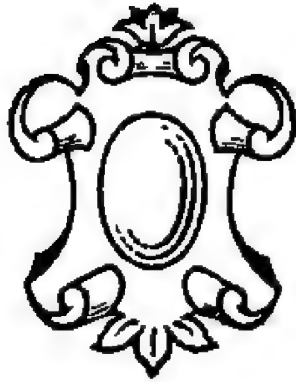
ઔરંગ: કાલે ત્હારી હિમ્મતની પરીક્ષા થશે જલ્લાદતું ખુની ખંજર ત્હારી ગર્દન પર ઝડપશે. ત્યારે ત્હારી હિમ્મત બેધ જશે.

કુમાર: બલે ત્યારે.

મૌલાના: (ગુસ્સે થઇ) વાર, હવે ધ્યાન રાખજો. ત્હારી હાલત શી થાય છે તે જોજો. આજ તો જલસો છે એટલે કાંઈ થઇ શકે નહિ. પરંતુ કાલે ત્હારી કતલ કરવામાં આવશે.

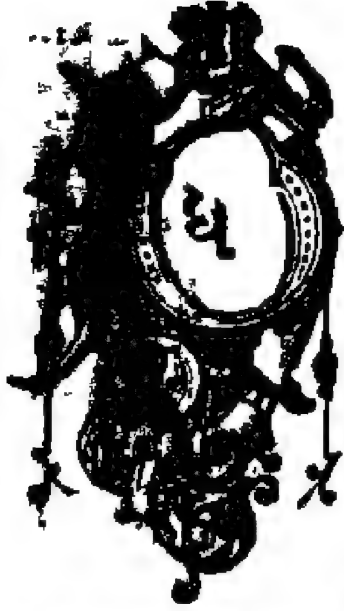
કુમાર: હું એથી નથી ડરતો.

પાદશાહ વગેરે ક્રોધમાં ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. અને દ્વાર બંધ થયું. કુમાર એકલો રહ્યો. થોડી ક્ષણ બાદ ત્યાં શાન્તિ છવાઇ રહી.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

ચિંતા.

મું શું કોઈના કહેવાથી છુટે ! શું ધર્મ કરતાં તલવાર, અધિક બળશાળી છે ? શું જીવન ધર્મ કરતાં શ્રેષ્ઠ છે ? સંકટ સમયમાં જ ધર્મની પરીક્ષા થાય છે. મરવાનું તો સૌને છે. આજે મરે કે કાલે. દુઃખમાં મરે કે સુખમાં, તલવારથી મરે કે બર્છીથી ધરમાં મરે કે વનમાં. પરંતુ મરવાનું તો સૌના બાવ્યમાં નિર્માયલું જ છે. હું ધર્મબ્રષ્ટ થાઉં તો પતીત બનું. આજ દિન સુધી પાળતો આવ્યો તે ધર્મ જતાં, સર્વ નષ્ટ થાય. અન્ય જીવનમાં નીચ ચોનિમાં જન્મ લેવો પડે. નીચ બનું પાપી કહેવાઉં. કર્તવ્ય વિમુખ બનું. ધન્ય ! દયા કરજો ! દુર્ગામા ! સાહસ આપજો. ભવાની માતા ! મીરજ, દદતા આપજો. જેથી હું મ્હારા કર્તવ્યનું, ધર્મનું બલિદાન ન આપું. મરી જાઉં, કતલ થાઉં પરંતુ બુદ્ધિહીન ન થાઉં. હિન્દુધર્મથી વિમુખ ન થાઉં. માતા ! સંકટમાં સાહસ દે, હૃદયમાં દદતા દે. જ્ઞાન દે, સુબુદ્ધિ દે. માતા ! હું મૃત્યુથી નથી ડરતો. જલ્લાદના ખુની ખંજરથી નથી ડરતો. બહુકતી આગમાં ઝંપલાવી પડવામાંયે નથી ડરતો. ડરું છું કેવળ એજ વસ્તુથી અને તે ધર્મ. હું ધર્મબ્રષ્ટ થવાની શંકાથીયે ડરું છું. કાલે હું મૃત્યુને અવશ્ય ભેટીશ. આજનો દિવસ આ પૃથ્વી ઉપર મ્હારો છેલ્લો દિવસ છે. કાલે હું સંસારમાંથી વિદાય થઈશ. હા ! કાલનો દિવસ મ્હારે માટે અશુભ છે. નહિ, નહિ, એમ શા માટે ? કાલનો દિવસ મ્હારે માટે મહાશુભ છે.

“ કાલે હું ધર્મરૂપી નૌકા પર આરૂઢ થઈ ભવસાગર પાર તરીશ. કાલે હું સાહસનું અખંડ મૂળ ધારણ કરી ધર્મરૂપી વૃક્ષ પર ચઢી સ્વર્ગ રૂપી ફળ પ્રાપ્ત કરીશ. કાલે નાશવન્ત શરીરનો ત્યાગ કરી અવિનાશીની પાસે પહોંચીશ. કાલનો દિવસ મ્હારે માટે અપાર આનન્દનો છે. આજે

યવનોનો જલસો છે. યવનોએ શિવાજી મહારાજને કેદ કર્યા એનો આનન્દોત્સવ છે. ” આટલું બોલતાં બોલતાં એકાએક કુમારનું હૃદય કંપવા લાગ્યું. આંખે અંધારાં આવ્યાં. કંઠ સૂકાઈ ગયો. તે રૂદન કરવા લાગ્યો.

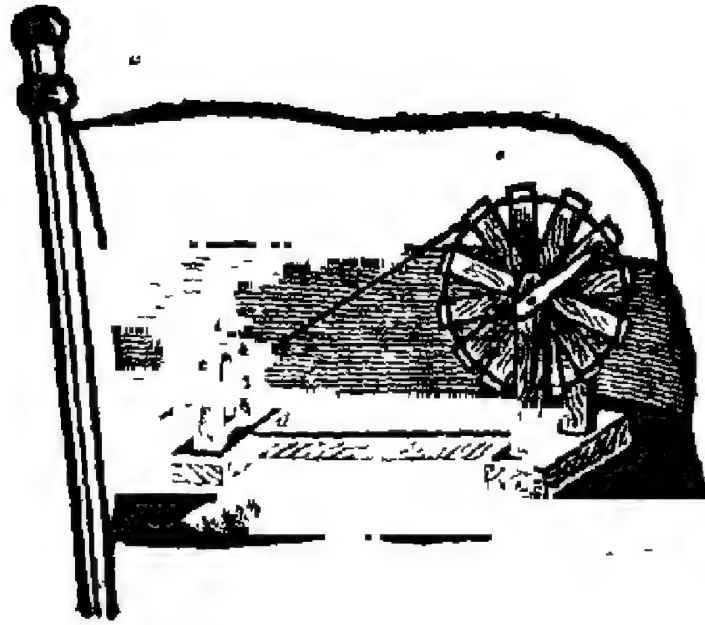
એને રૂદન કરવાનું શું કારણ હતું ? એનું હૃદય બાળકના હૃદય કરતાં યે નરમ શાથી બન્યું હશે ? પ્રાણ બચતે લીધે તો નહિ ? અત્યાર સુધી મરવાને તત્પર હતો તે હવે પ્રાણ બચાવી રહે શા માટે ? શું એ દેશને કાળે રડતો હતો ? એનામાં ઉદ્વેગ, શોક, કષ્ટ તથા વ્યાકુળતાનો સંચાર ક્યાંથી થયો ? શું એ પ્રભાતના નામ સ્મરણથી રડતો હતો ? હા. એમ જ હતું.

એના હૃદયપટ પર પ્રભાતનું ચન્દ્રાનન પ્રતિબિંબિત ન થયું હોય તો એનું મૃત્યુ સુખપૂર્વક થાતઃ એને રૂદન કરવાનો અવસર ન આવતઃ એનાં નેત્ર અશ્રુપૂર્ણ ન થાતઃ એનું હૃદય વિચ્છેદન ન બનત.

“ પ્રભાત ! હું તો હવે કાલે આ દુનિયામાંથી વિદાય લઈશ. હવે મહારં ને ત્હારં મિલન નહિ થાય. મહારં હાડકું યે ત્હારા હાથમાં નહિ આવે. હું ક્યાં મર્યો એનીએ કદાચ ત્હને ખબર નહિ પડે. કાલે હું મૃત્યુને ભેટીશ. મ્હને મહારા મૃત્યુ માટે જરાયે અફસોસ નથી. પરંતુ તું કેમ જીવિત રહીશ એની ફિકર થાય છે. તું પાગલ બની જઈશ. પ્રિય પ્રભાત ! મૃત્યુ પહેલાં છેલ્લી વારનું ત્હારા મુખચન્દ્રનું દર્શન પણ નહિ કરી શકું. ચારે તરફ યમદૂત જેવા સિપાઈ ખુલ્લી તરવારે પહેરે દબ રહ્યા છે. બહાલી ! ત્હારા હૃદયને હવે તું વારજો. મહારો ખ્યાલ ત્હારા હૃદયમાંથી દૂર કરજો. મહારે કાળે ચિન્તા અગર શોક ન કરીશ. હવે હું આ સંસારમાં નહિ રહું. મહારા મૃત્યુ સમયે તું મ્હને નહિ જોઈ શકે. આપણે હવે પરલોકમાં મળીશું. તું નાહક ત્હારા પ્રાણ ન ગુમાવીશ. તું પવિત્ર, ગુણશાળી, અને સુશીલા છે. પરંતુ ત્હારં નશીબ ફૂટેલું છે. તું કાલે વિધવા બનીશ. તું આ સંસારમાં પતિનું સુખ નહિ બાળે. પતિનું સુખ ત્હારા બાળ્યમાં

(૬૭)

નિર્માયું નહોતું. ત્યારે કાળે સંસારની સર્વ વસ્તુઓ, સર્વ સુખ હતાં નહતાં થઈ ગયાં. ત્યારે ૩૫ યૌવન વ્યર્થ થયું. બિધ્યની આશા લતા સુકાઈ ગઈ. જનવરની માથક મહારો વધ કરશે એટલુંજ મહેને દુઃખ છેઃ હહતાં મરત તો ઉત્તમ મૃત્યુ લેખાત. હાય ! મહારી ઉપર સ્નેહ રાખી તું હસાઈ પડી. ” આ પ્રકારની અનેક વિચાર માળાઓ ગૂંથતો કુમાર રૂદ્ધ કરતો હતો, સિપાઈઓ સ્થમજતા હતા કે એ મૃત્યુભયથી રડતો હતો.

પ્રકરણ. ૧૬ સુ'

સ્રીનું સાહસ.

જ્યા રે કોઈ સંકટ આવવાનું હોય છે ત્યારે અવશ્ય કાંઈને કાંઈ અમંગળ ઘટના બને છે. આંખનું ફરકવું, હૃદયનું કંપવું, અકસ્માત હૃદયનું વ્યાકુળ થવું, ઇત્યાદિ અનેક કુલક્ષણો થાય છે. ઉપરિચિત થનાર વિપત્તિ કાંઈને કાંઈ સંકેત પહેલાં કરી જાય છે.

આજ કેટલાયે દિવસો થયાં પ્રભાતનું હૃદય વ્યાકુળ થઈ રહ્યું હતું. તે ભયંકર સ્વપ્નો જોતી. સ્વપ્નામાં કોઈવાર તે પોતાને વિધવા બનેલી, કોઈવાર પ્રજ્વલિત ચિતા પર ચઢેલી, કોઈવાર પોતાના પતિના કપાયેલા મસ્તકને આલિંગન કરતી જોતી. આવા અનેક પ્રકારનાં ભયંકર સ્વપ્નો તે જોતી.

“કુમાર હમણાથી કેમ આવતો નથી? ઘણા દિવસ થયા. શું તે સંકટમાં સપડાયો હશે? અથવા યુદ્ધમાં વીરમૃત્યુ સાપડ્યું હશે? તે બીમાર હશે કે જખ્મી? રાયગઢમાં હશે કે સિંહગઢમાં?” આવી અનેક પ્રકારની ચિન્તામાં દિવસો વીતાવતી.

તે નિયમાનુસાર પ્રમોદવનમાં આવતી: પરંતુ ત્યાં દિલ સ્થિર રહેતું નહિ. સદા કુમારની ચિન્તાઓ તેના મનને ઘેરી રહેતી: અને બેધાર રૂદન કરતી: તે અશ્રુધારાએ અંતરમાં પ્રકટેલો અગ્નિ પુઝાવવા યત્ન કરતી: પરંતુ એ વિરહનાં આસૂ, જલનું કાર્ય ન કરતાં ધીનું કાર્ય કરતાં.

કોઈ કોઈવાર તે ફાટક આગળ જઈ વિસ્તૃત મેદાન તરફ જોવા કરતી. દૂરથી કોઈ અશ્વારોહી આવતો નજરે પડતો, તો ત્હેનું હૃદય બચ્ચ બનતું. આશા નિરાશાનું ઘેર ચુદ્ધ મચતું. આવતા અશ્વારોહીની ગતિ બીજી દિશા તરફ થતાં ત્હેના હૃદયમાં ચીરા પડતા.

આજે ય તે સખિયોની સાથે ફાટક પાસે ઉભી હતી. ચારે તરફ શાન્તિ છવાઇ રહી હતી. આજ પદ્મ સિંહગઢ જઈને કુમારની બાતમી લાવવાની હતી. સહસા, પ્રભાતના કાનમાં કોઈની ધીમા અવાજે થતી વાત-ચીત ત્રેણે પદ્મએ સાંભળી. ત્રેણે જોયું તો એ પુરૂષો પ્રભાત સાથે વાત કરતા હતા. એમની વાત ઉપરથી તેઓ શિવાજીના હિતેચ્છુ હતા એમ જણાયું. પદ્મ, કુમારના સમાચાર મેળવવાની આશાએ ત્રેમની પાસે ગઈ. એ ય પુરૂષોમાં એકને સંન્યાસીના વેશમાં જોઈ પદ્મએ ફંડવત્ કર્યા. એ સંન્યાસી આપણા પૂર્વ પરિચિત ગુરુ ચન્દ્રશેખર હતા. પદ્મએ પૂછ્યું. “ મહારાજ, મહેં સાંભળ્યું છે કે શિવાજી મહારાજ કેદ થયા છે. આ હકીકત સાચી છે ? ”

સંન્યાસી: હા.

પદ્મ: એમને મુક્ત કરવાનો પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે કે નહિ ?

સંન્યાસી: આવી વાતો સ્ત્રીઓએ જાણવાની શી જરૂર ?

પદ્મ: કદાપી અવસર આવે તો શું મહારાજ રમણીઓ યુદ્ધમાં જતાં પાછી પડશે ?

સંન્યાસી: નહિ. હજી એ સમય આવવાને વિલંબ છે.

પદ્મ: વાર. એમને મુક્ત કરવાનો પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે નહિ ?

સંન્યાસી: શિવાજી પોતાની દક્ષતાથીજ મુક્ત થઈ આવશે. પરંતુ એક ખીજો વીર પણ કેદ થયો છે: એને છોડાવવાની વ્યવસ્થા થઈ રહી છે.

પદ્મ: એ વીર પુરૂષ કોણ છે ?

સંન્યાસી: એનું નામ જગદીશ છે.

પદ્મ: તેઓ શાથી કેદ થયા ?

સંન્યાસી: શિવાજી મહારાજના કેદ થયાના સમાચાર સાંભળી તેઓ દિલ્હી ચાલ્યા ગયા. ત્યાં અસંખ્ય યવનોનો ભેટો થતાં ત્રેમની સાથે મારા-મારી થઈ. કુમારે કેટલાયે યવનોને જી પીતા કરી દીધા: પરંતુ તેના શરીર પર અસંખ્ય ધા પડ્યા હોવાથી આખરે કેદ થયો.

(૭૦)

પદ્મઃ એણે સાહસ કરવાની આવશ્યકતા ન હતી.

સંન્યાસીઃ સામ્યા દેશવીરોના રક્તમાં જ એવો ગુણ હોય છે કે મૃત્યુની પરવા ન કરતાં અતિ વિકટ કાર્ય કરવામાં યે જંપલાવે છે.

આટલી વાતચિત બાદ પદ્મ પાછી ફરી. સંન્યાસી પણ પોતાના માર્ગે પાછા વળ્યા. પદ્મ ત્યાંથી પ્રમોદવનમાં આવીઃ પરન્તુ એક દૃશ્ય જોઈ ને ગભરાઈ ગઈ. પ્રભાત મૂર્ચ્છિત થઈ પૃથ્વી પર પડી હતીઃ અને સર્વ સખિયો તહેને સતેજ કરવાનો યત્ન કરતી હતી. પદ્મ ત્યાં દોડી ગઈ અને સખિયોની મદદથી તહેના લુપ્તમાં લઈ ગઈ.

કેટલીક ક્ષણ બાદ પ્રભાતને જ્ઞાન આવ્યું. તે બડબડવા લાગીઃ “પ્રિયતમ ! આ અભાગિનીને લજીને તહેને ક્યાં ચાલ્યા ગયા ? તહેને યવનોના હાથમાં ફસાઈ તમારી અને ધર્મની રક્ષા કેમ કરી શકશે ? હવે હું અભાગિની શું કરીશ ? મહેને અપનાવી લઈ હવે કેમ વિસારે મૂકી. મહેને તમારી સાથે શા માટે ન લેઈ ગયા ? શું હવે મહેને તમારા મુખ-ચન્દ્રના દર્શન નહિ થાય ? શું મહારા આરાધ્યદેવની છબિ ફરીથી નિરખી નહિ શકું ? હાય ! હું અભાગિની છું. હું હવે કેમ જીવી શકીશ ? હૃદયેશ ! હવે શું હું તમારી મધુર વાણી નહિ સાંભળી શકું ? હાય ! સૌ સુખ ક્યાં વિલુપ્ત થઈ ગયાં ? મરતી વેળાયે પ્રિયતમનું મુખ પણ ન જોઈ શકી. હા, દુર્દૈવ ! મહેને સુખની કામના નથીઃ ઐશ્વર્યની ચાહના નથી. મહેને ધનની ઇચ્છા નથીઃ કેવળ એકજ આકાંક્ષા છે અને તે પ્રિયતમના મુખદર્શનની. હું જંગલમાં વસું; ભિખારિણી થાઉં. પરન્તુ પતિનાં દર્શન પામતી રહું. પ્રભુ ! દયા કરજો. મહેને મહોત આપજો જેથી પતિની મૃત્યુવાર્તા મહારે સાંભળવાનું ન રહે. પ્રભુ ! મહારા નાથની રક્ષા કરજો ! હું ત્યારે શરણે છું.”

આટલું બોલતાં તે ફરીથી મુર્ચ્છિત થઈ ધરણી પર ઢળી પડી; અને કેટલાક ઉપચાર બાદ તહેને જ્ઞાન આવ્યું. પદ્મએ કહ્યુંઃ “પ્રભાત ! તું ગભરા નહિ. હું દિલ્હી જઈ હમણાં કુમારને છોડવી લાવું છું.”

(૭૧)

પ્રભાત: એ ત્હારાથી કેમ બનશે ?

પદ્મ: ઇશ્વરકૃપા અને માતા ભવાનીની સહાયતાથી હું બધુંયે કરી શકીશ.

પ્રભાત: હુએ તારી સાથે આવીશ. પ્રિયતમ મુક્ત થશે તો તો ઠીક છે: નહિ તો એમના મુખચન્દ્રનું દર્શન તો થશે.

પદ્મ: ના; એમ નહિ બને. હું એકલીજ જઈશ. ત્હમે અહિંજ રહો.

પ્રભાત: તું ત્યાંથી કચ્હારે પાછી ફરીશ.

પદ્મ: એક બે મહિનામાં જરૂર.

પ્રભાત: બની શકે ત્યાં સૂધી વહેલી આવજો:

આટલી વાતચિત બાદ પદ્મએ પોતાનો વેશ બદલી બાળકનો વેશ પહેર્યો. પ્રભાત તથા સર્વ સખિયો ત્હેનું બદલાયલું રૂપ જોઈ છક થઈ ગઈ.

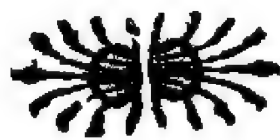
પ્રભાત: વાહ! ત્હે તો સુંદર વેશપલટો કર્યો છે.

પદ્મ: વખત આવતાં તેમ કરવું પડ્યું.

પ્રભાત: સાચ્યું છે: ઇશ્વર ત્હને રહાય થાઓ !

પદ્મ: (હાથ જોડી) પ્રભુ ! દીનગન્ધુ ! ત્હારીજ સાહાય્યની આશાએ હું આવું કઠિન કાર્ય કરવાને કટિબદ્ધ થાઉં છું. માતા દુર્ગા ! રક્ષા કરો ! સાહસ આપો !

આટલું કહી પદ્મ યુવકના વેશમાં અશ્વારૂઢ થઈ અને રાતેજ ત્યાંથી દિશ્હી જવા નીકળી.

પ્રકરણ ૧૭ સું

મદદગાર.

ધ્યા થઇ ચૂકી હતી. એક મુસલમાન ફકીર દિલ્હીની સડકો પર આમતેમ ઘૂમ્યા કરતો હતો. એટલામાં સહામેથી એક બાળકે આવી પૂછ્યું “આપ કોણ છો?”

ફકીર: બાપ ! હું તો ફકીર છું.

બાળક: પણ ત્હમે તો કોઇ પાસે કાંઇ માગતા નથી તેમ બોલતા પણ નથી. એક માર્ગેથી બીજે માર્ગે અને બીજેથી ત્રીજે માર્ગે એમ શ્યાં જ કરો છો.

ફકીર: ફકીરોને ઝાઝું બોલ્યે શો લાભ ? બાપ ! હું મહારી જિંદગી ફક્ત ખુદાની બંદગીમાંજ ગાળું છું.

બાળક: ત્યારે એક જગ્યાએજ કેમ નથી રહેતા ?

ફકીર: મેં સાંભળ્યું છે કે આજે બાદશાહને ત્યાં જલસો છે: એ જોવાને જ હું અહિં આવ્યો છું.

બાળક: (ધ્યાન પૂર્વક જોઇ) મહેં આપને ક’ણક દીઠા હોય એમ લાગે છે.

ફકીર: (ડરીને) દિલ્હીમાં કદાચ જોયો હશે.

બાળક: (હસીને) નહિં. ખુદ પૂનામાં જ મહેં આપને જોયા છે.

ફકીર: (કંપીને સ્વગત) શું આણે મહેં જોળખી કાઢ્યો ? (પ્રકટ) નહિ, નહિ, કદાપિ નહિ.

બાળક: ગભરાશો ના. એક દિવસ ત્હમે એક ઉદ્યાનમાં એક માણસ સાથે વાત કરતા હતા એ યાદ છે કે ?

(૭૩)

ક્રકીર: (બાળક તરફ તીવ્ર દષ્ટિએ જોઈ) તું કોણ છે ? પહેલાં મહને જણાવ: પછી હું બધી હકીકત જણાવીશ.

બાળક: ત્હમે ગભરાશો નહિ. હું ત્હમારો દુશ્મન નથી.

ક્રકીર: તું વીર શિવાજીના કેદ થયાના સમાચાર સાંભળી દુઃખી થઈ હતી એ વીર રમણી તો નથી ને ?

બાળક: અને ત્હમે પણ તે સંન્યાસી નથી ને ?

ક્રકીર: હા. હું એ જ છું.

બાળક: અને હું પણ એજ સ્ત્રી છું. કુમારને મુક્ત કરવાને અહિં આવી છું.

પાંક ! ત્હને જણાવવાની જરૂર નથી કે ક્રકીર તે આપણા પૂર્વ પરિચિત ચન્દ્રશેખરબાબા અને બાલક, તે પદ્મકુમારી છે.

ચન્દ્રશેખરે પૂછ્યું: તું અહિં કેવી રીતે આવી ?

પદ્મકુમારીએ સર્વ હકીકત આદિથી અન્ત સૂઘીની કહી સંભળાવી.

ચન્દ્ર: કુમારને મુક્ત કરવાને કાંઈ ઉપાય યોજ્યો છે ?

પદ્મ: જી ના. ત્હમે કાંઈ વિચાર કર્યો ?

ચન્દ્ર: ના. હજી સૂઘી કાંઈ નહિ.

પદ્મ: ત્હમે અહિં એકલાજ આવ્યા છો ?

ચન્દ્ર: હા, ગઈ કાલે જ હું અહિં આવ્યો છું.

પદ્મ: મહને અહિં આવે ત્રણ દિવસ થયા.

ચન્દ્ર: તું રહે છે ક્યાં ?

પદ્મ: રાત્રિ થતાં ગમે ત્યાં સૂઈ રહું છું. અને આખો દિવસ ફર્યાં કરું છું.

ચન્દ્ર: કાલે બાદશાહને ત્યાં જલસો છે.

(૭૪)

પદ્મ: એ સારો સમય છે.

ચન્દ્ર: હા પરન્તુ કુમારને વિકટ સ્થળે રાખવામાં આવ્યો છે.

પદ્મ: તે ક્યાં આગળ કેદ થયેલ છે ?

ચન્દ્ર: જે મકાનમાં જલસો થવાનો છે તે મકાનમાં તેને પૂરવામાં આવ્યો છે. ચારે તરફ ચોકી પહેરે છે.

પદ્મ: હું પણ ત્યાં મુસલમાન ગાયિકાના વેશમાં જઈશ. અને કોઈ પણ ઉપાયે કુમારને ત્યાં બોલાવીશ: અને અવસર મળતાં તેની સાથે ન્હાસી છૂટીશ. તમે એ વખતે ત્રણ અશ્વ તૈયાર રાખી શકશો ?

ચન્દ્ર: તું પગે ચાલીને આવી છે ?

પદ્મ: નહિ, અશ્વ ઉપર પરન્તુ તેને દિલ્હીની બહાર એક જંગલમાં છૂટો મૂકી દીધો છે.

ચન્દ્ર: મહેં પણ એમજ કયું છે.

પદ્મ: બે અશ્વ તો થયા: હવે ત્રીજો જોઈએ.

ચન્દ્ર: છૂટા મૂકેલા અશ્વ મળશે તો ઠીક છે નહિ તો જલસામાં જે આવશે તેમાથી લઈ લઈશું.

પદ્મ: ચાલો, હવે કોઈ ઠેકાણે જઈ વિસામો લઈએ: અને યોગ્ય સ્થળ નક્કી કરીએ.

પદ્મ અને ચન્દ્રશેખર જે ભુવનમાં જલસો થવાનો હતો તે ભુવન આગળ ગયા. તેનાથી થોડે દુર આવી રહેલા વૃક્ષની નીચે અશ્વ તૈયાર રાખવાનું નક્કી કરી ત્યાંથી આગળ આગળ ચાલ્યા.

પ્રકરણ ૧૮ મું

પલાયન

આજે દિલ્હીમાં મહાન ઉત્સવ હતો. ચારે તરફ રંગબેરંગી ધ્વજ પતાકાઓ ફરફરતી હતી. ઘેરઘેર તોરણો અંધાણેલાં હતાં. મનુષ્યો હસી હસીને વાતો કરતાં, સર્વત્ર આનન્દજ આનન્દ હતો. બાદશાહ ઔરંગઝેમે આવે ભારે જલશો કદાપિ કર્યો ન હતો. રાત્રિ ચતાં મનુષ્યોના ટોળે ટોળાં રંગ ભુવનમાં આવવા લાગ્યાં. રાજ-કર્મચારીઓ પણ વિવિધ પ્રકારનાં વસ્ત્રાભૂષણમાં સજ્જ થઈ ત્યાં એકત્ર થવા લાગ્યા. યોગ્ય સમયે બાદશાહની સ્વારી પણ આવી પહોંચી.

બાદશાહના આવી ગયા બાદ નાચરંગને આરંભ થયો. અનેક ગણિકાઓનાં નાચગાન થઈ રહ્યું બાદ એક ગુણિકા જે અત્યંત સ્વરૂપ-સુંદર હતી તે આગળ આવી. એનું સૌન્દર્ય જોઈ સર્વ કોઈ મોહિત થયા અને તેના તરફ જ નિરખી રહ્યા તેણે બાદશાહની પાસે જઈ કહ્યું. “હુબૂર ! હું જલસાનું નામ સાંભળી ઘણે દૂરથી અહિં આવી છું. માર્ગમાં લુંટારાઓએ મહાર્ સર્વસ્વ લૂટી લીધું છે. મહારા સર્વ સાથીઓ લુંટારાના બંધથી નહાસી ગયા છે. આપની આજ્ઞા હોય તો હું એ મહારી કલા બતાવું.

બાદશાહ : તું ક્યાંથી આવે છે ?

ગણિકા : જહાંપનાહ ! હું લખનૌની રહીશ છું મહાર્ નામ હુસ્ન-આરા છે. આપના જલસાની હકીકત જાણી હું અહિં આવતી હતી ત્યાં માર્ગમાં લુંટારાઓએ મને લુંટી લીધી. આપ કોઈ સારા તખલ્લુસને અને સારંગીવાળાને બોલાવી મંગાવો તો હું આપને મહારા સંગીતથી ખુશ કરું.

બાદશાહની આજ્ઞાથી કેટલાએ સાજવાળા આવી પહોંચ્યા અને ગણિકાનું ગાયન શરૂ થયું :

“તિરછી નજરકા તૂને, ખંજર ચલાકે મારા:

ટુકડે હજાર પ્યારી, કર ડાલ દિલ હમારા:

બોલીસી તેરી સુરત, આંખેં બડી રસીલી:

મારી નિગાહ બાંકી, જલતા શરીર સારા.

મહતાબ હૈ જો રોશન, ચેહરેપે હૈ દમકતા:

અમૃત સનીસી બોલી, મોહે હૈ દિલ હમારા.

પાકિં તુમહેં તો જીઉં, બિહુડે અજલકો પાકિં:

રોગી બના તુમહારા, દાર પિલાકે હારા.

પરતાપ સહ સકે ના, માશૂકકી જુદાઈ:

દિલમેં રહી હમેશા કોટો ચે સિર હમારા.

આ ગઝલથી સર્વે કાષ્ટમૂર્તિ જેવા બની ગયા. પ્રત્યેક ચરણના પ્રત્યેક વિશ્રામે લોકોના મુંખમાંથી આપોઆપ “વાહ વાહ” નીકળી પડતું સૌ એના પર મુગ્ધ બન્યા અને બીજી ચીજ ગાવાનું કહ્યું. બાદશાહે પણ ગાવાનો હુકમ કર્યો.

હુસ્નઆરા: જહાપનાહ ! જો કોઈ સારો તબલચી હોય તો ગાવામાં ચૌર મઝાહ આવે.

બાદશાહ: આ તબલચી શું ઉસ્તાદ નથી ?

હુસ્નઆરા: હુજુર ! આપ મારો ઇશ્ક જેવા ઇચ્છતા હો તો બીજા ઉત્તમ તબલચીને બોલાવો.

બાદશાહ: આખા દિલ્હી શહેરમાં આનાથી વધુ સારો તબલચી છે જ નહિ.

હુસ્નઆરા: એકવાર હું શિવાજીના દરબારમાં ગાવા ગઈ હતી. વાહ ! ત્યાંના તબલચીની શી તારીફ કરું ?

બાદશાહ: એ કોણ હતો ?

હુસ્નઆરા: એક હિન્દુ નવજુવાન. એમના દરબારમાંજ રહેતો હતો.

બાદશાહ: એનું નામ શું ? હમણાં શિવાજી તો અહિં રૂદ છે. બની શકશે તો એની મારફત એને બોલાવીશ.

(૭૭)

હુસ્નઆરા: એનું નામ કુમાર છે. અને કોઈ કોઈ એને 'જગદીશ' ના નામથી પણ બોલાવે છે.

આ સાંભળતાં જ સૌ બોલી ઉઠ્યા. એ પણ અમારે ત્યાં કેદ છે. હુસ્નઆરા: (પ્રશ્ન થઈ) મહેરમાન ! તો તો એ તખલા નહિ બળવે ?

બાદશાહ: શા માટે ?

હુસ્ન: તે બહુ જીદી આદમી છે.

બાદશાહ: મારી આજ્ઞાનું ઉદ્દલધન કરશે તો અહિંજ એને કતલ કરીશ.

હુસ્ન: જહાંપનાહ ! આપ કોઈ અન્ય રીતે ખુશી કરીને બોલાવો તો હીક. કદાચ જોરજુલમથી આવે તો જલસાની સઘળી મઝા ધૂળમાં મેળવી દે એ સ્વભાવિક છે.

બાદશાહ: હીક છે. પણ કાલે એને કતલ કરવાનો છે તે આવવાને કયુલ નહિ થાય.

હુસ્ન: હુન્નુર ! હું વિનવું છું કે એવા હિમ્મત માણસને મારવામાં નુકશાન છે એને આપના દરબારમાંજ રાખી દ્યો.

બાદશાહ: મહારી પણ એવી ઇચ્છા છે. પરંતુ તે મુસલમાનનો શૂર શત્રુ છે.

હુસ્ન: જી નહિ. હું શિવાજીના દરબારમાં ગઈ હતી ત્યારે તો તે હમેશા મહારી સાથેજ રહેતો હતો.

બાદશાહ: તો ત્હારા કહેવાથી તે તખલા બળવશે કે ?

હુસ્ન: મહારા અહિં આવ્યાની બપોર સાંભળતાંજ તે આવવાને વ્યાકુળ થશે. પરંતુ મહારા આવ્યાની સંપૂર્ણ ખાત્રી એને થતી નોંધએ.

બાદશાહ: તે દરબારમાં રહે તો ધણુ સારું. તે બહાદૂર છે.

હુસ્ન: બેશક, હું અહિં મુકામ કરીશ અને ત્હેને દરબારમાં રહેવાની સલાહ આપીશ એટલે જરૂર એ માની જશે. તે મહારી મણુના એના પ્રાણથીયે અધિક્ક કરે છે. મેં ધણું હોત તો એને ક્યારેનાયે મુસલમાન બનાવ્યો હોત.

(૭૮)

બાદશાહ: જો એમજ હોય તો બીજી શું કહેવું ?

હુસ્ન: હજુર ! આપ એને બોલાવી મંગાવો હું તમારી રખરખ એને મુસલમાન બનવાનું કબૂલ કરાવીશ.

આ હકીકત સાંભળી બાદશાહ અત્યંત ખુશ થયો અને કુમારને લઈ આવવા માટે ચાર વિદ્વાસુ યવન સિપાઈઓને મોકલ્યા. સાથે હુસ્ન-આરા પણ ગઈ. હુસ્નઆરા અત્યંત ખુશ થઈ અને કુમારની પાસે જવા ચાલી. આ વખતે કુમાર શય્યા પર પડ્યો પડ્યો અનેક પ્રકારની તરંગમાલાઓ ગૂંથતો હતો. પોતાના ઓરડાનું એકાએક દ્વાર ખુલતાં તે ચમક્યો.

હુસ્નઆરા સિપાઈઓને બહાર ઉભા રાખી અંદર કુમાર પાસે ગઈ. કુમારે માન્યું કે પ્રભાત આવી એટલે તે ઉભો થયો અને તેનો હાથ પકડી પોતાની પાસે બેસાડી.

કુમાર: પ્રિયે ! તારી તબિયત તો સારી છે ને ?

હુસ્નઆરા: (ધીરથી) કુમાર ! ગભરાશો નહિ. હું પ્રભાત નથી; પરંતુ તેની સખી પદ્મકુમારી છું. આપને મુક્ત કરવાને આ વેશે અહિં આવી છું.

ત્યાર બાદ હુસ્નઆરાએ સર્વ હકીકત કુમારને જણાવી; અને કુમાર બાદશાહના દરબારમાં જવા નીકળ્યો. સિપાઈઓએ મનમાં ગાંઠ વાળી કે એ બંનેને પ્રથમથીજ ગુપ્ત પ્રેમ હતો, કુમાર બાદશાહની સન્મુખ આવી ઉભો રહ્યો, કુમારનું સ્વરૂપ જોઈ સૌ કોઈ દિંગ બન્યા.

કુમારે તબલા પર થાપ દેવા માંડી. સૌએ માન્યું કે કુમાર હુસ્ન-આરાને ખરેખર ચાહે છે; અને એને વશ રહે છે.

કુમાર: હુસ્નઆરા ! આજકાલમાં તો હું અવશ્ય મૃત્યુને વશ થઈશ. આજ ગાવું હોય તેટલું ધરાઈને ગાઈ લે.

હુસ્ન: નહિ કુમાર ! તું નહિ મરે.

કુમાર: જલ્દી ગાવાનું શરૂ કર. સૌ સાંભળવાને આતુર છે.

હુસ્ન: કુમાર શું તું મ્હારા પ્રતિ પ્રેમ ધરાવે છે ?

(૭૯)

કુમાર: (તબલા પર થાપ મારી) એમાં વળી સંદેહ કેવો ? જોને કાલે મરવું છે તે આજે ત્યારે કહેવાથી તબલા બજાવવા બેઠો છે. શું એ સાચા પ્રેમની નિશાની નથી ?

હુસ્ન: એક બીજું કામ પણ ત્હમે કરશો ?

કુમાર: જરૂર. એમાં તે શું ?

હુસ્ન: તું મુસલમાન થા. હું અને તું બેય અહિં દરબારમાં રહી આનન્દ કરીશું.

કુમાર: તું અત્યારે તો ગાવાનું શરૂ કર. હું એનો ઉત્તર કાલે આપીશ.

હુસ્ન: નહિ. જે કહેવું હોય તે અત્યારેજ કહે.

કુમાર: તું જે કહીશ તે કાલે જરૂર કહીશ. તું ગાવાનું શરૂ કર.

કુમાર અને હુસ્નઆરાની વાતચિત સાંભળી બાદશાહ બહુજ ખુશ થયો અને હુસ્નઆરાને ગાવાનું કહ્યું; અને ગાયન શરૂ થયું.

અજબ કુદરત ખુદા તેરી, સભી તો હાર બેઠે હૈં,
ઔલિયા પીરો પૈગમ્બર, ફકીરો હાર બેઠે હૈં.
ધધર મહતાબ હૈ રૌશન, ઉધર સૂરજ ચમકતે હૈં,
કહાં હૈ કૌન કેસા હૈ, સભી તો હાર બેઠે હૈં.
ઉગે તારે જો લાખો હૈ, ચમકતે આસ્માં ઉપર,
ફલકઠી તો જલકઠો બી ખલમદાર હાર બેઠે હૈં.
કહીં બહતે સમુન્દર હૈં કહીં ખાડી વ નાલે હૈં,
કહીં જંગલ કહીં ઝાડી, કહીં સુનસાન બેઠે હૈં.
કહીં મખ્મુલ હૈ રેગિસ્તાં કહીં તર ખુસ્ક પાની હૈં,
કહીં ઉંચા કહીં નીચા, સભી તો હાર બેઠે હૈં.
કોઇ હૈ શાહ, હૈ રૈયત, કોઇ હમરા શીકરી હૈં,
કોઇ રોગી, કોઇ બોગી, હૈં બેઠે બોહ બેઠે હૈં.

આ ગીત સાંભળી સૌ મુગ્ધ બન્યા. તબલા સારા વાગતાં હતાં કે ખેટાં એનું ધ્યાન કોઇને પણ ન રહ્યું. મધુર સ્વરથી સૌ કોઇ મોહિત થયાં.
બૌરંગ: વાહ વાહ ! શો મોઠો સુરિસો અવાજ !

હુસ્ન: જહાંપનાહ ! આજા હોય તો એક કરામત બતાવું.

ઔરંગઃ હા, હા. બતાવ તારી કરામત.

હુસ્ન: પ્રથમ એક દિપક સિવાય બીજા અથવા દિપક હોલવી નાખવાનો હુકમ આપો. હું મ્હારા ગીતના પ્રભાવે કરી તે સૌ પ્રકટાવીશ.

ઔરંગઝેમની આજ્ઞા થઇ ન હતી ત્યાં તો સૌ બત્તીઓ ખુઝાવા લાગી. સમ્રાજા હુસ્નઆરાની તરફ આતુર નયને જોઇ રહ્યા. કેવળ બાદશાહની પાસેની એક બત્તી બળતી હતી. લોકોની ભીડ પણ ભારે થઇ હતી. પહેરે રેગીર પણ અંધારામાં પોતાની જગાએથી છૂટી ત્યાં આવી ઉભો રહ્યો.

હુસ્નઆરાએ આ વખતે પોતાનો પોશાક ઉતારી નાખ્યો. બાદશાહે ત્રેનું કારણ પૂછતાં ત્રેણે જવાબ આપ્યો; દિપક પ્રકટાવતાં રખેને કપડાંને આગ લાગે તો હું બળીને મરી જાઉં. માટે કપડાં ઉતારી નાખ્યા છે ત્હાર બાદ ત્રેણે એક ચાદર ઓઢી લીધી નીચે અંદરના ભાગમાં ત્રેણે પુરૂષનો પોશાક પહેરેલો હતો. ઔરંગઝેમે ચાદર ઓઢવાનું કારણ પૂછતાં આગ લાગે તો તરતજ ફેંકી દેવાય એમ જવાબ આપ્યો. બાદશાહ અને સૌ ત્રેની ખુદ્દિ માટે “આફ્રીન આફ્રીન” પુકારવા લાગ્યા. અકસ્માત તબલાનો અવાજ બંધ થઇ ગયો. હુસ્નઆરા આગળ વધીને બળતી રહેલી બત્તીને ખુઝારી નાખી પાછી દુર ખસી. ઔરંગઝેમે તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું, પણ કાંઈ જવાબ ન મળ્યો; એટલે સર્વ બત્તીઓ પ્રકટાવવાની આજ્ઞા આપી. દીવા થતાં કુમાર તથા હુસ્નઆરા બેમાંથી એકકેય ત્યાં ન જણાયાં. કેવળ હુસ્નઆરાનો પોશાક અને ચાદર ત્યાં પડ્યાં હતાં.

“દગો દગો ?” કહી સૌ ખુબ પાડી ઉડ્યા. કુમારની તથા હુસ્નઆરાની શોધમાં અસંખ્ય સિપાઇઓને દોડાવ્યા.

ખુદા તેરી નફાસત તો હૈ કુદરતકી જર્મી ઉપર,
વો મૌલાના વો હાશિજ હૈ સભી તો બૈઠે હૈ.
ફિદા પરતાપ હૈ હરદમ તુમહારી ઇસ નેયામત પર,
બરંદશ બંદગી કરતા સભી તો હાર બૈઠે હૈ.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

મિલન.

પૂંચકુમારી જે દિનથી કુમારની તપાસમા ગઇ હતી તે દિવસથી પ્રભાતની દશા વધુ શોચનીય બની હતી. “કુમારની પ્રાપ્તિ થશે યા નહિ? હા, દુશ્મનોના હાથમાં રસાઇ પડતાં તે દુષ્ટો ત્હેને કતલ કરશે તો પછી માતાને હું શો જવાબ આપીશ?” આવા આવા અનેક વિચારો ત્હેને તતાવતા હતા.

એકવાર તે કુમારની મૂર્તિનું ધ્યાન ધરી રહી હતી: એવામાં તે બ્રેકાએક સાંથી ઉભી થઇ અને દોડી. ત્હેની સખિઓએ બહુ વાળી પણ ન બર્થજ. ત્હેને કુમાર આવ્યાનો ભ્રમ થયો હતો અને ત્હેને આલિંગન વાને દોડી હતી; પરંતુ વૃક્ષ સાથે અથડાઇ પડી હતી. સખ્ત અઘાતને લીધે ત્હેના મસ્તકમાંથી રક્તની ધારા વહેવા લાગી. અને તે અચેતન થઇ પડી. સૌ સખિઓએ આ પ્રસંગે દોડી આવી, પાણી ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના ઉપચારો દ્વારા ત્હેને સચેત કરી અને ત્હેના ખંડમાં લઇ ગઇ.

તે દિવસથી પ્રભાતની તબિયત બગડતી ચાલી હતી; અને પ્રતિદિન આવ આવતો હતો. તાવની માત્રા કોઇ વાર ઉતરતી તો કોઇ વાર બહુજ ધી જતી. પ્રભાત ઉન્માદિનીની માફક બકવા કરતી. તે કાંઇ પણ ખોરાક લઇ શક્તી નહતી: વૈધરાજ પણ દવા આપી આપીને થાક્યા; પરંતુ કેની તબિયત ન સુધરી.

વિરહને દૂર કરવાની દવા સંસારમાં ક્યા છે? એ દુઃખમાંથી દુખિ-જાને મુક્ત કરવાની ઔષધિ ધનવન્તરીએ બનાવી છે યા નહિ? આનો તર કોણ આપે છે?

પ્રભાત દરરોજ આંખો બંધ કરી પડી રહેતી હતી; અને એનું કોણ કોણી શકતું નહિ. એ સુકુમારાગીના હૃદયમાં કેવા કેવા પ્રકારની યેન્તાઓ ઉદ્ભવતી એ કહેવું અશક્ય છે. તે સદાયે કુમારની મૂર્તિને તાની સન્મુખ દેખતી: બળ ન હોતું કે ઉઠીને આલિંગન કરે: સાહસ હતું કે ઉઠવાનો યત્ન કરે. કોઇ વાર ‘કુમાર’ કહીને તે પ્રકારી ઉઠતી.

(૮૨)

મદનમોહિની અને અન્ય સખિયો તો સહમજી જતી: પરન્તુ બીજાઓ તો માની લેતા કે તે બેભાનાવસ્થામાં બકતી હતી.

થોડા દિવસો બાદ પદ્મકુમારી એકાએક ત્યાં આવી પહોંચી: પરન્તુ પ્રભાતની સ્થિતિ જોઈ ગભરાઈ ગઈ. એણે પ્રભાતની માંદગીના સમાચાર સાંભળ્યા હતા: પરન્તુ તે આ દશાએ આવી હશે એનો ખ્યાલ પણ ન હતો.

લલિતા અને મદનમોહિની, પદ્મકુમારીને આવેલી જોઈ આનન્દ પામી અને પૂછ્યું “ ખૂબેન ' કામમાં સફળતા પ્રાપ્ત થઈ ને ? ”

પદ્મ: હા.

મદન: એમને સાથે તેડી લાવી છે કે નહિ ?

પદ્મ: હા.

લલિતા: ત્યારે હવે શું ? યોગ્ય ઔપધ હવે મળી ગયું.

સરસ્વતી: પદ્મા ! આટલા દિવસ પર્યંત તું ક્યા હતી ?

પદ્મ: હું તો દવા લેવા ગઈ હતી

સરસ્વતી: ત્યારે દવા લઈને આવી કે એમની એમ ?

પદ્મ: દવા લીધા વિના હું પાછી જ કેમ આવું ?

સરસ્વતી: કય્હા છે ? લાવ, બતાવ

પદ્મ: સંન્યાસીજી બંનેજ આગ્યા છે.

સરસ્વતી: ક્યા ગન્યાસી ?

પદ્મ: તહેમની દવા ઘણીજ અકસીર છે. તેઓ દ્વાર આગળ ઉભા છે. હું હમણાંજ તહેમને બોલાવી લાવું છું.

આટલું કહી પદ્મ ખૂદાર ગઈ અને ગુરૂ ચન્દ્રશેખરને પ્રભાતની તબિયતના ખબર આપી અંદર તેડી લાવી. પ્રભાતની હાલત જોઈ ગુરૂ પણ ગભરાયા. થોડી ક્ષણ બાદ તેઓ બોલ્યા, “ રોગ તો ખુરો છે: પણ આરામ શીઘ્ર થશે. તહેમે સૌ ખૂદાર જાઓ તો હું ચિકિત્સા કરું. ”

પદ્મ સિવાયના સૌ ખૂદાર આજ્યા ગયાં. ત્યાર બાદ સંન્યાસીના કહેવાથી પદ્માએ પ્રભાતને ધીમેથી ખૂમ પાડી પ્રભાતે આંખો ઉઘાડી જોયું તો પદ્મા પાસે ઉભી હતી. તહેને જોઈ એને આનન્દ થયો. તે ઉઠવા જતી હતી પરન્તુ સંન્યાસીએ તેમજ પદ્માએ તહેને અટકાવી.

પ્રભાત: (ધીમે સ્વરે) કુમાર ક્યાં છે ?

પદ્મા: તેઓ આવ્યા છે: શીકર ન કરીશ.

પ્રભાત: મ્હારે એમનાં દર્શન કરવા છે.

પદ્મા: હમણાં નહિ: થોડા દિવસો પછી.

પ્રભાત: નહિ: ત્યારે તો હું મરી જઇશ.

આટલું બોલતાં બોલતા પ્રભાત હાંફવા લાગી: આંસૂ આંખમાં ઉભરાઇ આવ્યાં. સંન્યાસીની આજ્ઞાથી પદ્મા, કુમારને બોલાવી ઢાવી. કુમાર પ્રભાતને જોતાજ બેહોશ થઇ પડ્યો. પ્રભાત રૂદન કરવા લાગી. કુમારને સચેત કરી સંન્યાસીએ વિશ્વાસ આપ્યો કે પ્રભાતને આરામ થશે: પરંતુ કુમાર અને પ્રભાતનાં નયનોમાંથી અનુધારા તો વહેજ ગઇ.

પદ્મા: પ્રભાત ! હવે કુમારનાં દર્શન કરી લીધાં ને ?

પ્રભાત: (હસીને) હા.

પદ્મા: ત્યારે હવે તેઓ જાય ને ?

પ્રભાત: ક્યાં ?

પદ્મા: ખૂબાર.

પ્રભાત: હા: પરંતુ એમને સિંહગઢ જવા ન દેશો.

કુમાર સંન્યાસીજીની આજ્ઞાથી હૃદયને દ્રઢ કરી ત્યાંથી ખૂબાર ગયો: ત્યારપછી પદ્માએ બધાંને બોલાવ્યાં સૌએ આવીને પ્રભાતની સ્થિતિ પ્રથમ કરતાં સારી જોઇ-સંન્યાસીજીની ચિકિત્સાની પ્રશંસા કરી જનકરાવની વિનંતીથી સંન્યાસી તથા કુમાર એમને ત્યાં રહેવા લાગ્યા: પ્રભાત ધીરે ધીરે આરોગ્ય મેળવતી ગઇ.

અવસર જોઇ સંન્યાસીએ કુમાર અને પ્રભાતના શુભ પ્રેમનો, પદ્માની બહાદુરીનો અને કુમારને ઔરંગઝેબની કેદમાંથી મુક્ત કરી લાવવાનો સર્વ વૃત્તાંત પ્રભાતના પિતાને કહી સંભળવ્યો. પ્રભાતનો પ્રાણ બચાવનાર પદ્મા હતી એ જાણી તેઓ ત્હેને પ્રભાત કરતાં અધિકતર માનવા લાગ્યા.

ઉપસંહાર

હવે પ્રભાતને સંપૂર્ણ આરામ થયો હતો. તેનું કમલવદન પ્રથમના જેવું પ્રકુલ્લિત થયું હતું: સુંદરતા પ્રતિદિન વધતી હતી.

(૮૪)

જનકરાવ પુત્રીના લગ્નની તૈયારીઓ કરવા લાગ્યા: પરન્તુ કુમાર હજી લગ્ન કરવાને રાજી ન હતો. તે કહેતો કે શિવાજી મહારાજ ન આવે ત્યાં સુધી લગ્ન ન કરવું: પરન્તુ ગુરૂદેવની આજ્ઞાથી તે લગ્ન કરવાને સંમત થયો.

થોડા દિવસ બાદ સંમળાયું કે શિવાજી મહારાજ કેદમાંથી નહાસી છૂટયા છે: આ સમાચારથી કુમારને અત્યંત આનન્દ થયો.

લગ્નના સમાચાર કુમારના માતાપિતાને મળતા તેઓ હર્ષધેલાં થયાં. તહેમણે સ્વપ્ને ય ખ્યાલ ન હતો કે કુમાર લગ્ન કરશે અને ઘેર પાછો ફરશે. તે ઘેરથી નીકળ્યો હતો. ત્યારે તહેમણે માની લીધું હતું કે કાંતો કુમાર સંન્યાસી બનશે અગર તો યુદ્ધમાં માર્યો જશે.

કુમાર પૂનાનો સાગ કરી અન્ય સ્થળે રહેવા નહોતો ઇચ્છતો: પ્રભાત પણ તહેની સખિયોનો સંગ મૂકી બીજે જવા માગતી નહોતી. તહેની ત્રણે સખિયોનું લગ્ન પણ પૂનાની આસપાસના ગામોમાં થયું હતું. પ્રભાત પણ નાગપૂર ન જતાં પૂનાની નજીકજ રહેવા માગતી હતી: આથી કુમાર સહપરિવાર નાગપૂર છોડી પૂનામાં આવ્યો અને જે ભુવનમાં શિવાજી મહારાજનો બાલ્યકાળ વીત્યો હતો તે ભુવનમાં રહેવા લાગ્યો.

શુભ દિવસે અને શુભ મુદ્દતે પ્રભાતનું લગ્ન અત્યંત ધામધૂમથી કુમારની સાથે થયું.

થોડા દિવસ પછી શિવાજી મહારાજ પણ પૂના આવી પહોંચ્યા. સર્વ લોકો આનન્દિત થયા. કુમારને જોતા જ તહેને છાતી સરખો આંખો: અને આનન્દાગ્રતાં બે બે ગિન્દુઓ આંખોમાં જણાતાં હતાં. કુમારને મુક્ત કરનાર પદ્મા હતી તે જાણતા તહેની તહેમણે બહુ પ્રશંસા કરી.

આ ઘટના પછી શિવાજી મહારાજ મહા સભા રોહપૂર્વક રાજ સિંહાસન પર આરૂઢ થયા. ત્યારથી મહારાષ્ટ્ર પ્રદેશના રાજા તરીકે તેઓ સમસ્ત સંસારમાં વિખ્યાત થયા.

(સમાપ્ત.)

તમારાં બાલગોપાળ

કુમળા બાળકોના હાથમાં મુકવા જેવું

સાદુ ને શુદ્ધ સાહિત્ય—

શામાંથી આપશે ?

મહિનાના માત્ર બે આના

રમકડાં ને ચવાણામાં આપો છો ?

તેમના મિત્રનું કામ પુરું પાડનાર એકજ

સાદુ, સસ્તુ, સચિત્ર દ્વિમાસિક પત્ર

બાળક

(વાર્ષિક લવાજમ માત્ર દોઢ રૂપિયે)

કેળવણી ખાતામાં, દેશી રાજ્યોમાં, વિદ્યાપીઠમાં, મ્યુનિ-

સીપાલીટીઓમાં, રાજકુટુંબોમાં, ધનાઢ્યોને ત્યાં

પદવીધરો ને ત્યાં સ્થાન પામ્યું છે—

તમારાં બાળકોને નહિ આપો ?

ચાર વરસથી

ગુજરાતનાં બાલકોનાં માનસિક બળ ખીલવે છે

‘બાળક’ કાર્યાલય—ગોધરા.

સરવે માપણીના કામની સગવડ

જમીનની માપણી તથા માપણી સંબંધીના
કામના કાગળો તથા નકસા તથા માપણી સંબંધીના
પરચુરણ કામો જુના અને અનુભવી માણસોથી
ચોગ્ય ફી લઈ કરી આપવામાં આવશે. ફી તથા
વધુ વિગત માટે નીચેને શિરનામે મળેા યા લખેા.

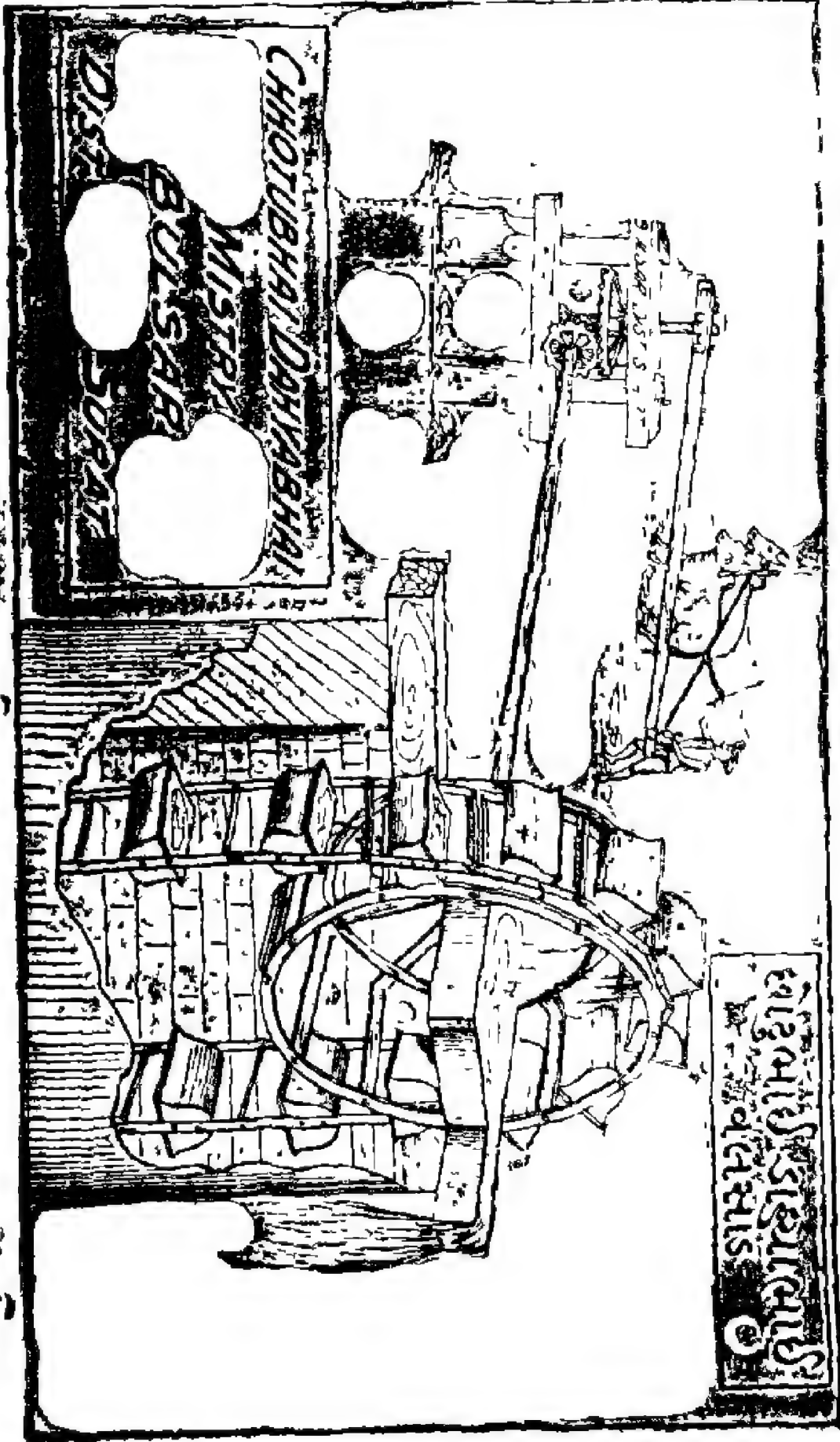
ડૉ. હુલ્લર-
સુતારના
ફળીઆમાં

શુક્લ સરવેયર એન્ડ કું.
ગાધરા (પંચમહાલ)

ખેડુત ભાઈઓને ધનવાન થવા માટે

થોડે ખર્ચે સહેલાઈથી કૃષા, નદી, તથા તળાવોમાંથી વધુ પાણી કઢાડવાનું ઉત્તમ સાધન

હમારા લોખંડી રહેડો, જેનો ઉત્તમ બનાવટ માટે દહેજી ગવર્નમેન્ટ એન્જીનિયરલ પ્રદર્શન તરફથી ઇ. સ. ૧૯૨૧માં સોનાનો ચાંદ તથા સર્ટિફિકેટ મળેલા છે વધુ માહિતી માટે પ્રાક્સલીસ્ટ વીગેરે મંગાવો.

ટેકાણું—છાદભાઈ ડાહ્યાભાઈ મીસ્ત્રો. ડું એન્ડરસનરોડ રહેડ કેકટરી.

સુ. પોસ્ટ વલસાડ જી. સુરત બી. બી. એન્ડ સી. બાઇ. રેલ્વે.

ચાલુ જમાનાનો ચમત્કારીક ઇલાજ ! (કાયદો ન કરે તો પછસા પાઠ)
 નપુંસકપણું મટાડી ઢીલી નસોમા અપુર્વ તાકાત આપી લોહી
 તથા વીર્યને સુધારી વધારી કામ પ્રદીપ્ત કરનાર સર્વોત્તમ દવા.

ચંદ્રકળા ચાકુતી (ચમત્કારીકદેશી ઔષધ.)

અસલ ચંદ્રોદય રસનો ગુણ તથા પ્રભાવ કેવો અલકિડીક અને ચમત્કારીક છે તે
 તો તેને વાપરનાર રાજા, મહારાજા, અમીર, હિમરાવ તથા શ્રીમંત લોકોજ જાણે
 છે. પણ તેની કીમત એટલી તો ભારે છે કે ગરીબ તેમજ સધારણ માણસો હંમેશા
 તેના ઉપયોગથી દુરજ રહે છે. તેથી અમોએ અદ્ભુત શક્તી આપનાર ઉત્તમોત્તમ
 અઉપધીઓ સાથે શાસ્ત્રોક્ત રીતે કાર્ય કુશળતાથી ઉપર જણાવેલા ઉમદા રસનું
 તેમા અનુપાન સાથેજ મીશ્રણ કરી તેનું “ચંદ્રકળા ગોળીઓ” એવું ઉત્તમ નામ
 આપ્યું છે, અને તેનાજ પ્રતાપથી આ ગોળીઓ પાસે કેસર, કસ્તુરી, અંબર, શીલા-
 જીન, સુવરણ તથા મહિક્તીક મીશ્રીત ગોળીઓ પાકે, મોદકો તથા ચુરણાદીક કોઇ
 પણ દવાઓનું બીલકુલ તેજ પડતું નથી એમ અનુભવે સાબીત કરી આપ્યું છે.

આ ગોળીઓનું સેવન કરનારા મનુષ્યના શરીરમાંથી જીવાની કદી જતી નથી
 શરીર દઢ થાય છે અને કોઇ પણ કારણથી પ્રાપ્ત થએલ અશક્તી (નામરદાઇ)
 નો નાશ કરી શરીરના દરેક અવયવોની નસોને જાડી લાખી, મજબુત, લોહીઆળ
 તથા વીર્યના ટકાવવાળી બનાવી ચાહે તેવા વીર્યહીન થએલા પુરૂષને પણ નવી
 જીવાનીમા લાવી મુકે છે.

ફક્ત એકજ ડમ્મીના સેવનથી વીર્યસ્ત્રાવ, મુખધાત, સ્વપ્નાવસ્થા, પેશાબ
 દસ્ત વખતે ધાતુનું જવું, શીથીલતાથી નીરાશ થવું, વીગેરેના ધાતુના વીકારથી થતા
 તમામ દરદોને તાત્કાળીક નાબુદ કરી લોહીને લાલ, વીર્યને ઘટ તથા જઠરાગ્નિને
 સતેજ કરી શીકા તેમજ તવાઇ ગએલા શરીર તથા ચ્છેરાને પુનઃ ગુલાબી તથા
 કાતીવાન બનાવે છે.

ફક્ત એકજ પખવાડીઆના પુરા સેવનથી શરીરની ધાતુઓને બાંધાની નસોને,
 લોહીને, માંસને, હાડકોને તથા ખાત્રી પડેલા મગજને સારી રીતે પુષ્ટા આપી
 શરીરના દરેક અવયવોના બળમા આશ્ચર્યકારક વરૂંધી કરી નવળી પડેલી છાતીમા
 બેહદ જીરસો આપી તદ્દન અશક્ત તથા નીરમાલ્ય થએલા શરીરને પણ રૂઝપુષ્ટ,
 મજબુત, બળવાન તથા કદાવર બનાવે છે. કીં. ગોળી ૨૪ ની ડમ્મી ૧ ના
 રૂ. ૩-૦-૦ ત્રણ, નમુના માટે આઠ ગોળીની બાટલી ૧ નો રૂ. ૧-૦-૦

“ ગુપ્ત ભાગની કમજોરી દુર કરી વીજળીક શક્તી આપનાર અસાધારણ
 ચમત્કારીક વીધુત લેપ. ”

હિન્ડોઆ ફાર્મસી.

કાલ્યાણદેવીરોડ, ભાંગવાડી સામે, પહેલે માળે, મુંબઈ નં ૦ ૨

ઘણા વર્ષની જુની અને જાણીતી દુકાન

ચોખ્ખી મિઠાઈવાળા

શા. ઝવેરદાસ વનમાળીદાસ

Shah Zaverdas Vanmalidas

૬૦ કાજવાડા, ગોધરા | Kazi Wada, Godhra.

૯૦ પંચમહાલ | Panch Mahal.

સર્વોત્તમ મેવા મશાલાથી ભરપુર, ઘીથી ઘાઢી, સ્વાદમાં ઉત્તમ દેખતાં આનંદ ઉપજે એવી, સોજી. દરેક જાતની મિઠાઈ અમારે ત્યાં મળશે. તેમજ અમારે ત્યાં પતાસાં તથા (ફરસાણું) ચવાણું, સ્વાદીષ્ટ ચેવડો વિગેરે મળશે. વળી ખીજે ઠેકાણેથી માલ ખરીદ કરતા પહેલાં અમારે ત્યાં પધારી ખાત્રી કરશો. જે જે માલ જોઈતો હશે તે અગાઉ ઓડંર આપ્યેથી ગ્રાહકની મરજી મુજબ બનાવી આપવામાં આવશે.

ગીતિ.

ખરીદ કરજો પકવાન, પૂરણ તપાસીને પ્રેમથી,
અંતર તપાસી લેજો, પામે સંતોષ રસના જેથી.
પ્રત્યક્ષ નિહાળવું સાફ, સુણી અન્યનો વાર્તાલાપ,
પધારજો કરવા ખાત્રી, ગુણી ગ્રાહક રૂપે આપ.

સામાજિક અને હાસ્યરસિક વાર્તાઓનો અપૂર્વ સંગ્રહ
૧૨ સુંદર વાર્તાઓ ૧૮ આકર્ષક ચિત્રો
વર્માની વિવિધ વાર્તાઓ

લેખક:—જયકૃષ્ણ નાગરદાસ વર્મા

બી. એ; એલએલ બી. એમ. એમ. સી. વિ.

મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

“ગુણસુંદરી” ના ગ્રાહકો માટે રૂ. ૧-૮-૦

“ગુણસુંદરી અને સ્ત્રી હિતોપદેશ”

(સ્ત્રી ઉપયોગી સચિત્ર માસિક)

તંત્રીઓ— સૌ. ઉર્મિલા મહેતા બી. એ.
સૌ. જ્યોત્સ્ના મહેતા બી. એ.

દર વર્ષે ૮૦૦ ઉપર પાનાનું મનનીય વાચન, મનોરંજક દુકા
અને ચાલુ વાર્તાઓ તથા નાટકો, રસમયી રાસ, સ્ત્રી ઉપયોગી
મનનીય લેખો, દેશ પરદેશની સ્ત્રીઓ વિષે જાણવા જોગ સમાચારો
આકર્ષક અને રંગીન ચિત્રો છતાં

વાર્ષિક લવાજમ ફક્ત રૂ. ૪-૦-૦

મળવાનાં ઠેકાણાં—

“ગુણસુંદરી” કાર્યાલય, ૧૦૫ ગીરગામ બેકરોડ, મુંબઈ ૪
અને

જાણીતા બુકસેલરો પાસેથી

જલદી મંગાવો.

સત્ય ઘટનાઓ.

સેવાસમિતિ અંથમાળાનું ૭ મું પુસ્તક

મહીલાઓની મહાકથાઓ

(લેખિકા: બહેન લક્ષ્મીબાઈ. તંત્રી સમાજજીવન)

આ પુસ્તકમાં ૨૩ સ્વતંત્ર વાર્તાઓ છે. તે કલ્પનના તરંગો નથી પણ હિન્દુ સમાજથી હતાશ થયેલી બહેનોના અંતર ઉઘાડાવીને એકઠી કરેલી ભયંકર બદીઓનું ભાન કરાવનારી હૃદય વેધક મહાકથાઓ છે. એકે એક આપવીતી વાચતા તમારા રોમાન્સ ખડા થશે તેમાના ચિત્રો તમારી આંખો ઠારશે. સુંદર છપાઇ: આકર્ષક ગેટ-અપ, પાકું સોનેરી પૂઠું કિ. રૂ. ૩-૮-૦ દરેક માઇ બહેનોને અતિ ઉપયોગી. આ ઉપરાંત:

લોહીનો વેપાર રૂ. ૪-૮-૦ વનિતાની વાતો રૂ. ૩-૦ ૦
અગ્નિની આત્મકથાઓ રૂ. ૨-૮-૦ વિશ્વ લીલા રૂ. ૨-૦-૦
અંધકાર પર પ્રકાશ રૂ. ૨-૮-૦ આદર્શ ચરિત્રાવલિ રૂ. ૧-૪-૦

સેવાસમિતિ અંથમાળાના ગ્રાહક થવાથી આ બધાં પુસ્તકો પોણી કિંમતે મળે છે: જલદી ગ્રાહક બનો. માળાના નિયમ તથા વધુ માહિતીઓ માટે મંગાવો અમારું સુચીપત્ર.

આ શિવાય તમે જોયું છે :

સમાજ જીવન.

આઠ આઠ વર્ષ થયા દર મહિનાની છેલ્લી તારીખે નિયમિત બહાર પડતું ગુર્જર સમાજજીવન, સામાજિક વિષયો નિહરપણે ચર્ચાતું એકજ માસિકપત્ર 'સમાજજીવન' છે. જન્યુઆરી માસથી લોહીના વેપારના અનુસંધાન રૂપે 'ધીખતો જવાળામુખી' નામે પ્રગટ થતી ચાલુ વાર્તાજ તમને લવાજમ રૂ. ૪ નો ખંગવાળી આપશે. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪-૦-૦ જલદી ગ્રાહક બનો.

તમુનાનો અંક ૬ આનાની ટીકીટ મોકલી મંગાવો.

લખો. બચસ્થાપક: સેવાસમિતિ પુસ્તકાલય.

૧૨૩, ગુલાલવાડી. મુંબઈ નં. ૪

એક અપૂર્વ નવિન પુસ્તક

જપ

અથવા

ઈશ્વરને મળવાનો માર્ગ.

આ નામનું એક ઉપયોગી પુસ્તક અમારા તરફથી હાલમાં જ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે. આજે પ્રત્યેક મનુષ્ય ઇશ્વરને મળવાને ઉત્સુક હોય છે. પોતાના હૃદયે પરમેશ્વર, પયગમ્બર, ખુદા, એના દર્શનની અભિલાષા દરેકને હોય છે. આ પુસ્તક ઇશ્વરને મળવાનો રાજ્ય માર્ગ દર્શાવે છે અને તે પ્રત્યેક ધર્મના બંધુઓને વાંચવા વિચારવા અને મનન કરેલા યોગ્ય છે. જપનું સુંદરમાં સુંદર સ્વરૂપ તે દર્શાવે છે. અભ્યાસકને પડતી કઠીનતા દૂર કરવાના સુગમ માર્ગોનું તે પ્રતિપાદન કરે છે. મૂલ્ય રૂ. એક પોસ્ટેજ ૦-૨૦

વિશ્વજ્યોતિ.

સુખ, સંપત્તિ, જ્ઞાન અને આરોગ્ય પ્રાપ્તિના વિષયો અર્થનાર લોકપ્રિય માસિક, વાર્ષિક લવાજમ રૂકત રૂ. ૩-૦-૦ નમુનો મફત.

પ્રભુશંકર નરસેરામ વ્યાસ
તંત્રી વિશ્વજ્યોતિ અડાજણ-સુરત.

૩૨ થી ૪૦ પાનાનું, ઉચ્ચ પ્રકારના લેખો, એક ચાલુ વાર્તા
અને વિવિધ પ્રકારના દેશ પરદેશની ભરપૂર ખબરો આપતું
જુનું અને જાણીતું
તથા

ગુજરાત કાઠીઆવાડમાં નિષ્પક્ષપાતપણાથી લોકપ્રિય થઈ પડેલું
દર રવીવારે પ્રગટ થતું અઠવાડિક પત્ર

ગુજરાતી પંચ.

વાર્ષિક લવાજમ માત્ર રૂ. ૩ અગાઉથી પોસ્ટેજ સાથે રૂ. ૪.
હિંદુસ્તાનના દરેક ભાગમાં તેમજ બર્મા, આફ્રિકા, ઈંગ્લાંડ
આદિ દુરના સ્થળોએ ફેલાયેલું હોવાથી જાહેર ખબર આપનાર માટે
ઉત્તમ સાધન છે.

આ પત્રના ગ્રાહકોને પ્રતિવર્ષ એક લેટનું પુસ્તક
મળે છે. જુન માસની આખર સુધીમાં ગ્રાહક થનારને અમારો
દળદાર (૨૦૦ પાનાના તથા અ. ચિત્રોનો) સીલવર
જ્યુબિલી અંક વિના મૂલ્યે મળશે તથા ચાલુ વર્ષનું નવું
નીકળનાર લેટનું પુસ્તક પણ મળી શકશે માટે તાકીદે
લાભ લેવો.

અધિપતિ અને માલિક,

ગુજરાતી પંચ,

અમદાવાદ.

ચાંદની

દર પુર્ણિમાએ નિયમિત પ્રસિદ્ધ થતું
સર્વાંગ સુંદર વાર્તા માસિક.

સમાજિક, ઐતિહાસિક, કીટકટીવ, હાસ્ય, કરુણા વિગેરે
વિધવિધ રસથી તન્બોળ કરતી ઉત્તમ પ્રકારની જાણીતા લેખિકાની
કલમથી લખાયેલી સાત સાત વાર્તાઓ ઉપરાંત તેવાજ અનેરા
જાવાહી પાંચ કાવ્યો અને અજગ્ન જમાનાની વિચિત્ર વાતો.

તમેને વાર્તાનો તો શોખ છે તો પછી
ચાંદની વિના કેમ ચાલશે ?

દર માસે ઇનામો અને ભેટના પુસ્તકો મળે તેવા 'કોસવડ'
પઝલ, પાદપુર્તિ, કાવ્યકા અને સમસ્યાઓ છે.

દરમાસે સવાસો પાનાનું વાંચન અને ત્રણસો પાનાનું
ઐતિહાસિક નવલકથાનું પુસ્તક ભેટ.

વાર્ષિક લવાજમ:—હિન્દમાં રૂ. ૪-૦-૦ અને હિન્દ
બહાર રૂ. ૫-૦-૦ પોસ્ટેજ માફ.

ભેટના પુસ્તકનાં ટપાલ ખર્ચ માટે આઠ આના વધુ.

છુટક નકલ છ આના—નમુનાના અંક માટે સાત
આનાની ટીકીટો મોકલો.

વર્ધમાન એન્ડ સન્સ,

પાયધુની, મુંબઈ નં. ૩.

વડોદરા રાજ્યની લાયબ્રેરીઓ માટે મંજૂર થયેલું.

લાયબ્રેરીઓને ખાસ લાભ આપતું.

નડીઆદને ચરોતરમાં સૌથી વધારે ફેલાવાવાળું.

“ જન્મભૂમિ ”

જાહેર ખર્ચ માટે ઉત્તમ સાધન છે. ભાવ માટે નીચેના સરનામે જરૂર લખો.

દરેક મહીનાની તા. ૧લી ૧૧મી ને ૨૧મી એ નડીઆદમાં પ્રકાશિત થાય છે.

આ પત્ર નડીઆદીઓને ચરોતરના વતનીઓ માટે ખાસ ઉપયોગી છે. કેમકે તેમાં નડીઆદના ને ચરોતરના સર્વ સમાચાર ને ચર્ચાઓ આવે છે.

લવાજમ

લાયબ્રેરીઓ માટે

હિંદમાં રૂ. ૨-૮-૦

હિંદમાં રૂ. ૨-૮-૦

હિંદ બહાર શી. ૮

હિંદ બહાર શી. ૪

અથવા રૂ. ૬-૦-૦

અથવા રૂ. ૬-૦-૦

ગ્રાહક થવા આજેજ પોષ્ટ કાર્ડ નીચેના સરનામે લખો.

‘ જન્મભૂમિ ’ કાર્યાલય;

જન્મભૂમિરોડ-નડીઆદ.

ગુજરાતિ ભાષા બોલતી પ્રજાનું માનીતું ગુજરાતી પત્ર.

“દૈનિક પ્રભાત”

ગુજરાત કચ્છ કાઠિયાવાડ સિન્ધ મુખ્યદ અને અંગાણામાં તેમજ દેશ વિદેશમાં વસના ગુજરાતીઓને ઘેરઘેર હાસથી વંચાય છે, એજ તેની લોકપ્રિયતા અને બહોળા ફેલાવાની સાબિતી છે

આ દૈનિક પત્રમાં કોઇપણ પ્રકારના જ્ઞાતજનતના ભેદભાવ સિવાય હિન્દુ મુસલમાન પારસી ચાહુદી ખ્રિસ્તીઓના હિતના વિષયો અને સામાજિક, ધાર્મિક, આર્થિક, રાજનૈતિક, હુન્નર ઉદ્યોગ અને કલા કૌશલ્ય વિષયોપર અગ્રણેયો, તંત્રીની નોંધો, કવિતાઓ, વાર્તાઓ, સ્કેચો, નાટકો, અને અભિપ્રાયો સ્વતંત્રપણે તટસ્થદ્રષ્ટિએ આપવામાં આવે છે

સ્વચ્છ સુંવાળા કાગળો, સુંદર મરોડદાર અક્ષરો, અને મનોહર છાપકામ તેમજ છેલ્લામા છેલ્લી દેશ વિદેશની તદ્દનતાજી ખબરો એ “દૈનિક પ્રભાત” નાં ખાસ લખાણો છે; છતાં પણ સ્થાનિક અને બહારગામનું લવાજમ અને જાહેરખબરના દરો મધ્યમસરના છે.

સ્થાનિક લવાજમ બાર માસનું રૂ. ૬-૦-૦

બહારગામ ટપાલ ખર્ચ સાથે બાર માસનું રૂ. ૧૩-૮-૦

આખા પંચમહાલ જીલ્લામાં એજન્સીઓ આપવાની છે; નીચેના સરનામે પત્રવ્યવહાર કરો:—

મેસર્સ ત્રિવેદી બ્રધર્સ }
મદન ગોપાળની હવેલી }

“દૈનિક પ્રભાત કાર્યાલય”
રાયપુર, અમદાવાદ.

